

देवज्ञदर्पण.

मुद्राराज केनरिचुर्चर सोमराजटी.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૯૨૪૦૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ દેવસ દર્શન

વિષય ૬-૩

શ્રેષ્ઠ સોશયજી જમસેદજી હજીમાઈ ઇનામી નિખાંધ.

દૈવજ્ઞદર્પણ.

ઐટમે

જૈશીઆનું સાચ જૂઠું દેખાડી આપવાની

આરશી.

રચનાર

કવિ દક્ષપતરામ હાથિલાલ

→***←

પ્રગટ કરનાર

ગૂજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી

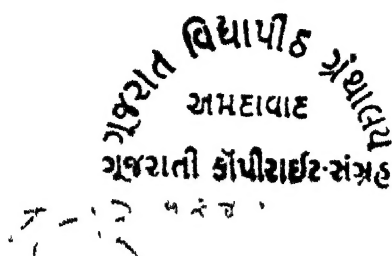
હીરાલાલ ત્રીભોવનદાસ પારેખ,

આસિ. સેક્રેટરી, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ચોથી, નકલ ૫૦૦.

સંવત્ ૧૯૮૧—ઈસ્વી સને ૧૯૨૫.

કિંમત ચાર આના.

દોહરો.

જયાર્થ ધાટ જણાય તો, રહે ન ધરશે રોપઃ
વકપણું નિજ વદનમાં, દર્પણનાં શો દોપ. ૧

શ્લોકઃ

ગણિકા ગણકૌ સમાનશીલૌ ।
નિજ પંચાગ નિદર્શકાવુભૌ ॥
અધમોત્તમયોઃ પ્રકામ તુષ્ટયૈ ।
વિધિનાં વિત્તહરૌ વિનિર્મિતૌ ॥ ૧ ॥

મુદ્રણસ્થાનઃ જ્ઞાનમન્દિર મુદ્રણાલય,
રાયપુર, વાલેશ્વરની પોળ-અમદાવાદ.

મુદ્રકઃ શંકરરાય અમૃતરાય.

પ્રસ્તાવના.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ તા. ૧ આગષ્ટ સને ૧૮૭૨ ના 'બુદ્ધિપ્રકાશ' માં એવી જાહેરખબર છાપી કે “જ્યોતિષના ફળગ્રંથનું અનુપયોગીપણું, અને લોકો જોશીઓથી કેવી રીતે હાગ્ય છે?” એ વિષે સારામાં સારો નિબંધ બુદ્ધિપ્રકાશનાં પૃષ્ઠ ૬૦ જેટલો લખનારને મુંબઈના શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈની વતી રૂ. ૧૦૦) નું ધનામ આપવામાં આવશે.

એ ઉપરથી, અને મારા દેશીમિત્રોનો વહેમ મટાડવા સાર આ નિબંધ રચવાની મારી ઇચ્છા થઈ. હવે ઉપર લખેલા સોસાયટીના પ્રશ્નમાંથી બે મતલબો નીકળે છે. એક તો જ્યોતિષના ફળગ્રંથનું અનુપયોગીપણું, અને બીજું લોકો જોશીઓથી કેવી રીતે હાગ્ય છે તે. એ બે બાબતોના ખુલાસા વાસ્તે આ ગ્રંથના બે ભાગ કરેલા છે, તેમાં માગેલી બીજી બાબતનો ખુલાસો આ નિબંધના પહેલા ભાગમાં છે, અને પહેલી બાબતનો ખુલાસો બીજા ભાગમાં છે.

હાલમાં વાર્તાઓ વાંચવાનો શોખ લોકોમાં વધારે જણાય છે, અને સાદા નિબંધ કરતાં વાર્તામાં રસ અલંકાર વધારે બેળવીને ગ્રંથ રસિક કરી શકાય, માટે આ નિબંધ વાર્તાના ઘાટમાં રચ્યો છે. પહેલા ભાગમાં કેટલાએક દાખલા ખરેખરા બનેલા તે લખ્યા છે, અને કેટલાએક કલ્પિત લખ્યા છે, પણ જે વાંચનાર તપાસ કરશે તો એવા બનતા દાખલા હરેક ઠેકાણેથી મળી આવશે.

જેવી આપણી પૃથ્વી છે, તેવા ગ્રહો પણ એવી પૃથ્વીઓ છે, અને તે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે. તેઓનાં કદ, અને તેઓની ગતિ વગેરે જાણવાની જેની મરજી હોય તેણે ખગોળવિદ્યાનો તરજુમો ગુજરાતીમાં છપાવે છે, તે પુસ્તક વાંચવું, અથવા મહેતાજી પીતામ્બર-

દાસ ત્રિભોવનદાસે જ્યોતિષ વિષે એક નિબંધ પ્રગટ કરેલો છે, તેમાં કેટલીએક બાબતો જાણવા લાયક છે તે આમાં લખી નથી માટે તે નિબંધ વાંચવાની હું સઉને ભલામણ કરું છું.

ભવિષ્યકાળે શું થવાનું છે તે જો અગાઉથી માણસોના જાણવામાં આવે તો તેઓ નિરાશ થઈ જશે, અને કોઈ ઉદ્યોગ કરે નહિ, માટે ઈળાદેશના સાચા ગ્રંથો કદાપિ હવે સ્વર્ગમાંથી આવે, તો પણ તે આ જગતમાં નિરૂપયોગી થઈ પડે, અને ઘણી ખરાબી થાય. અને હાલ જે ઈળાદેશના જૂઠા ગ્રંથો છે, તે તો નિરૂપયોગી છેજ એમાં તો સંશય નથી, તે આમાંનો બીજો ભાગ વાંચવાથી ખાતરી થશે.

જૂઠામાં પાપ છે, માટે દેવનો કે ગુરુનો મહિમા જૂઠી વધારવો તે પાપનુંજ કામ છે, તો જ્યોતિષની બાબતને ધર્મમાં ભેળવી દીધી છે, તેથી કોઈ એવું ધારશે કે તે બાબતને જૂઠી કહેવાથી ધર્મની નિંદા થાય છે, પણ જૂઠી વાત ઉઘાડી પાડવાથી કોઈ સમજી માણસ તો તેને ધર્મની નિંદા ગણશે નહિ.

હું તો જોશીઓના બલા વાસ્તે કહું છું કે હવે દિવસે દિવસે માણસોમાં વિચાર શક્તિ વધતી જાય છે, માટે હવે સાચજૂઠનો શોધ થશે. અને આ બાબતનું પુસ્તક મેં નહિ રચ્યું હોત તો બીજો કોઈ રચત, માટે જોશીઓ હવે પોતાના પુત્રોને ખરી ઉપયોગી વિદ્યા ભણાવશે તો ધણું સારૂ. આ ચેતવણી તેમના હિતને વાસ્તે છે.

આ પુસ્તકનું નામ “દેવમ્ દર્પણ” રાખ્યું છે, તે એટલા સારૂ કે જેમ દરપણ જેવું હોય તેવું દેખાડી આપે છે, તેમ આ પુસ્તક જોશીઓને ખરૂં ખોટું જેવું હશે તેવું રૂપ દેખાડી આપશે.

હાસ્યરસ વાસ્તે કોઈ ઠેકાણે આમાં મસ્કરીના શબ્દો લખાયા હોય, તે વિષે હું જોશીઓની ક્ષમા માગું છું. નિષ્પક્ષપાતથી તથા

ગંભીરાઈથી આ પુસ્તક વાંચીને સાચ જૂઠ્ઠો વિચાર કરવો. આમાં જ્યોતિષવિદ્યાનો નિષેધ કર્યો નથી, પણ જ્યોતિષમાં જેટલું જૂઠું બળ્યું છે તેનો નિષેધ કર્યો છે.

આપણા દેશમાં એવો ચાલ પડ્યો છે કે, માણસો હરેક ધંધામાં જૂઠું અને કપટ વાપરે છે, અને જાણે છે કે પેટ વારતે ધંધામાં જૂઠું કે કપટ વાપર્યા વિના ચાલેજ નહિ; માટે તેનું પાપ ગણતા નથી. કોઈ તો તે પાપની માફ થયા સાર પોતાની કમાઈમાંથી દશમો કે વીશમો ભાગ માતા મહાદેવ વગેરે દેવને ભેટ કરે છે. પણ એટલું વિચારતા નથી કે દેવને તો સત્ય વહાલું છે, માટે એવી માફ આપે નહિ. ગુજરાતના કેટલાએક તાલુકદારો ચોરને અને લુટારાને તેઓની ચોરીમાંથી અને લૂટમાંથી ભાગ લઈને માફી આપતા હતા, પણ દેવ એમ કરે નહિ. વળી કોઈના ધંધાનું કપટ ખીજે કોઈ ઉઘાડું કરે, તો પેલાના પેટ ઉપર પગ મૂક્યો કહેવાય છે, અને તેથી લોકોને બહુ ખોટું લાગે છે એટલુંજ નહિ, પણ ખીજ લોકોએ કહેવા લાગે છે કે કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો અને તેનો ભરમ ઉઘાડો કરવો તે ફીક નહિ.

સોની લોકો કેવી તદખીરથી સોનું ચોરી લેછે તેનાં કપટ ઉઘાડાં કરવા સાર જોશી સાંકળેશ્વર આશારામે “સોની નિબંધ” રચ્યો, ત્યારે તેના ઉપર સોની લોકો દાઝે બળ્યા હતા. જહુગર લોકો કેવી રીતે મોંમાંથી નાળીએર, ચુંદડી, અને સીંદુર વગેરે કાઢે છે તથા ચામડાનો સાપ કરે છે? ઇત્યાદિનો ખુલાસો કરવા સાર વ્યાસ ઇલાશંકર અમથારામે “જહુકપટ પ્રકાશનું” પુસ્તક પ્રગટ કર્યું, ત્યારે જહુગર લોકો દાઝે બળ્યા હતા, અને કેટલાએકે તે વ્યાસને ઠપકો દીધો કે તમે આહણો વગેરેના પેટ ઉપર પગ મૂક્યો. કીમીયાગર ચરિત્ર છપાયાથી, તથા મેં “જૂત નિબંધ” રચીને જૂત, દોરા, ચીઠી, મંત્ર, જાંત્ર, વગેરેનું જૂઠાપણું પ્રગટ કર્યું, ત્યારે તેવો ધંધો કરનારા મારા ઉપર રીસે બળ્યા હતા.

હવે આ જોશીઓનું કપટ ઉઘાડું કરવાથી જોશીઓને પણ દુઃખ લાગે તો લાગે; પણ કપટ, અને જૂઠ્ઠાનાં મૂળ આપણા દેશમાંથી નાશ પામે તો ઘણું સાફ. લોક કહે છે કે “કિસબ ચોર તો સઉ હોય,” માટે પોતાના ધંધામાં કપટ કે જૂઠું ભેળવે તેથી આખર ઘટે નહિ, એવું ધારીનેજ રૂ વગેરેના વેપારી રૂ વગેરેમાં કચરો ભેળવે છે, દાણચોરી કરે છે, અને આખર દાર નાણાવટીઓ પણ જીતું ખોલે છે. આથી આપણા દેશની આખરને બદો લાગે છે. માટે સમજી માણસોએ જૂઠું ના અને કપટનો દેશમાંથી નાશ કરવો જોઈએ.

અનુક્રમણિકા.

	૫૯.
રાજકુંવરીના જન્મ વિષે. કેવી રીતે જન્મકુંડળી સાધે છે તે વિષે.	૧
રાજા અને પ્રધાનનો સંવાદ	૬
દ્વિપાદેશની ઉત્પત્તિ	૧૦
કુંવરીનું સગપણ. સગપણ કરતાં અહમદશાના વહેમ કેવા રાખે છે તે.	૧૨
પ્રધાનનો અને જોશીનો સંવાદ	૧૪
પંચાંગના દ્વિપાદેશનું પોકળ	૧૫
કર્મના આંક ફરે કે નહિ	૧૮
શુકન મુદ્દર્તના ગ્રંથોનું પોકળ	૨૦
જોશીની જવાબ દેવાની હોંશિયારી, સંતાન ભુવનના આંક વિષે.	૨૧
પટેલનો બળદ	૨૩
શેઠના બાળકની જન્મોત્તરી	૨૫
લીંબડીના કારભારીના પુત્ર વિષે	૨૬
વળાદરા આહ્વાણ તથા ગરોડા વિષે	૨૭
ચારે પાંચે રિષ્ટ	૨૮
અદ્ભૂત રસની દહાણીઓ વિષે	૨૯
વિલાયતમાંના જ્યોતિષ વિષે	૩૧
મુદ્દર્તના ગ્રંથોનું કારણ	૩૨
જોશીના કાલાવાલા	૩૩
અભયકુંવરનું મરણ	૩૯
જોશી ઉપર અરજીઓ થઇ	૪૦

ભાગ બીજો.

સાચા જોશી વિષે	૪૮
અર્જસ્તાનનો સોદાગર	૫૭
સાચા જોશીથી થતા ફાયદા.	૬૦
સાચા જોશીથી ઉઠેલો ગભરાટ	૬૧
જૂના પ્રધાનને ખોલાવે છે	૬૬
જ્યોતિષ વિષે પ્રધાનનું ભાષણ	૭૧
ચમરાજ વગેરેની ઇશ્વર આગળ ફરિયાદ	૭૮
કરણાવતીની ચઢતી દશા	૮૫
ગ્રંથકર્તાનો અભિપ્રાય	૮૭
ભવિષ્ય વિષે કવિત	૮૮
શુકન, મહર્ષિ વિષે	૮૮

દૈવજ્ઞદર્પણ.

ભાગ ૧ લો.

સ્થળ વર્ણન.

તથા રાજકુંવરીના જન્મ વિષે.

અર્વાચીન કાળમાં ગૂજરાતમાં કરણાવતી નામે એક શહેર સાબ્રમતીને કાંઠે હતું. ત્યાં સોળાંકી વંશનો કરણસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

તે સંસ્કૃત અને દ્વારસી વિદ્યામાં પ્રવીણ હતો.

રાજા ત્રીશ વર્ષની ઉમરનો થયો હતો, તેને કાંઈ સંતાન નહોતું, ને તેની રાણીને ગર્ભ હતો, એવામાં રાજા માંદો પડ્યો ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે આ રાણીને દીકરો કે દીકરી અવતરશે, તે મારા રાજ્યનું માલીક થશે. પણ હું ગુજરી જઈશ તો તે બાળકની ન્હાની ઉમર હશે, અને કોઈ ભરોંસાદાર કારભારી મારી પાસે નથી તેથી નાણું ખાઈ જશે.

એવું વિચારીને તેણે ઉપરી સરકાર પાસે ભરોંસાદાર એક કારભારી માગ્યો. ત્યારે સરકારે પોતાની ખાતરીનો, ઉત્તમ કેળવણી પામેલો, અને ઘણો હોંશીઆર કારભારી આપ્યો. તે કારભારીએ તે રાજ્યમાં ફેજદારી, દિવાની કારટો સ્થાપી; નિશાજો, દવાખાનાં, અને શહેર સુધરાઈ વગેરે ખાતાં સ્થાપ્યાં.

કરણુસિંહ રાજને ગ્રહદશા જોવરાવવાની લત બહુ હતી, તે વાત દારભારીને ગમતી નહોતી; પણ એકદમ સુધારો કરવાને તે ચલાતો નહોતો, કેમકે ઉતાવળથી કશું કામ સુધારે નહિ. ધીમે ધીમે સુધારવાની યુક્તિ કરતો હતો.

હવે પેલી રાણીના ગર્ભને નવ માસ પુરા થઇને દશમે ભેઠો ત્યારે રાજને તથા પ્રજાને એવી ઉમેદ હતી કે કુંવર અવતરે તો ધણું સાફ.

તે રાજનો એક જોશી નામે જૂઠો જોશી હતો તેને કહ્યું કે મારી જન્મોત્તરી તમારા પિતાએ કરેલી છે, પણ તે કોઇ વખતે મળતી આવે છે, અને કોઈ વખતે મળતી આવતી નથી; માટે આ કુંવર કે કુંવરી અવતરે તેની જન્મોત્તરી તમારે ઘણી સાવચેતીથી કરવી જોઇએ.

જૂઠા જોશીએ કહ્યું કે મહારાજ, એમાં જનનાખાનાના લોકો ઘણી કસુર કરે છે, તેથી જન્મોત્તરી કરવામાં ફેર પડી જાય છે.

રાજ—જનનાખાનાનાં માણસો શી કસુર કરે છે ?

જોશી—બાળકનું માથું દેખાય કે તરત જોશીને ખબર થવી જોઇએ; અને તેજ વખતે જોશીએ લગ્ન સાધવું જોઇએ, તોજ તે ઉપરથી કરેલી જન્મોત્તરી સાચી પડે. પણ જનનાખાનાના લોકો એવી કસુર કરે છે કે બાળકનો જન્મ થયા પછી તે દીકરો છે કે દીકરી તે નક્કી થયા પછી જોશીને ખબર દરે છે, તેથી કેટલીએક પળનો ફેર પડી જાય છે. અને એક વિપળવારનો ફેર પડવાથી પણ જન્મભક્ષર જૂઠા થાય.

વળી રાતની વખતે જન્મ થયો હોય, ત્યારે રાત્રી કેટલી ઘડી, અને કેટલા પળ, કે વિપળ ગઇ છે ? તે બરાબર જાણી શકાતું નથી; કેમકે નક્ષત્રના તારા ઉપરથી આશરેથી રાત ધારવી પડે છે; તેથી એકાદ પળનો ફેર પડી જાય છે.

એટલા સાર સોરઠ દેશના રાજની રાણીને આજથી બે વર્ષ અગાઉ કુંવર અવતર્યો ત્યારે તેના જન્મ પહેલાં તે રાજએ મને

તેડાવીને ત્યાં સારો બંદોબસ્ત કર્યો હતો; તેથી તેના જન્મ-માક્ષર ખાત્રી ભરેલા થયા છે અને તેની જન્મોત્તરી પણ મેંજ કરી છે.

રાજા—તે રાજાએ કેવી રીતે બંદોબસ્ત કર્યો હતો ?

જેશી—રાણીના ગર્ભને નવ માસ પૂરા થયા એટલે પોતાના ગામના તથા પરગામના નામાંકિત જેશીઓને તેડાવ્યા હતા, તેમાં મને પણ નિમંત્રણ હતું માટે હું પણ ત્યાં ગયો હતો.

રાજા—પછી તમે ત્યાં જઈને શું કર્યું ?

જેશી—જે ઝોરડામાં સુવાવડીનો ખાટલો હતો, તે ઝોરડાની જોડેજ ખીજા ઝોરડામાં ત્રાંખા કુંડીઓમાં અમે પાણી ભરી મુક્યાં. અને ઘડી માપવાની વાડકીઓ ચાર પાંચ તે કુંડીઓમાં રાખી. ખીજી પણ કેટલીએક ઘડીઓ તૈયાર રાખી હતી.

ઘડી ભરવામાં ઘણી હોંશીઆરી રાખવી જોઈએ છીએ. અને તેમાં ઝાઝાં માણસોનું કામ પડે છે; કેમકે ઘડી ખુડે કે તરત ખીજી ઘડી ખીજી કુંડીમાં મુકવી જોઈએ. નહીં તો પેલી ખૂડેલી ઘડી કાઢીને, દાલવીને પાછી તેજ કુંડીમાં તરતી મુકે એટલામાં એકાદ વિપળ વેળા જતી રહે. માટે ઘડી માંડે ત્યાં ઓછામાં ઓછી બે કુંડીઓ અને બે વાડકીઓ તો જોઈએજ.

એ રીતે અમે કેટલાએક જેશીઓને મળીને અગાઉથી બંદોબસ્ત કરી રાખ્યો હતો. અને સુચાણીને તથા જનનાખાનાના લોકોને અમે સારી પેઠે સમજાવી રાખ્યાં હતાં કે બાળકનું લગાર માથું દેખાય કે તરત થાળી વગાડવી. કારણ કે દશ પગલાં ભરીને અમને કહેવા આવે એટલામાં તો કેટલીએક વિપળ થઇ જાય, તેથી જન્મ-માક્ષર ખોટા પડે.*

* જેમ કહેવત છે કે ટચલી આંગળીએ ખોદવું, અને પાંપણ વડે ગાળ કાઢવો, એવી રીતે એક વેંત હોય ખોડો ખોદે, તો ભાંચમાંથી વેંતીયું માણસ નીકળે. તેમજ વિપળનો ફેર પડે નહિ તોજ જન્મ-માક્ષર સાચા થાય.

રાજા—સારે બધી રીતને ઘેર તો એવી રીતે અગાઉથી જોશીઓ જાહેર બેસતા નથી, અને જન્મોત્તરીઓ તો સૌની કરે છે, તે શી રીતે કરતા હશે ?

જોશી—અનુમાનથી ધારે છે કે તેનું ઘર આટલે વેગળું છે માટે કહેવા આવતાં આટલી વાર થઈ હશે. તથા બાળક જન્મ્યા પછી આટલી વારે તેને પણ ખબર પડી હશે. એવું ધારીને જન્માક્ષર કરે છે, તેથી કેટલાએકના જન્માક્ષર મળતા આવે છે, અને કેટલાએકના મળતા આવતા નથી. (જુઓ જોશીનું બાનું)

રાજા—પણ એવું હોય ત્યારે જોશીએ તેના જન્માક્ષર કરવાનું જોઈએ નહિ; કેમકે જન્માક્ષર મળતા ન આવે તેથી જોશી જૂઠો પડે, અને તેની આખરે જાલ કે નહિ ?

જોશી—પૈસાની લાલચથી જોશી જન્માક્ષર કરે છે. અને તે મળતા ન આવે તો જોશી કહે છે કે એમાં અમારો વાંક નથી, તમે બરાબર વખતે આવીને અમને કહેલું નહિ તેથી જન્માક્ષર મળતા નથી.

રાજા—પછી તે સોરઠના રાજાની રાણીને શું અવતર્યું ?

જોશી—તેને કુંવર અવતર્યો; તેનું નામ અમયકુંવર પાડ્યું. તેના ગ્રહ ધણા સારા છે. તેની જન્મોત્તરી અમે જોશીઓએ તૈયાર કરી છે તેથી કેટલાએકને રાજાએ વર્ષાશન કરી આપ્યાં છે.

રાજા—હીક છે આપણે પણ અગાઉથી એવો બંદોબસ્ત કરી રાખવો; અને જન્માક્ષર બરાબર થાય તેમ કરવું, એટલે તેના આખા જન્મકાળમાં તેને શું શું થવાનું છે તે બરાબર આપણને માલમ પડે.

પછી રાજાએ પોતાના રાજ્યમાંથી અને બીજા રાજ્યમાંથી, નામાંકિત જોશીઓને તેડાવ્યા. અને સુત્રાવડના ઓરડાનું જીયું જાળી બીજા ખંડમાં પડતું હતું, તે ખંડમાં પાણીનાં કુણં બરાબર, સૂર્યોદય વેળાએ અર્ધો સૂર્ય દેખાય તેજ વખતે ધડીઓ મંડાવી-

II સૂર્યોસ્ત વેળાએ અરધો સૂર્ય આથમે તે સમે ધડીઓ ફરી ડાવી; એમ અગાઉથી કેટલાએક દહાડા સુધી કર્યું.

વળી રાજાએ તે જોશીઓને પ્રશ્ન પુછ્યો હતો કે આ રાણીને કેરો અવતરશે કે દીકરી ? એ વિષે પ્રશ્ન કુંડળી કરીને તપાસ કર્યો. II, પણ તેમાં બે મત પડ્યા. કેટલાએકે કહ્યું કે દીકરો અવતરશે, તે કેટલાએકે કહ્યું કે દીકરી અવતરશે.

ઇશ્વર ઇચ્છાથી રાણીને દીકરી અવતરી. પણ જન્મ કુંડળી રખરી થવા સાફ અગાઉથી પક્ષો બંદોબસ્ત કરી રાખેલો તેથી તે દીકરીના જન્મનાક્ષર જોશીના ધાર્યા પ્રમાણે ખરેખરા થયા. જે પ્રથમ જોશીએ નક્કી કહ્યું હોત કે દીકરીજ અવતરવાની છે, તો તે બંદોબસ્ત કરત નહિ.

રાજાને કાંઈ છોકરું નહોતું માટે કુંવરી થયાથી પણ તેને ખ થયો. અને જોશીઓને કહ્યું કે એની જન્મોત્તરી ખૂબ હોંશી- પારીથી તૈયાર કરવી. કેટલાએક જોશીઓને હું ઘણાં વર્ષ થયાં ઈશન આપું છું તે તમામ નાણાંનો બદલો વાળી આપવાનો વખત રી આખી ઉમરમાં તમારે આજજ આવ્યો છે માટે જન્મોત્તરી વામાં કોઈ પ્રકારની કચાશ રાખવી નહિ. વળી તેની મહેનતનો લો પણ હું તમને આપીશ.

જૂઠ્ઠા જોશીએ કહ્યું કે જન્મલગન બરાબર સંધ્યાયું છે, એક પળનો પણ ફેર પડ્યો નથી; તેથી રાજાની ખાતરી થઈ કે લગ્ન બરાબર સુધાર્યું છે, માટે જન્મોત્તરી ખરેખરી થશે. પછી બ્રાહ્મણોને આપ્યાં. જોશીઓએ ચાર મહિનામાં જન્મોત્તરી તૈયાર કરી, તેમાં લીલા પીળા રંગ, અને સોનેરી રૂપેરી વરખ ભરીને ઘણી ભાયમાન તે કરી. તે વાંચવાનો એક દિવસ નક્કી કર્યો. દરબારમાં જન્મોત્તરી પોતાના સગાં વહાલાંને, સરદારોને, તથા નગરશેઠ વગેરે માંકિત લોકોને બોલાવ્યા. એક તરફ ચક્ર નાખીને રાણીઓ વગેરે ઇચ્છો બેઠી. પછી જોશીએ જન્મોત્તરી વાંચવા માંડી.

જેશીએ કહ્યું કે અમારી ઉંમરમાં અમે ધણી જન્મેત્તરીઓ કરી છે, પણ આવા ઉત્તમ ગ્રહ તો કોઈની જન્મેત્તરીમાં આવ્યા નથી. એ સમે પ્રધાનના મનમાં વિરૂધ બોલવાના ધણા ઉભરા આવતા હતા, પણ રાજાને માહું લાગે માટે સમય પ્રમાણે તે બોલતો હતો. તેણે કહ્યું કે એવી ભાગ્યશાળી યાદ હશે ત્યારેજ આવા શ્રીમંતને ઘેર તેનો અવતાર થયો હશે, જેશી બોલ્યા કે એનું સાસરું પણ ઉત્તમ ઠેકાણે થશે.

તે સાંભળીને રણીઓગઢવી બોલ્યા કે એમાં તમે શું કહો છો, સૌ જાણે છે કે રાજાની કુંવરીનું સાસરું રાજાને ઘેરજ થાય.

જેશી—યાદની વીસ વરસની ઉંમર થતાં તેના પિતાનું પરાક્રમ વધે એવો ગ્રહભાવ છે. તે સાંભળીને રાજાને ધણો આનંદ થયો.

રાજા અને પ્રધાનનો સંવાદ.

એક સમે રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું કે, જેશી લોકો નસીબની વાત આગળથી કહી આપે છે તે કાંઈ મંત્ર સાધના નથી, કે દેવ કૃપાથી નહિ, પણ જ્યોતિષના ગ્રંથો ઉપરથી કહે છે. તે ગ્રંથો કોઈ ગોરજી બણે છે, અને ઢોંગરોડા બણે છે, તો તેઓ પણ તે ગ્રંથો ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણી શકે છે. માટે તે ગ્રંથોનાં ભાષાંતર દેશી ભાષામાં કરાવીને છપાવ્યા હોય અને સસ્તી કીંમત રાખી હોય, તો આપણા દેશનાં હરેક માણસને નસીબની વાત અગાઉથી જાણતાં આવડે, તેથી ધણો ફાયદો થાય. માટે તે મોટું પરમાર્થનું કામ છે. એવા કામમાં રૈયતના શયદા વાસ્તે આપણે એક લાખ રૂપૈયા સુધી ખર્ચીએ તો ઠીક.

પ્રધાન બોલ્યો કે ફળાદેશના ગ્રંથો જૂઠા છે, માટે એવા કામમાં ખર્ચ કરશું તે વ્યર્થ જશે. જે ફળાદેશના ગ્રંથો સાચા હોત તો વડી સરકાર ભાષાંતર કરાવીને છપાવ્યા વિના રહેત નહિ.

તેટલી ભવિષ્ય વાત જાણવાની શક્તિ ઇશ્વરે માણસોને આપેલી છે તેટલી વાત માણસો જાણી શકે છે, અને કેટલીએક ભવિષ્ય વાત જાણવાની શક્તિ જનાવરોને પણ પ્રભુએ આપેલી છે, તેટલી તેઓ પણ જાણે છે. જેમકે હવે ચોમાસું આવશે અથવા ઇંડાં મુકવાનો સમય આવશે, એવું પક્ષિયો આગળથી જાણે છે, તેથી માળા ગુંથવા મંડી જાય છે.

શોધ કરનારા માણસો વધારે ભવિષ્ય જાણે છે. જેમ કે જ્યોતિષ જાણેલો ગ્રહણ થવાનું, અને બીજનો ચંદ્ર કયે દહાડે દેખાશે, અને સમુદ્રની ભરતીઓટ ક્યારે થશે તે કહી શકે છે. પણ આને દીકરો અવતરશે કે દીકરી, અને તે નક્કી કિયે દહાડે, ને કેઈ વેળાએ જનમશે, અને ક્યારે મરશે એવી વાતો જાણવાની શક્તિ ઇશ્વરે માણસને આપી નથી. અને જો આપી હોત તો બહુ નુકશાન થાત. માટે કોઈ કહે કે હું મંદવાડ આવવાની, વરસાદની, કે સોંધા-મોંધા ભાવ થવા વગેરેની ભવિષ્ય વાત જાણી શકું છું, તો તે કેવળ ઢોંગી સમજવો; તેનું બોલ્યું સાચું માનવું નહિ.

રાજા બોલ્યો કે—ધણાં વરસ થયાં આપણા દેશમાં જોતિષના જ્ઞાણના અંથો છે, અને તેમાં મુદિ ચિંતા, એટલે કોઈ માણસ મુડીમાં છાની જાણસ લઈ આવીને પૂછે કે આ મુડીમાં શું છે? તો તે પણ તે વેળાની ગ્રહ કુંડળા ઉપરથી કહી શકાય એવા અંથો છે, તથા જન્મેાત્તરી અને પ્રશ્નોત્તરી ઉપરથી કહી શકાય છે કે આને આટલી સ્ત્રીઓ થશે, આને આટલાં છોકરાં થશે અને તે આટલા વર્ષ જીવશે. જો તે અંથો જૂઠા હોત તો આજ સુધી કેમ ચાલ્યા હોત? માટે તેમાં કાંઈ પણ સાચાઈ હશે ખરી.

પ્રધાન—સાહેબ, જ્યોતિષ જેવી હરેક બાબતનો ધર્મ પુસ્તક સાથે સંબંધ જોડ્યો છે, માટે જ્યોતિષના વેહેમનું ખંડન કરતાં કેટલાએક મારે માથે એવો બદો મુકશે કે એતો નાસ્તિક છે, તેથી

હું લગાર ખીલીતો બોલું છું, પણ ખરું કહું તો નેશીઓ ધણાં વર્ષોથી પ્રજને દગતા આવ્યા છે. તે વિષે આપ પક્ષે શોધ કરશો એટલે આપની ખાતરી થશે. અને નક્કી કહું છું કે ફળાદેશના ગ્રંથો જૂઠા છે એવું આપના મુખથીજ આપ કહેશો.

રાજા—હીક છે, પણ સારી પેઠે તપાસ કર્યા વિના એકદમ દ્રાષ્ટ બાબતને જૂઠી કહેવી તે યોગ્ય નહિ; માટે તે વાતનો ખૂબ તપાસ કરવો, અને તમને તે કામમાં હું સામીલ રાખીશ. પણ હું તમને એટલું પૂછું છું કે ઘરડા લોકો આપણા કરતાં મૂર્ખ હતા ?

પ્રધાન—સાહેબ, ઘરડાને કે શ્રીમંતને મૂર્ખ કહેવાય નહિ; માટે અસલની વખતમાં ગમે તેમ હો, તે વાત પડી મૂકીને આ સમયની જ વાત કરવી જોઈએ. કોઈ ગુનેહગારને સોગન દેતાં ધખાવેલો લોકોનો ગોળો અસલથી ઉપડાવતા આવ્યા છે. નજરલાગવાની અને ભૂત પ્રેતની વાતો, તથા મંત્ર જાંત્રની વાતો અસલથી ચાલી આવે છે. પણ આ વખતમાં તે બાબતોની જેમ જેમ શોધ કરીએ છીએ તેમ તેમ તેનું જૂઠાપણું જણાઈ આવે છે. અને જે દેશી રાજાઓ ગોળો ઉપડાવતા હતા તેઓની ખાતરી થઈ, કે ગોળો ઉપડાવાની વાત દગા ભરેલી છે. તેથી તેઓએ તે ચાલ કાઢી નાંખ્યો.

હવે અસલના લોકો એ બાબતમાં કેમ દગાયા હશે ? તેનો વિચાર કરવાનું કામ હું આપને જ સોંપું છું. અને આ સમયમાં તો ભૂત, જાદુ, અને જ્યોતિષનો ફળાદેશ જૂઠો છે એવું હું સાબીત કરી આપું. પછી તે કળિયુગના કારણથી જૂઠાં પશ્યાં હોય કે ગમે તેમ હોય.

રાજા—નહિ નહિ, તમે ખીલતાં ખીલતાં શા વાસ્તે બોલો છો ? ખરેખર બોલો કે આજ કરતાં અસલના લોકો થોડી બુદ્ધિવાળા હતા ?

પ્રધાન—સાહેબ, અસલનાં દટાઈ ગએલાં શહેરોમાંથી ઉમદા

કારીગરીનાં કામે મળી આવે છે, તેથી તો એમ જણાય છે કે આજના કરતાં અસલ ડાહ્યાં માણસો હતાં. પણ તે પછી જગતમાં ભારે ભૂકંપ, મોટા દુકાળ, તથા રાજ્યના ફેરફાર વગેરે કારણથી મોટો ફેરફાર થએલો જણાય છે. ત્યારથી માણસોની અક્કલ ગુમ થઈ ગએલી, તે પાછી થોડે થોડે વધતી આવે છે. અને હજી આજના કરતાં વધારે ડાહ્યાં માણસો હવેના જમાનામાં થશે; તેઓ આપણા કેટલાએક વહેમી ચાલને હશી કહાડશે. અને કહેશે કે ધરડા એવા ભોળા હતા કે કેટલાએક વહેમના કારણથી મહા સંકટો ભોગવતા હતા, અને ઠગાતા હતા.

આજના જેવી આગળ આગગાડીઓ ક્યાં હતી? આજના જેવાં લૂગડાં આપણા બાપદાદાને ક્યાં મળતાં હતાં!! અને આજના જેવો વીજળીનો તાર ક્યાં હતો? એ ઉપરથી જણાય છે કે દિવસે દિવસે જેમ જેમ વધારે શોધ કરવાની યુદ્ધિ માણસોમાં વધતી જાય છે, તેમ તેમ નવી નવી બાબતો માણસના જાણવામાં આવે છે. આજ સુધી ખરી ખોટી વાતનો તપાસ થતો નહોતો. અને વળી જ્યોતિષનો ધંધો બ્રાહ્મણોએ લીધો એટલે બ્રાહ્મણોને ગુરૂ માનીને તેઓનો વિશ્વાસ લોકો રાખતા હતા માટે ફળાદેશની વાત ખરી છે કે ખોટી તેનો તપાસ કોઈએ કર્યો નહિ. કેમકે તેનો તપાસ કરવાથી જોશી બ્રાહ્મણોનું અપમાન થાય, અને જ્યોતિષને પણ ધર્મના ગ્રંથોમાં ભેળવી દીધા છે, એટલે તેનાથી ઉલટો અભિપ્રાય આપે તેને લોકો નાસ્તિક કહે, તેટલા સાફ કેટલાએક સમજી માણસોના જાણવામાં આવ્યું હશે, કે ફળાદેશ જૂઠું છે, તોપણ તેઓ મનમાં સમજીને રહ્યા હશે. ઘણા લોકોના મતથી વિરુદ્ધ બોલવાની હિમત કોઈકની જ હોય. અને પુસ્તકો રચવાનું કામ તો ઘણું કરીને બ્રાહ્મણોનું જ હતું, તેથી ખીજા કોઈએ ફળાદેશના જૂઠાપણા વિષે ફક્ત મોઢે વાત કહી હોય તે ચાલી જાય, પુસ્તકમાં તે લખાય નહિ. અખાભગતે ફળાદેશના જૂઠાપણા વિષે ઇશ્વરત કરેલી છે. અને આ સમયમાં

તો માણસોને પોતાના મનના વિચાર પ્રમાણે બોલવાની અને લખવાની છૂટ થઇ છે, માટે રજાદેશ જૂઠો છે એવું ખુલ્લી રીતે કહેનારા ધણા મળી આવે.

રાજા—ત્યારે રજાદેશના ગ્રંથોની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઇ હશે? અને તે ગ્રંથો ઉપયોગી છે કે નહિ.

રજાદેશની ઉત્પત્તિ વિષે.

પ્રધાન બોલ્યો—વિક્રમના રાજ્ય પછી હિંદુસ્તાનની એવી તો પડતી દશા આવેલી જણાય છે, કે જ્યોતિષવિદ્યાને રજાદેશની આજીવિકા મળી નહોત, તો તે વિદ્યાને જીવવાનો એકે આધાર નહોતો. કેમકે કેવળ ગ્રંથોની ગતિ, અને ગ્રંથજનો જોગ વસ્તનારનું પાલણુ-પોષણ થવાનો કોઇ ઉપાય નહોતો.

દેશ નિર્ધન થઇ જવાની જરૂરની વસ્તુઓ ઉપજાવનારા લોકો સિવાય ખીજી કળાઓના જાણનારા બિહુકની સ્થિતિ પામ્યા હતા. રાજાના નોકરો નોકરી કરે, ખેડુત અનાજ પકવે, વેપારી માલ સંધરે અને વેચે, એટલા લોકોનાજ ધંધા કીમતી ગણાતા હતા. અને દરજી, સુતાર, લૂહાર, હજમ, કડિયા, ઇત્યાદિ લોકોના ધંધા હલકા ગણાતા હતા. અને તેઓ ધરાકીને વાસ્તે ખુશામત કરતા હતા, અને હલકી સ્થિતિમાં હતા અને હજી પણ તેમજ છે, તોપણ એટલું તો ખરું કે તેઓ બીજારી કહેવાતા નહોતા.

પણ જે લોકોના કામની લોકોને જરૂર નહોતી, રક્ત મોજ શોખ વાસ્તેજ કહેવાય, અથવા જેના વિના ચાલી શકે એવા લોકો જે ગવૈયા, શાસ્ત્ર બજાનારા, નાટક કરનારા અને નટ વિગેરે તેઓ તો બધા બિહુક દશાને પામ્યા. નટ કસરતનો તમાસો કરીને પછી બીજા માગીને કહે કે મને ગરીબને કંઈ આપશો તો પ્રભુ તમારું

સાઈ કરશે. ગવૈયા સતાર વગેરે બજાવીને અને ગાઇને બીખ માગવા લાગ્યા. મહેતાજીએ છોકરાંને બણાવીને બીખ માગવા લાગ્યા, તેમજ જોશીએ જ્યોતિષ બણીને બવિધ્ય કહીને ઠગવા તથા બીખ માગવા લાગ્યા; તે સિવાય જ્યોતિષ વિદ્યાનો બીજો કાંઈ ઉપયોગ થઈ શકતો નહોતો; માટે જોતિષ બણવાનું કળ તે કળાદેશજ છે એમ સૌ જાણતા હતા.

બવિધ્યકાળમાં થવાની બાબતનો અડસટો જાણવાની ઇચ્છા ધણા લોકોને થઈ, ત્યારે જૂદા જૂદા લોકોએ અનેક પ્રકાર શોધી કહાડ્યા, અને અનેક પ્રકારની શુકનાવળીઓ જોડી કહાડી. કોઈ તો ભાગવતના પુસ્તક ઉપરથી, કોઈ રામાયણ ઉપરથી, અને કોઈ ચંડી-પાઠ ઉપરથી શુકન જોધને બવિધ્યની વાત કહેવા લાગ્યા.

જુવા લોકો દાણાની ચપટી ભરીને કહે છે કે માતા મેલડી, રલાણું કામ થવાનું હોય તો એક વાચા આપજો, વાચા એટલે એકી, અને વધાવો એટલે એકી. જુવાનું કહેલું બવિધ્ય પણ કોઈ કોઈ વખતે સાચું પડે છે. તેમજ કોઈ માણસ ખાસડું ઊંચું નાખીને કહે કે રલાણું કામ થવાનું હોય તો ખાસડું સવળું પડજો, અને તે કામ ન થવાનું હોય તો ઊંધું પડજો, પછી તે દાખલો પણ કોઈક વખતે મળતો આવેજ. એજ પ્રમાણે શુકનાવળીઓ જોનારા જોશી-ઓ, અને જુવા એ સધળાની વિદ્યા એકજ તરેહની અને સરખી જાણવી; અને તેઓની વાત ખરી ખાતરીથી માનવા લાયક નથી, જે ભોળા લોકો સાચી માનીને તે ઉપરથી વહેપાર વગેરે કરે છે તેઓ ઠગાય છે, અને ધરખાર સુધાં ખોઈ બેસે છે. માટે એવા લોકોના બચાવને વાસ્તે ખરી વાત જાહેર કરવી તે પુણ્યનું કામ છે.

માટે જો આપ રૈયતનું કલ્યાણ ઇચ્છતા હો તો કળાદેશના મથો જૂદા છે માટે તેના ઉપર કોઈએ ભરોંસો રાખવો નહિ, એવી મત-સખના નિબંધો રચાવો અને તેમાં જે નાણું ખર્ચશો તે પરમાર્થમાં વાવર્યું કહેવાશે, અને જ્યોતિષની જેટલી સાચી વિદ્યા છે, ગણિત

તથા ગ્રહોની ગતિ, તિથિ નક્ષત્રનો વર્તારો, તથા ગ્રહણનો વર્તારો, ઇત્યાદિ બાબતોના ગ્રંથો દેશી ભાષામાં કરાવશે તો તે ઉપયોગના છે. વળી હજારો રૂપૈયા ખર્ચાને ગ્રહવેદશાળાઓ કરાવે, મોટી દુર્ખીનો કરાવે કે જેથી આદ્ય મંડળના ચમત્કાર લોકોના જોવામાં આવે, અને નવા ગ્રહ શોધી કહાડે તેને ઈનામ આપવાનું કરાવે તો તે ઠીક છે. પણ દ્રુણદેશના ગ્રંથોના તરજુમા દેશી ભાષામાં કરાવવાથી કંઈ ફાયદો નથી, એવો પૈસા પાણીમાં નાંખ્યા બરાબર છે.

એ વાત સાંભળીને રાજાની ખરી ખાતરી તો થઈ નહિ કે દ્રુણદેશના ગ્રંથો જૂઠા છે, પણ તેનાં ભાષાંતર કરવાનો વિચાર તે વખતે તો બંધ રાખ્યો.

કુંવરીનું સગપણ કરે છે.

તે રાજાની કુંવરી એ ત્રણ વરસની થઈ, એટલે તેનું સગપણ શોધવા માંડ્યું. અને સોરઠના રાજાના કુંવર સાથે સગાઈ કરવાની વાત ચલાવી. પછી તેના જન્માક્ષર મંગાવીને કુંવરીના જન્માક્ષર સાથે મેળવ્યા. તે વખતે જેશીની સલાહ લેવા માંડી. અને રાજાએ કહ્યું કે જેશીની પક્કી ખાતરી હોય, અને બરાબર ગ્રહ મળતા આવે, તથા તે કુંવરના ગ્રહ ઉત્તમ હોય તોજ સગપણ કરવું, નહિ તો ત્યાં સગપણ કરવું નહિ.

જેશીએ ગ્રહ મેળવીને કહ્યું કે આ જન્માષ્ટની આવર્ણ બહુ લાંબી છે અને તેના ગ્રહ ઊંચા છે, તથા કુંવરીના ગ્રહ સાથે મળતા છે, માટે બંને વરકન્યા સુખી થશે. પ્રધાને રાજાને કહ્યું કે જન્માષ્ટની આયુષ્ય વિષે જેશીની સલાહ લેવા કરતાં કોઈ હોંશીયાર ડાક્ટરની સલાહ લીધી હોય તો ધણું સારું, કે તે તેનું કવિત જોઈને કહે. કેમકે હયાતીનો વિષો ઉતારનારા ડાક્ટરની સલાહ લે છે. કોઈ જન્મોત્તરી જેવરાવીને હયાતીનો વિષો ઉતારતા નથી. મેં સોરઠના

રાજના કુંવરને દીડો છે, તેના શરીરમાં કહવત જણાતું નથી, માટે જોશીનો ભડંસો રાખવો નહિ.

રાજએ તે વાત માની નહિ, પણ હશી કહાડી અને ત્યાંજ કુંવરીનું સગપણ કરી અગીઆર વર્ષની ઉંમર થતાં તેને પરણાવી દીધી. રાજએ એક સમે પોતાના જોશીને કહ્યું કે જ્યોતિષના ફળાદેશની વાત જૂઠી છે અને તે ગ્રંથો જૂઠા છે એવું અમારો પ્રધાન કહે છે માટે તેનું કેમ ?

જોશી—ત્યારે બધા લોકો ગાંડા હશે કે જન્મોત્તરીઓ અને વર્ષફળ કરાવે છે, અને સંકડો રૂપેયા ખરચે છે ? આપની મરજી હોય તો એક મોટી સભા ભરો, અને તેમાં સારા સારા ત્રાહિત લોકોને બોલાવો, તે સૌ સાંભળતાં પ્રધાન મારી સાથે વાદવિવાદ કરે, તેમાં હું સાબીત કરી આપું કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર જૂઠું નથી.

પછી તે વાત રાજએ પ્રધાનને કહી, અને પ્રધાને પણ કબૂલ કર્યું કે ફળાદેશના ગ્રંથ જૂઠા છે એવું સભા વચ્ચે હું સાબીત કરી આપું. પછી રાજએ સભા ભરવાનો દિવસ નક્કી કર્યો, અને શહેરમાં જાહેરનામાં ચોખ્ખાં કે આ સભામાં આવવાની સૌને છૂટ છે. જોશીને કહ્યું કે ફળાદેશનાં પુસ્તકો લઈને તમારે સભામાં હાજર થવું.

પછી સભાની વખતે ઘણા લોકોનો ત્યાં જમાવ થયો; ઘણા જોશીઓ પુસ્તકો લાવીને બેઠા, અને રાજ પ્રધાન પણ સભામાં આવ્યા. રાજએ કહ્યું કે વાદવિવાદમાં કોઈએ કોઈનાથી દબાઈ જવું નહિ, ખુલ્લા મનથી બોલવું; અને આપણે સહ ત્રાહિત સભાસદોએ નિષ્પક્ષપાતથી તેનો વિચાર કરીને છેવટ ખરો અભિપ્રાય આપવો. કોઈની આશ્ચર્ય વાટે તે સારું દયાથી જુલું બોલે, કે મોટાની શરમથી દબાઈને જુલો અભિપ્રાય આપે તેને માથે પલ્લહત્યાનું પાપ છે, એમ રાજએ કહેવરાવ્યું.

પ્રધાનનો ને જોશીના સંવાદ.

રાજા—જોશી બાવા, જ્યોતિષના ક્ષણદેશની વાત સાચી કે જુઠી ?

જોશી—ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાનકાળની વાતોના જાણનારા, અને સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળની વાત હસ્તામળની પેઠે નજરે દેખે એવા મહામુનીઓએ તે ગ્રંથો રચેલા છે, એ કાંઈ માણસના રચેલા નથી, અને જ્યોતિષ છે તે વેદનું અંગ છે માટે જ્યોતિષને જુઠું કહેવાથી વેદ પણ જુઠા પડે. શાસ્ત્રને જુઠું કાણ કહેનાર છે ?

પ્રધાન—જ્યોતિષવિદ્યા સાચી છે, તે વેદનું અંગ છે, પણ તેમાં ક્ષણદેશની બાબત પછીથી બળી છે. તાજક જે ઉપરથી વર્ષ-ક્ષણ થાય છે તે, તથા રમણ વગેરે કેટલીએક બાબતો તો મુસલમાનોના પુસ્તકોમાંથી લઈને જ્યોતિષમાં ભેળવી છે, તેમાં ધણુખરા શબ્દો પણ મુસલમાની રાખ્યા છે, માટે મુસલમાનની વિદ્યાને જુઠી કહેવી તે વેદવિરુદ્ધ કહેવાય નહિ.

એક મુસલમાન બોલ્યો—તમારા વેદની વાત અમે જૂઠી કહીએ તો અમારે ફિકર નહિ, કેમકે વેદ છે તે તો કાફર લોકોની વિદ્યા છે, એ કાંઈ કુરાનના જેવી ખોટાના ધરની વિદ્યા નથી.

જોશી—મોઘમ બોલવું તે ઠીક નથી. જ્યોતિષની કંઈ વાત જૂઠી છે તે સાબીત કરી આપવું જોઈએ.

પ્રધાન—લાવો તમારું પુસ્તક, તેમાં લખેલી બાબતથી અને તેનાંજ વચનથી તેને હું જૂઠું પાડી આપું.

પંચાંગના ફળાદેશનું પોક્કળ.

પ્રધાન—આ તમારી પાઘડીમાં શેનું ફીંડલું છે ?

જેશી—આતો પંચાંગ છે, તે બધા જ્યોતિષનો સાર છે. અને બધી જ્યોતિષવિદ્યાનો મૂળ પાયો એજ છે. તે દેખાતું નાનું છે, પણ તેને તૈયાર કરતાં ઘણા દહાડા લાગે છે. જન્મોત્તરી વર્ષફળ એના ઉપરથીજ થાય છે. લગ્ન મુહૂર્ત, અને ગ્રહદશા વગેરે એ ઉપરથીજ જોવાય છે. પંચાંગ છે તે જેશીની આખો છે.

પ્રધાન—વાઈ તમાઈ પંચાંગ જૂઠું પાકું તો કેમ ?

રળીયો ગઢવી—ત્યારે તો જેશીની આખો ફૂટીજ તો ! પછી તો જેશી આંધળાબીંત થઈને ફાંદાં મારે ! !

જેશી—પંચાંગને કોણ જૂઠું કહેનાર છે ? બીજનો ચંદ્ર કે દહાડે ઊગશે, સૂર્યનું કે ચંદ્રનું ગ્રહણ મ્યારે થશે, તે પંચાંગ ઉપરથી કહેવાય છે. જો પંચાંગ જૂઠું પડે તો બધું જ્યોતિષ જૂઠું પડે.

પ્રધાન—ગ્રહની ગતિ, તિથિ, નક્ષત્ર કે ગ્રહણ ઇત્યાદિ સાચી વાતો છે તેને હું જૂઠી કહેતો નથી, પણ તેમાં જે ફળાદેશની બાબત લખી હોય તેનેજ મારે જૂઠી પાડવી છે.

જેશી—અમારા પિતાએ સો વર્ષનાં પંચાંગ અગાઉથી કરી રાખ્યાં છે, તે જુઓ આ રહ્યાં, તેમાંથી એકે અક્ષર તમે જૂઠો પાડી આપો ત્યારે ખરા.

પ્રધાન—(એક પંચાંગ હાથમાં લઈને) આ કઈ સાલનું પંચાંગ છે ?

જેશી—એતો સંવત ૧૯૨૮—૨૯, શાકે ૧૭૯૪નું ચૈત્રી પંચાંગ છે.

પ્રધાન—હીક છે, થડમાંથી વાંચો. પછી જોશીએ પ્રથમનાં કેટલાંએક પાનાં વાંચ્યાં.

પ્રધાન—એ વર્ષમાં શ્વેતરનામે નાગ છે, તેના ફળનો શ્લોક ફરીથી વાંચો.

જોશી—યસ્મિન્નબ્દે ઋજંગેદ્રો જાયતે શ્વેતરાભિઃ:

નવર્ષતિતદા વઙ્ગીતદા સશ્યં વિનશ્યતિ. ?

અર્થ—જે વર્ષમાં શ્વેતર નામે નાગ હોય તે વર્ષમાં વર્ષાદ વરસે નહિ અને ધાન્યના છોડ નાશ પામે.

પ્રધાન—એ વાત જો ખરી ખાતરીની, અને પક્ષો ભરોસો રાખવા જેવી હોત તો તમેજ તમારાં ધરખાર તથા ધરાણું ગાહું વેચીને દાણા ખરીદ કરીને રાખત. પણ તમનેજ તમારા પંચાંગનો ભરોસો હોય એવું મને લાગતું નથી.

રળીઓ ગઢવી—એતો ખીજીઓને સંભળાવવાની વાતો; જોશીઓ પાંડે તો એવી વાત ઉપર ડાંધ ભરોસો રાખે નહિ. જો તે ખરી વાત હોત તો ખીજીઓને કહેતજ નહિ.

જોશી—તમે જ્યોતિષશાસ્ત્રને જૂઠું કહે છે તેથી મને બહુ ખોટું લાગે છે.

રળીઓ—ખરી વાત છે; મારે જે માલના પૈસા ઉપજાવવા હોય, તે માલને કાઠ ખોટા કહે તો મને પણ ખોટું લાગે.

પ્રધાન—એ વર્ષમાં રોહિણી નક્ષત્રનો વાસો સમુદ્રમાં છે તેના ફળનો શ્લોક ફરી વાંચો.

જોશી—યદા પયોનિધિસ્થલં ગતંવિરંચિમં તદા ॥

અતીવ વર્ષણંભવેત્સમસ્ત ધાન્ય વર્દ્ધનમ્. ૨

અર્થ—જ્યારે રોહિણી નક્ષત્રનો સમુદ્રમાં વાસો હોય, ત્યારે અતિશય વર્ષાદ થાય, અને સઘળાં ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય.

પ્રધાન—ત્યારે પહેલા શ્લોકમાં કહ્યું કે એ વર્ષમાં વર્ષાદ નહિજ થાય, અને આ શ્લોકમાં કહ્યું કે ધણો વર્ષાદ થશે, તે બે વાતમાં સાચી કિયી ?

રણીઓ—એજ જોશીની હોશિયારી તો ! બંને વાતે સાચા પડે. જો વર્ષાદ ન થાય તો પહેલો શ્લોક બધે કહેતા ફરે, અને કહે કે અમે અગાઉથીજ કહ્યું હતું કે આ વર્ષમાં વર્ષાદ થવાનો નથી. અને જો વર્ષાદ થાય તો આ બીજો શ્લોક સંભળાવીને કહે કે અમે કહ્યું હતું કે વર્ષાદ બહુ વરસશે.

એક રાણીને પ્રસવ થવાનો હતો ત્યારે જોશીને પૂછ્યું કે આને પુત્ર અવતરશે કે પુત્રી ? જોશીએ પ્રશ્ન જોઇને એક ચીઠી લખીને ગુંદરે બીડીને આપી, અને કહ્યું કે પ્રસવ થયા પછી આ ચીઠી ઉઘાડીને વાંચજો, અમારું લખેલું કદી જૂઠું પડે નહિ. પછી તે રાજાએ ચીઠી રાખી મૂકી, અને રાણીને પુત્રીનો પ્રસવ થયો, તે પછી ચીઠી ઉઘાડીને વાંચી તો તેમાં લખ્યું હતું કે “પુત્રો ન પુત્રી.” તેમાંથી એવો અર્થ નીકળ્યો કે દીકરો નહિ, પણ દીકરી અવતરશે. પણ જો દીકરો અવતર્યો હોત તો જોશી તેમાંથી એવો અર્થ કાઢત કે દીકરો અવતરશે, દિકરી નહિ.

પ્રધાન—હવે લાવો જન્મોત્તરી, અને વર્ષદળના ગ્રંથો પણ એજ રીતે હું જૂઠા પાડી આપું. કોઇની જન્મોત્તરી ભરોસો રાખવા જેવી ધણી હોશિયારીથી કરેલી હોય તે લાવો, તેમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે લખ્યું હશે કે આ માણસ દરીદ્રી થશે, અને કેટલેક ઠેકાણે લખ્યું હશે કે આ શ્રીમંત થશે, એવા બંને પ્રકારના જોગ લખેલા હોય છે.

આ વાત સાંભળીને જોશી તો નીચું જોઇ રહ્યો, અને અકળાયો. વળી તેના મનમાં એક વાત સુજા આવી તેથી તે બોલ્યો કે, કાંઈ આખી પૃથ્વી ઉપર સામટો કાળ પડતો નથી માટે પંચાંગમાં લખ્યું છે તેનું એમ સમજવું કે કોઈ એક ઠેકાણે મુદલ વર્ષાદ નહિ થાય, અને કોઈક ઠેકાણે બહુ વર્ષાદ થશે.

રળીઓ—શાખાશ, જોશી શાખાશ. મેં જાણ્યું કે જોશી બંધાઈ ગયા. પણ હોશિયાર જોશી બંધાય નહિ ! કેવો જવાબ બોળી દાઢ્યો !!

પ્રધાન—ત્યારે તો સૌ જાણે છે કે પ્રત્યેક વર્ષમાં કોઈ ઠેકાણે વર્ષાદ નથી થતો અને કોઈ ઠેકાણે બહુ થાય છે, એમાં તમે ભવિષ્ય જ્ઞાનું કહ્યું ?

જોશી—તમે જન્મોત્તરીને જૂડી કહો છો, ત્યારે રામચંદ્રજી, અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જન્મગ્રહ જોધને પણ જોશીએ કહ્યું હતું કે આને આટલું સુખ દુઃખ થવાનું છે ત્યારે તે લોકો શું ગાંડા હશે ?

પ્રધાન—મોટાઓનાં ઓથાં લેવાની વાત જવા દો. તેઓનું ગમે તેમ હોય. જો વશિષ્ઠઋષિએ રામની જન્મોત્તરી ઉપરથી ભવિષ્ય જાણ્યું હોત, તો તેમને ગાદીએ બેસવાનું સુહર્ત જોધ આપતજ નહિ. તોપણ આજ તમે તમારી વાત કરો. અગસ્તઋષિ સમુદ્ર પી ગયા હતા, આજ કોઈ બ્રાહ્મણ સમુદ્ર પી જાય એવો નથી.

જોશીએ જાણ્યું કે જન્મોત્તરીના અને વર્ષકળના ગ્રંથો આ રીતે તો જૂઠા પાડી શકશે, તેથી તેણે તે ગ્રંથો દેખાડવાની આનાકાની કરી.

કર્મના આંક ફરે કે નહિ ?

પ્રધાન—કર્મના આંક કે દહાડે લખાતા હશે ? અને તે કોઈ પ્રકારે ફરે કે નહિ ?

જોશી—જ્યોતિષમાં લખ્યું છે કે—

લલાટ પટલે લિખિતો વિધાતા

ષષ્ઠી દિનેયાક્ષર માલિકાચ. ||

છઠીને દહાડે વિધાતાએ કપાળમાં જે આંક લખ્યા છે, તે જ્યોતિષશાસ્ત્રથી દીવાથી દેખાઈ આવે છે. મતલબ કે નશીયમાં લખ્યું હોય તે જોશી કહી આપે પણ તેમાંના એકે અક્ષર જોશીથી તો શું પણ હર બ્રહ્માથી પણ ફેરવાય નહિ.

પ્રધાન—ત્યારે પેટમાંથી ગર્ભ નાશ પામે છે, તથા છઠી પહેલાં બાળક પીડા પામીને મરી જાય છે, તે તો વિધાતાના લેખ સિવાયની વાત છે, એવું તમારા કહેવાથી જણાય છે. પણ વળી ફરીથી હું તમને પૂછું છું કે નશીયના આંક કોઈ રીતે ફરી શકે કે નહિ ?

જોશી—વિધાતાના આંક ફરેજ નહિ એવું ઘણું ઠેકાણે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે. વળી વિક્રમ રાગને એક વૈતાળ ભૂતે પકડ્યો હતો ત્યારે વિક્રમે તેને કહ્યું કે થોડુંક માંડ એક દામ તું કરે તો ઘણું સાંડ. વૈતાળે તે કબૂલ કર્યું.

પછી વિક્રમે કહ્યું કે મારો આવરદા કેટલો છે, તે તું વિધાતાને પૂછી આવ. પછી તે ભૂત જઈને પૂછી આવ્યો અને કહ્યું કે એંશી વર્ષ છ મહિના અને ઉપર અરધો દહાડો એટલો તારો આવરદા છે. સારે વિક્રમે કહ્યું કે ફરીથી જા અને અરધો દહાડો છે તે પૂરો કરાવ, અથવા તે અરધો દહાડો કાઢી નંખાવ તો ઘણી મહેરમાની. પછી ભૂતે જઈને વિધાતાને ઘણી આજીજીથી કહ્યું, પણ બ્રહ્માએ કહ્યું કે મારા લખેલા આંક ફેરવાયજ નહિ.

વૈતાળે આવીને વિક્રમને કહ્યું કે છઠીના આંક તો ફરેજ નહિ. ત્યારે વિક્રમે કહ્યું કે જ્યારે છઠીના આંક ફરે નહિ, ત્યારે તું મને શું કરી શકનાર છે ? એમ કહી તેની સાથે લડાઈ કરી. માટે છઠીના આંક તો ફરેજ નહિ. વળી તેની સાખીતી એ છે કે જન્મકાળનાં ગ્રહ ઉપરથી જન્મોત્તરી વગેરે થાય છે, તે ગ્રહોની ગતિ ઉપરથીજ નશીય વરતાય છે, અને ગ્રહોની ગતિનો નિયમ કોઈનાથી ફેરવાયજ નહિ; તો નશીયનો આધાર પણ તે ઉપરજ છે.

શુકન મુહૂર્તના અંથોના જૂઠાણ વિષે.

પ્રધાન—ત્યારે હવે તમારા શુકનના અને મુહૂર્તના અંથો પાણીમાં બોળો. (એ સાંભળીને બધી સભા ખડખડ હસવા લાગી.)

જેશી—એમ કેમ ?

પ્રધાન—છઠ્ઠીના આંક ફરતા નથી ત્યારે શુકન અને મુહૂર્ત જોવાની શી જરૂર છે ?

જેશી—કોઈ ઠેકાણે એવું પણ લખેલું છે કે પુણ્ય અને પાપે સારું કે ખોટું ફળ પણ થાય, માટે શુકન મુહૂર્ત જોવાં જોઈએ. શુભ મુહૂર્ત જોઈને કરે તો તે કામ સિદ્ધ થાય અને અશુભ મુહૂર્તમાં કરે તે કામ બગડેજ.

પ્રધાન—મુહૂર્તના અંથમાં લખ્યું છે કે “વિવાહે વિધવા ભવેત્” જો અશુભ લગ્નમાં લગ્ન કરે તો તે કન્યા રાંડે. હવે વિચાર કરો કે ગ્રહણની વાત સાચી છે તો હિંદુઓનાં અને મુસલમાનોનાં બંનેનાં ઘર ઉપર તે દેખાય છે. શિંગડીઓ વછનાગ ઝેર છે તે ખાનાર હિંદુ હોય તો પણ મરે અને મુસલમાન હોય તો પણ મરે છે. ત્યારે જે વખતે તમે કમુહૂર્ત કહો છો તે વખતે મુસલમાનો, તથા હિંદુસ્તાન સિવાય બીજા દેશના લોકો લગ્ન કરે છે, પણ તે બધી સ્ત્રીઓ રાંડતી નથી તેનું કેમ ? અને સાહેબ લોકો તથા સરકારી નોકરો, અને અંગ્રેજ બહુનારા શુકન જોતા નથી, ચંદ્રમાનું ઘર જોતા નથી, તેનું કેમ ?

જેશી—એ લોકો શુકન મુહૂર્તને માનતા નથી માટે તેઓને કાંઈ થતું નથી.

પ્રધાન—ઝેરને માને છે, અને અપશુકનને અને કમુહૂર્તને માનતા નથી, તો તે ઉપરથી શું સમજાય છે ? સાફ સમજાય છે કે

ઝેરની વાત સાચી છે, ને પેલી વાત સાચી નથી. જો સાચી હોત તો માનવી પડત.

અને જો મુહૂર્તના ગ્રંથો સાચા હોત તો જન્મોત્તરી જૂહી પડત. કેમકે જન્મોત્તરીમાં લખ્યું હોય કે ક્ષણે દિવસે તે માંદો પડશે, તો તે દહાડે ચંદ્રમાનું ઘર જમણા હાથ ઉપર રાખીને તે ગામ જાય. કેમકે મુહૂર્તના ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે “દક્ષિણે સુખ સંપદા” જમણા હાથ ઉપર ચંદ્રમાનું ઘર રાખીને ગામ જાય તો સુખ અને સંપત્તિ પામે. તેમજ જન્મોત્તરીમાં દૂંડું આયુષ્ય લખ્યું હોય પણ શુભ લક્ષ્મીને પરણત એટલે તેની સ્ત્રી વિધવા થાત નહિ.

અને ધણા હોશિયાર જોશીઓને બોલાવીને સારામાં સારું લક્ષ્મીજેવરાવીને રાજાઓની કુંવરીઓને પરણાવે છે, તો પણ રાંડે છે, તે છતાં લોકો જોશીનો ભરોસો રાખે છે, એટલે મોટી અચરજ જેવી વાત છે.

એટલું સાંભળીને જોશીનું મોં છેક ઝાંખું પડ્યું, અને કેટલાએક લોકોની ખાતરી થઇ કે ક્ષણદેશની વાત જૂહી છે. પછી કેટલાએક સભાસદો પ્રધાનના મતને ટેકો આપવાને હિંમતથી ઉભા થયા.

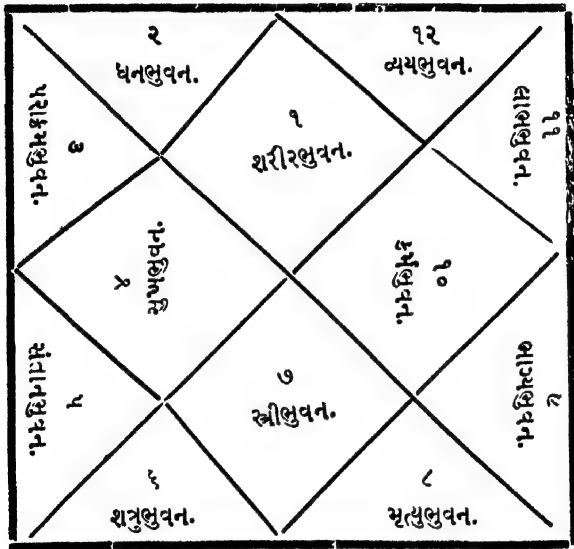
જોશીની જવાબ દેવાની હોંશિયારી.

એક ઘરડો શાહુકાર બોલ્યો કે આ જોશીએ મારી જન્મોત્તરી કરી છે, તેમાં લખ્યું છે કે સાત સંતાન થશે. કેમકે જાતકના ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે જન્મ કુંડળીમાં પાંચમું ભુવન તે સંતાન ભુવન કહેવાય છે, તેમાં બાર રાશિમાંનો જેટલામો આંક આવ્યો હોય તેટલા સંતાનની પ્રાપ્તિ તેને થશે એમ કહેવું. હવે રાશિના આંક તો એકથી બાર સુધીજ હોય છે, મારે બારથી વધારે સંતાન કોઇને થવાં

જોષએ નહિ, અને એકથી ઓછાં થવાં ન જોષએ, પણ મારે તો મારી ઉમરમાં પંદર છોકરાં થયાં.

જોશી—સંતાનલુવનમાં આંકડો આવે એટલાં સંતાન જીવતાં રહે એમ જાણવું.

અહકુંડળી.

શાહુકાર—મારે તેમ પણ નથી. કેમકે મારે સંતાન લુવનમાં છનો આંક છે અને મારે છોકરાં ૪ જીવે છે અને મારી સ્ત્રી પણ મરી ગઈ, તેથી હવે મારે સંતાન થવાની આશા નથી. એવું સાંભળીને જોશીનું મોં બંધ થયું. પણ વળી તેની હોશિયારી પ્રગટ થઈ આવી અને તે થોડોક વિચાર કરીને બોલ્યો કે શેઠજી, શાસ્ત્રો જૂઠાં પડેજ નહિ. તમારી પરણેલ સ્ત્રીનાં છોકરાં ચાર જીવે છે, તો બાકીનાં ત્રણ ખીજ રીતનાં છોકરાં જીવતાં હશે એમાં શક નહિ. એવું સાંભ-

ળીને બધી સભાએ તે જોશીને શીટકાર કરવા માંડ્યો, અને કહ્યું કે તે શેઠ નાનપણથીજ સદાયરણી કહેવાય છે, તેમનામાં બીજી રીતની ચૂક પડેજ નહિ.

જોશી—જુઓ હનુમાનજી બાળબ્રહ્મચારી હતા, અને મહા સદાયરણી હતા, પણ એક સમે હનુમાનજીએ પોતાની જન્મકુંડળી એક જોશીને દેખાડી ત્યારે જોશીએ તે જોધને કહ્યું કે તમારે એક પુત્ર થયેલો છે. હનુમાનજીએ કહ્યું કે હું તો બાળબ્રહ્મચારી છું, અને મારી ઉમરમાં કદિ બ્રહ્મચર્યવ્રત ચૂક્યો નથી, માટે મારે પુત્ર ક્યાંથી હોય ?

જોશીએ કહ્યું કે જોતિષશાસ્ત્ર કદિ જૂઠું હોય જ નહિ. તમે લંકાથી આવતા હતા ત્યારે સમુદ્રમાં તમારું વીર્ય ખળિત થયું હતું, તે એક માંછલીએ ગળ્યું હતું, તેથી માંછલીને ગર્ભ રહ્યો, અને તેનો પુત્ર થયો છે તેનું નામ મહરધ્વજ છે. પછી તે વાત હનુમાને કબૂલ કરી. તેમજ જ્યોતિષમાં જેટલી સ્ત્રીઓ થવાની, કે જેટલાં સંતાન થવાનાં લખ્યાં હોય તે થયા વિના રહેજ નહિ, પણ તે એવી રીતે થાય કે તેની કોઇને ખબર પડે નહિ.

રળીઓગઢવી--શાખાશ! જોશીઆવા શાખાશ, બડા હોશિયાર છો, કોઈ વાતે બંધાતા નથી!

પટેલનો પ્રશ્ન.

આં એક પટેલ બોલી ઉઠ્યો કે--કપટ કર્યા વિના ફક્ત ફળા-દેશના પુસ્તકમાં લખ્યું હોય તેજ પ્રમાણે કોઈ જોશી કહે તો તે ઘડીએ ઘડીએ જૂઠો પડે. તેનો એક દાખલો એવો છે કે એક નવો વિદ્યાર્થી નામીઆ જોશી પાસે સાત વર્ષ સુધી જોતિષશાસ્ત્ર બણ્યા પછી પોતાને ઘેર આવ્યો, અને સર્વે સોડો કહેવા લાગ્યા કે પ્રખ્યાત

જેશી પાસે બણી આવ્યો માટે તે હોશિયાર છે. એવામાં માઈ કાંઈ ખોવાયું હતું તેથી હું નાળીએર લઈને તે નવા જેશીને પ્રશ્ન પૂછવા ગયો અને તેના આગળ નાળીએર મૂકીને મેં કહ્યું કે મહારાજ, અમારૂં કાંઈ ખોવાયું છે માટે પ્રશ્ન પાંધો.

જેશીએ તરત ઉઠીને પોતાની છાયાનાં પગલાં ભરીને પ્રશ્ન પાંધ્યું, ત્યાં કુંભ લગ્ન ખેડું. ત્યારે જેશીએ કહ્યું કે પ્રશ્નના ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે—“કુંભેતુ મુષક ચૌરઃ” કુંભ લગ્ન ખેસે તો જાણવું કે ખોવાયેલી જણસ ઊંદર લઈ ગયા છે. ત્યારે મેં કહ્યું કે મહારાજ, મારો તો ખળદ ખોવાયો છે. તે સાંભળીને તે જેશીએ નીચું જોયું અને ધણો શરમાઈ જઈને ખોલ્યો કે હવે હું ફરીથી જ્યોતિષ ભણવાને મારા ગુરૂ પાસે જઈશ, કેમકે કાંઈક અધુરું રહી ગયું ખરું. પછી તે ગુરૂ પાસે ગયો, અને કહ્યું કે મહારાજ, તમે કાંઈક કપટ રાખીને મને બહાવ્યો છે, નહિ તો આમ કેમ થાય ? ગુરૂએ કહ્યું કે ફક્ત પુસ્તક ઉપર આધાર રાખવો નહિ, પોતાની હોશિયારી વાપરવી. પ્રશ્ન પૂછનારને પૂછવું કે તમારૂં શું ખોવાયું છે ? તમારે કેના ઉપર વહેમ છે ? તમે તેનો તપાસ કેવી રીતે કર્યો ? છત્યાદિ પૂછીને તેને મળતું ખોલવું, અને તે વસ્તુ જડશે કે નહિ જડે, એવું નક્કી પુસ્તકમાંથી જણાય તોપણ નક્કી કહેવું નહિ. ગુરૂના કહેવાનો ખરો અર્થ એવો નીકળ્યો કે ણાદેશના ગ્રંથો જૂઠા છે, માટે તેનો ભરોસો રાખવો નહિ અને પોતાની હોશિયારી ખતાવવી.

એવું સાંભળીને તેને ધણો પસ્તાવો થયો, કે આવા જૂઠા ભણતરમાં મેં સાત વર્ષ ગાળ્યાં, તે કરતાં હું કોઈ સાચી વિદ્યા બણ્યો હોત તો ધણું સાફ.

શેઠના બાળકની જન્મોત્તરી.

ત્યાં એક શાહુકાર ઊભો થઈને બોલ્યો કે—કાશીનો એક નામાંકિત જોશી દારિકાની જત્રાએ જતો હતો, તે આપણા શહેરમાં આવ્યો હતો. એવામાં અમારે ઘેર પ્રસવનો સમય હતો, માટે અમે તે જોશીને અમારે ઘેર બોલાવ્યો અને પ્રસવકાળની વેળાનો બરાબર તપાસ કરાવ્યો, અને પુત્રનો પ્રસવ થયો તેજ વખતે તેણે જન્મકુંડળી બાંધી. ઊંચ ગ્રહ જોઈને તેણે અમને કહ્યું કે આ તમારો પુત્ર મહા પરાક્રમી થશે.

અમે તેને કહ્યું કે એની જન્મોત્તરી તમારેજ તૈયાર કરવી. તમને તમારી મહેનતનો બદલો સારો આપીશું તે વાત તે જોશીએ કબજા કરી, અને કહ્યું કે દારિકામાં અમારે ચોમાસું રહેવું છે, માટે ત્યાં જન્મોત્તરી તૈયાર કરીને વળતી વખતે તમને વાંચી સંભળાવીને આપીશું. પછી કાગળ અને રંગના ખર્ચના રૂ. ૧૦) અમે તેને આપ્યા તે લઈને જોશી દારિકા ગયા. ચોમાસું ત્યાં રહીને મોટી જન્મોત્તરી તૈયાર કરી, અને વળતી વખતે આવીને અમને સંભળાવી. તે સાંભળવાને અમારા ગુમાસ્તાઓ, સગાઓ, અને અમારા મિત્રો બેઠા હતા.

જોશીએ એવું વાંચ્યું કે તે છોકરાના કર્મમાં ચાર સ્ત્રીઓ અને દશ સંતાન થવાનાં લખેલાં છે અને સાઠ વર્ષનો આવરદા છે. તે જન્મોત્તરી ઘણી લાંબી હતી માટે વાંચતાં ચાર પાંચ દહાડા થયા. થોડીક વાંચવી અધુરી રહી તે દહાડે છોકરાને કાકાબળીઆ નીકળ્યા, તેથી અમે દિલગીરીમાં પડ્યા, અને જોશીને કહ્યું કે હવે આ નાહાઈ ઉઠ્યા પછી બાકીની જન્મોત્તરી વંચાવીને તમને શીખ કરીશું.

દેવની ગતિની કાંઈને ખબર પડતી નથી! કાકાબળીઆના રોગથી તે છોકરો ગૂંજરી ગયો! પછી જોશીઆવા રાતમાં ઉઠીને રસ્તે ચાલતા

થયા, અમને મોઢું દેખાડવા પણ આત્મા નહિ. જો છોકરો જીવતાં પૂરી જન્મોત્તરી વંચાઈ હોત તો તે જોશીને રૂ. ૨૦૦૦) મળવાના હતા પણ જોશીને ગિયારાને દેવની ગતિની કાંઈ ખબર નહોતી.

લીંબડીના કારભારીના પુત્ર વિષે.

એ સમામાં લીંબડીનો એક નાગર બેઠો હતો તે બોલ્યો કે— એક સમયે કડીનો નામાંકિત જોશી લીંબડીમાં આવ્યો હતો, ત્યાંના દરબારમાંથી તેને રૂ. ૧૦૦) મળ્યા. પછી ત્યાંના કારભારી હરિભાઈ મહેતાની સ્ત્રીને ગર્ભ હતો, માટે તેમના બાઈ જગજીવન મહેતાએ તે જોશીઆવાને પોતાને ઘેર તેડીને નાળીએર અને રૂપૈએ આગળ મૂકીને કહ્યું કે આપ ગાયકવાડ સરકારના માનીતા છો, ધણું રાજ્ય-સ્થાનોમાંથી આપને વર્ષાશન જ્યોતિષ વિદ્યા બાબત મળે છે, અને આપના જેવા જોશી ગૂજરાતમાં તો કોઈ નથી, માટે પ્રશ્ન જુઓ, અને ખરેખરું કહો કે આ અમારી ભોજાઈને દીકરો અવતરશે કે દીકરી ?

જોશીએ—તે વેળા ગ્રહકુંડળી કરીને ખૂબ તપાસ કરીને કહ્યું કે દીકરી અમુક દિવસે અવતરશે. હવે હરિભાઈ મહેતાની વૃદ્ધાવસ્થા હતી, તેથી સવેને એવી ઉમેદ હતી કે દીકરો અવતરે તો ધણું સાઈ. પણ આ જોશીઆવાએ દીકરી અવતર્યાનું કહ્યું તેથી સૌનાં મન ઉઘાસી થયાં.

તે વખતે તેમના ઘરનો જોશી નયુમટ ત્યાં બેઠો હતો, તે જાહું બણેસો નહોતો, તેણે ધાંટો કહાડીને કહ્યું કે જોશીઆવા તો મોટા છે, પણ મારા પ્રશ્નમાં એવું આવે છે કે જરૂર દીકરો અવતરશે; જો દીકરો ન અવતરે તો આ જનોઈને ઠેકણે ડામ દઉં. આવું સાંભળીને સૌ હસ્યા, કેમકે નયુમટ ભોજો છે એવું ભોંકો માનતા હતા.

પછી જોશીએ કહેલે દહાડે તો નહિ, પણ પ્રસવ સમે તે બાઈને દીકરો અવતર્યો, તેથી કારભારીના ઘરમાં તથા આખા શહેરમાં નથુભટની પ્રતિષ્ઠા વધી. એ ઉપરથી જણાય છે કે કાકતાળીય ન્યાયે કોઈ વખતે જડતું આવી જાય છે. અને કોઈ વખતે તો બોલવાની હોશિયારીથી જડતું લાવે છે, એમાં ઝાઝું ભણેલાનું કારણ નથી.

વળાદરા બ્રાહ્મણ તથા ગરોડા વિષે.

પછી વળાદનો એક માણસ ઉભો થઈને બોલ્યો કે, કાશીના જોશી કહો કે ગમે ત્યાંના જોશી હોશિયાર કહો, પણ અમારા ગામના નામથી ઓગળાતી નાતના વળાદરા બ્રાહ્મણના જેવા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની વાત કહી આપે એવા જોશી બીજા કોઈ નથી.

તેઓના ધંધો બીજા માગવાનો જ છે. કોઈ તો ટાળી બાંધીને ચક્રે ચક્રે મોંમાથી કંકુ, નાળીએર, અને ચુંદડી કાઢવાનો જાદુનો તમાસો માતાના નામથી કરે છે. કોઈ તો ઘેર ઘેર કશ્વિક માગે છે, અને બાયડા ઘેર ન હોય ત્યાં જઈ બાઈડીઓના હાથની રેખાઓ જોઈને તેમના નશીયની વાતો કહે છે.

તેઓ એક અક્ષર પણ ભણેલા ન હતાં, જૂનું રંગેલું પંચાંગ ઉતરી ગયેલું, અથવા જન્મોત્તરી, કે વર્ષકળ કોઈ પાસેથી માગી લઈને પાસે રાખે છે. પછી તે ટીપણું લાંબુ ઉખાળીને મોંદે લાંબી લાંબી ભવિષ્યની વાતો કહે છે.

કોઈ બાઈને કહે છે કે બાઈ, તારી કુખે તલ છે. તને એક વખતે સ્વપ્નું આવ્યું હતું. તે એક વિચાર કે દહાડાનો ધારેલો છે, પણ તે વિચાર પાર પડતો નથી. છતાં ગરબાં મારે છે તે બરાબર જડતાં આવી જાય છે, કોઈકજ વાત જૂડી પડે છે. એજ રીતે

હોશિયારીથી ખોલી જાણે તે જોશી પંકાય છે. તેમજ કેટલાએક ઢેડ ગરોડા પણ એ વાતમાં પંકાય છે. તેથી લોકો કહે છે કે કળિયુગમાં ગરોડાનો જોશ પળે છે, બ્રાહ્મણોનો પળતો નથી.

ચારે પાંચે રિશ્ત.

એક અમદાવાદી બોલ્યો કે—અમદાવાદની સાંકડી શેરીની સરેયાની પોળમાં મગન નામે એક શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેને ઘણો મંદવાડ આવ્યો ને અવાચક થઈ ગયો, ને ઉગરવાની આશા રહી નહિ ત્યારે તેની વહુએ તેના સગાઓને કહ્યું કે મારા વરની જન્મોત્તરી તથા વર્ષદળ છે તે એક ખરા જોશીએ કરેલાં છે, ને આજ-સુધી જોશીના કલા પ્રમાણેજ ખરાખર થતું આવ્યું છે, માટે જન્મોત્તરી ને વર્ષદળ જોશીને દેખાડી આવો. જોઈએ જોશી શું કહે છે ?

પછી તેના સગાઓએ એક પછી એક એમ ચાર જોશીઓને તે દેખાડ્યાં તો ચારેએ એવું કહ્યું કે ચારે પાંચે રિશ્ત ઉપજી ચૂક્યું છે, અને આવતી ચૌદશને અમાસ એ બે તિથિયો ભારે છે, માટે તે વળોટવાનો નથી. એવું સાંભળીને સૌએ આશા મૂકી, ને દાન પુન્ય કરાવ્યું.

પણ ઇશ્વરના કૃત્યની જોશીને કે જોશીના બાપને કાંઈ ખબર પડતી નથી. મગનને તો વળતી દશ થઈ, ને ચૌદશ તથા અમાસને દહાડે તો તે ચૌરામાં દુકાને ગયો. પછી બીજે વર્ષ મરી ગયો. શોધી જોઈએ તો આવા દાખલા ઘણા જોવામાં આવે અને ખાતરી થાય કે ભવિષ્યની વાત કોઈ કળી શકતું નથી.

અમદાવાદમાં એક પ્રખ્યાત જોશી છે, તે આખા જિલ્લામાં પંકાય છે, અને ઘોળકામાં ઘણા લોકોએ મારા સાંભળતાં કહ્યું કે અમે ઘણા જોશીઓ જોયા, પણ અમદાવાદમાં ફલાણા જોશી છે, એવો તો કોઈ

અમારા જોવામાં આવ્યો નથી. તે જોટલું કહે તે થાય છે. અમદાવાદમાં શ્રીમંત શ્રાવકો પણ એ જોશી પાસે ગ્રહદશા જોવરાવે છે. હવે તે જોશી મારો મિત્ર છે, માટે મારી આગળ તથા અમારી મંડળીના લોકો આગળ સમ ખાદને કહે છે કે, જ્યોતિષના ફળાદેશના ગ્રંથો કેવળ જૂઠા છે. પણ તે ઉપર જ આધાર ન રાખતાં હું મારી હોંશિયારીથી એવી તો વાત જડતી લાવું છું કે કાળમીઠ પથરા જેવો કઠણ છાતીવાળો હોય તે પણ મારી વાતથી પલળી જાય છે અને હું કહું તે સાચું માને છે. એમાં આગલી પાછલી ખબર રાખીને બોલવાની યુક્તિ આવડવી જોઈએ, ખીજું કંઈ નથી.

એવી તકરારો સાંભળીને પેલો રાજનો જોશી બોલ્યો કે પ્રધાનજી, સાંભળો; ફળાદેશની વાતો જૂઠી હોય તો પુરાણોમાં તથા વાર્તાઓમાં સહદેવ જોશીની અને ગર્ગ જોશી આદિકની વાતો લખી છે, તે કેમ લખી હશે ?

અદ્ભૂત રસની વાતો વિષે.

પ્રધાન—વાર્તાઓમાં તથા પુરાણોમાં કેટલીએક વાતો કવિએ અદ્ભૂત રસ ઉપજવવા સાર લખેલી હોય છે, તેમાં કોઈ રાજ આકાશમાં ઉઠ્યા, અને પાતાળમાં જઈને નાગ કન્યાને પરણી લાગ્યાની વાતો લખેલી છે. કોઈની સાથે સમુદ્રે વાતો કરી, એવું પણ લખેલું છે.

તેમજ કદપવૃક્ષ, કામધેનુ, ચિંતામણી, અને પારસમણી, કે જેના સ્પર્શથી લોહાનું સોનું થાય; વળી ચંદ્રકાંતમણી કે જેની કિરણો અને ચંદ્રની કિરણો સામસામી મળે એટલે ચંદ્રમાંથી પૃથ્વી ઉપર સોનું ખરવા માંડે, અને સોનાના ઢગલે ઢગલા થાય, એવી એવી જે વાતો લખેલી છે તે રમુજને વાસ્તે અને અદ્ભૂત રસને વાસ્તે લખેલી છે.

અમરફળ ખાય ને અમર થાય; એક જોગીએ રાણીને એક ફળ આપ્યું તે ખાવાથીજ રાણીને ગર્ભ રહ્યો અને પુત્ર પ્રાપ્તિ થઈ, ઇત્યાદિ અનેક વાતો લખેલી છે તે એવી જ છે. તેમજ મંત્ર, જંત્ર, ને અનુષ્ઠાનની, ટ્રીમીયાની, કે જ્યોતિષ ઉપરથી ભવિષ્ય કહી આપવાની વાતો લખેલી છે તે પણ અમરફળ અને ચંદ્રકાંતમણીના જેવી છે.

ઉપર લખેલી ચીજો કદાપિ સ્વર્ગમાં હોય એવું તો સંભવે, પણ આ કળિકાળમાં મૃત્યુ લોકમાં તો એવી ચીજ કોઈ ઠેકાણે હોય એવું સંભળાતું નથી, અને સંભવતું પણ નથી.

જૂનાં પુસ્તકોમાં એવું લખેલું છે કે એક રાજાનો કુંવર મરવા પડ્યો ત્યારે ખીજા લોકોએ પોતાનો આવરદા તેને આપ્યો તેથી તે જીવતો રહ્યો. એવી વાતો અસંભવિત કહાણીઓ છે. જો એવી વાતો સાચી હોત તો રાજાઓ મરત નહિ, કેમકે વેચાતો આવરદા જોઈએ એટલો મળી આવત અને દુખીઆ લોકો આવરદા વેચત. પણ એવા વહેમથી દેવીની આગળ માણસ મારતા હતા, અને જાણતા હતા કે તેનો આવરદા અમને મળશે. દેવી આગળ બકરાં પાડા મારે છે તેની પણ એજ મતલબ છે કે આપણા જીવના બદલામાં બકરાનો અથવા પાડાનો જીવ આપીશું તેથી આપણો જીવ બચશે. માણસના માથાના આકારનું નાળીએર દેવની આગળ વધેરે છે, તેની પણ અસલ મતલબ એજ છે. પણ હવે એવા એવા વહેમો આપણા દેશમાંથી નાશ પામે તો ઘણું સાફ. તેમજ જ્યોતિષના ધ્વજાદેશના ગ્રંથો પણ નાશ કરવા યોગ્ય છે.

રાજા—ત્યારે શું વિલાયતમાં જ્યોતિષવિદ્યાને કોઈ માનતું નહિ હોય ?

વિલાયતમાંના જ્યોતિષ વિષે.

પ્રધાન—જ્યોતિષની જેટલી સાચી વિદ્યા છે, તેટલી વિલાયતમાં વખાણાય છે, તથા તેનો વધારો અને સુધારો હરસાથ થતો જાય છે. ત્યાંના જોશીઓને મોટા પગાર મળે છે. આપણા જોશીઓ તો ફક્ત આપણા દેશમાં ગ્રહણ થવાનું હોય તેનોજ વર્તારો કરી શકે છે, પણ તેઓને જૂગોળ વિધાનું જ્ઞાન નથી હોતું, તેથી અરબસ્તાનમાં, અમેરીકામાં, અને રૂશ દેશ વગેરેમાં ક્યારે ગ્રહણ દેખાશે તેનું જ્ઞાન નથી. અને વિલાયતના જોશીઓ તો હરેક દેશમાં દેખાવાના ગ્રહણનો ખરાબર વરતારો કરી શકે છે, તથા નવા ગ્રહો શોધી કહાડે છે, અને મોટા શહેરોમાં ગ્રહવેધશાળાઓ ત્યાં ધણે કેંદ્રણે છે. અને ગ્રહવેધયંત્રો પણ બનાવે છે કે જે ચંત્રવડે જોવાથી ગ્રહોની ગતિ વિષે, અને ગ્રહણો વિષે આપણને સ્પષ્ટ સમજાય.

પણ જ્યોતિષ ઉપરથી નશીબની વાત, કે મેંધા સોંધા ભાવની વાત તેઓ કહેતા નથી. બધી વિદ્યાઓ કરતાં જ્યોતિષ વિધાને તેઓ ઘણી ઉપયોગી માને છે. જ્યોતિષ ઉપરથીજ આખી પૃથ્વીનું માપ તેઓ કરી શકે છે. જ્યોતિષ વિધાના આધારથીજ તેઓ મહાસાગરમાં હજારો ગાઉ સુધી મુસાફરી કરી શકે છે, અને જ્યોતિષ વિધાના આધારથીજ વિલાયતનો રસ્તો છ મહિનાનો લાંબો હતો તે ટૂંકો કરી શક્યા છે.

પણ શુકન, મુદ્દત્ત, કે ગ્રહદશા વગેરેને તેઓ માનતા નથી. અંગ્રેજ લોકો હરેક બાબતનો શોધ કરવામાં કયાશ રાખતા નથી. જ્યોતિષની જેટલી સાચી વિદ્યા છે, તે ખગોળ વિધાને નામે ત્યાં ઝોળખાય છે. મોટી કેલેન્ડરમાં તે શિખવે છે. જ્યોતિષના ધ્વજાદેશના ગ્રંથો સાચા નથી તેથીજ અંગ્રેજો તેને માનતા નથી. જો તે ગ્રંથો સાચા હોત તો અંગ્રેજો તેમાંથી સાર કહાડી લીધા વિના રહેત નહિ.

વિલાયતમાં ખીજી રીતે ભવિષ્ય વાતો કહીને ભોળા લોકોને ડગનારા* લોકો છે, પણ સરકારના જાણવામાં આવે તો તેવા લોકોને શિક્ષા કરે છે. આપણા દેશનો કોઇ જોશી વિલાયતમાં ગયો હોય, અને ત્યાંના કોઇ માણસની ગ્રહદશા જોઇને તેને ભવિષ્ય વાત કહે, અને તે બાબત તેની પાસેથી નાણું લે. પછી તે વાતની જો પોલીસને માલુમ પડે, તો જોશીબાવાને કેદમાં જવું પડે, એવો ત્યાંનો સરકારી કાયદો છે.

મુંબઈના પારસીઓમાં જ્યોતિષના ફળાદેશનો વહેમ ધણો પેઠો હતો, પણ તેઓમાં અંગ્રેજી વિદ્યાનો જેમ જેમ વધારો થતો ગયો, તેમ તેમ વહેમ ઓછો થતો ગયો છે. તાજક, એટલે જે ઉપરથી વર્ષફળ થાય છે તે, તથા રમણવિદ્યા એ જે બાબતો મુસલમાનોમાંથી આપણા દેશમાં અને આપણી સંસ્કૃત વાણીમાં દાખલ થયેલી છે. તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય કે અરબસ્તાન અને ઈરાન વગેરે મુસલમાનોના દેશોમાં તે વહેમ ધણો હશે, અને આપણા દેશના મુસલમાનોમાં પણ તે વહેમ છે. તોપણ તેઓ આપણા મુહૂર્તના ગ્રંથોને માનતા નથી; આપણા કુમુદર્ત્તમાં તેઓ લગ્ન કરે છે.

રાજા—ત્યારે મુહૂર્તના ગ્રંથો રચવાનું કારણ શું હશે ?

મુહૂર્તના ગ્રંથોનું કારણ.

પ્રધાન—આપણા દેશના લોકો આજસુ હોય છે, તેથી ઠરાવેલે વખતે કામ કરી શકતા નથી. કોઇ સભામાં સવારના ૯ વાગતાં હાજર થવાનું નિમંત્રણ કર્યું હોય તોપણ ૯ ને બદલે બાર વાગતાં હાજર થાય.

* અને મોટી ગપ્પો મારનાર પણ છે કે પૂછડીઆ તારાનું પૂછડું અથડાયાથી પૃથ્વી નાશ પામશે. સૂર્યમાંથી સળગતો પહાડ છૂટી પડીને પૃથ્વી તરફ આવે છે, ઇત્યાદિ.

વળી વિવાહ વગેરેના કામમાં તો, જે લગ્નનો ઠરાવ ન હોત તો કંઈક તરેહના વાંધા પડવાથી બે ત્રણ દિવસ વધારે નીકળી જત, અને કોઈ સમે તો તે કામ પાર પાડવું મુશ્કેલ થઈ પડત. માટે ઘરડાઓએ ઠરાવ કરેલા જણાય છે કે જોશી લગ્ન જોઈ આપે તેજ લગ્ને તે કામ થવું જોઈએ. વળી લગ્ન જોઈ આપનાર લગ્નના કામમાં એક સાક્ષી પણ ગણી શકાય.

પરગામ જવું હોય ત્યારે જોશીને પૂછીને દહાડો તથા વખત મુકરર કરી રાખે છે કે ફલાણી વખતે ઘરમાંથી નીકળવું જોઈએ, નહિ તો પછી અવજોગ બેસે છે, તો એવા વહેમથી તે વખત બરાબર સાચવે છે.

પરગામ જવાની વખતે જઈ ન શકાય તો પસ્તાનું મૂકવાની લગાર દૂટ મૂકી તેથી પણ નુકસાન થયાં છે. તે વિષે ધ્રાંગધ્રાના રાજ સાહેબ વિષે એક કહેવત ચાલે છે કે “રાજનાં પસ્તાનાં.”

એ કહેવતનું મૂળ એમ છે કે કોઈ કંઠાણે મોટી લૂટ થઈ તેની ફરિયાદ રાજ સાહેબની આગળ થઈ, ત્યારે રાજ સાહેબે વહારે ચડવા ફોજ તૈયાર કરી, તે સાથે પોતાને પણ ચડવાનું હતું. પછી મુહૂર્ત જોવરાવ્યું તે બીજે દિવસ સવારમાં આવ્યું. પણ બીજે દિવસે જરૂરનું કામ આવવાથી પોતાને ચડવાનો ઘોડો પસ્તાને મૂક્યો. તે ઘોડો છ મહિના સુધી પસ્તાને રહ્યો પણ રાજને ચડવાની નવરાશ મળી નહિ. એવે વખતે મુહૂર્ત પણ નુકસાનકારક છે. તથાપિ મુહૂર્ત સાચવ્યું હોત તોપણ સાફ.

વરકન્યાનું હસ્તમેળાપન થવાનું હોય ત્યારે વરને આતુરતા રહે છે કે કઈ ઘડીએ હસ્ત મેળાપ ન થાય, અને વિવાહમાં રીત-બાત લેવાદેવાના વાંધા ધણા પડે છે, માટે લગ્નની વેળા ઠરાવાનો ચાલ છે તેથી વરને તથા બીજને નિરાંત રહે છે કે ગમે તેમ થાય પણ અમુક વખતે હસ્ત મેળાપન થશે. એવાંજ કારણથી હરેક કામનું મુહૂર્ત જોવરાવવાનો ઠરાવ કરેલો હશે.

વળી ખીજું પણ એક કારણ જણાય છે કે બ્રાહ્મણોએ એવી યુક્તિ કરી રાખેલી છે કે બધી રેયત વંશ પરંપરા બ્રાહ્મણોની ઓશીઆળી રહે, અને હરેક કામમાં સૌને બ્રાહ્મણોની ગરજ પડે, એટલા સારૂ મુહૂર્તના અંથોરૂપી પોતાનાં છોકરાંની આજીવિકા કરી મુકેલી છે.

એવું સાંભળીને રાજના જોશીને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો, આંખ્યો લાલ ચોળ થઈ આવી ચરચર ધૂનવા લાગ્યો, અને મહા ક્રોધથી બોલ્યો કે અરે દુષ્ટો, તમે ઋષિઓની નિંદા કરો છો અને ધર્મ વિરૂદ્ધ કુતર્ક કરીને બોલો છો, માટે નાસ્તિક છો. હું તમારી સાથે સંભાળણું કરવાને ચહાતો નથી, તમારૂં મોં પણ જોવું યોગ્ય નથી.

રાજ--હવે સભા બરખાસ્ત થાઓ. બ્રાહ્મણનું દીલ દુખાય તે કરવું નહિ કેમકે તે આપણા પૂજ્ય છે. હવે સૌ સૌને ઘેર જાઓ. પછી સભા બરખાસ્ત થઈ.

જોશી કાલાવાલા કરે છે.

રાત્રીએ જોશીને ઊંઘ આવી નહિ. એક તો પ્રધાનના સામાં અપમાનનાં વચનો કહ્યાં તેનો પસ્તાવો થવા લાગ્યો, અને ખીજું મોટી ફિકર એ થવા લાગી કે હવે લોકો જ્યોતિષને નહિ માને તો મારી આજીવિકા તૂટી જશે અને મારાં છોકરાં શું ખાશે! ભટાણીએ પૂછ્યું કે આજ તમને ઊંઘ કેમ આવતી નથી? કાંઈ મોટી શિકરમાં પડ્યા હો એવા કેમ જણાવો છો?

પછી જોશીએ બધી વાત માંડીને કહી, ત્યારે ભટાણીએ કહ્યું કે હવે એનો ઉપાય એ છે કે સવારમાં પ્રધાનને ઘેર જઈને કાલાવાલા કરો, એટલે તે જ્યોતિષની નિંદા કરે નહિ. જ્યોતિષની વાત જૂઠી છે એતો આપણે પણ જાણીએ છીએ. જુઓ કે આપણો વીસ વર્ષનો દીકરો મરી ગયો. તેને પરણાવતાં હજાર રૂપૈઆનું દેવું કરવું

પડેલું તેનું વ્યાજ આપણે માથે હજી ચડે છે, અને બાર વરસની વહુ રાંડેલી છે જે તમને આગળથી ખબર પડતી હોત કે આ છોકરો મરી જવાનો છે, તો કરજ કરીને આપણે શા વાસ્તે તેને પરણાવત ? વળી આ એક આપણી દીકરી પણ રાંડેલી છે, તેનું શુભ લગ્ન જોવામાં કે મળતા ગ્રહ જોવામાં તમે કાંઈ કસર રાખી હશે ? પણ લોકો આંધળા છે. તે જ્યોતિષથી ઠગાય છે, અને જન્મોત્તરીઓ અને વર્ષદળ કરાવીને ખાલી પૈસા પાણીમાં નાંખે છે. જે લોકોનું જોળાપણું મટી જાય, તો આપણો ધંધો ભાગી પડે એમાં કાંઈ સંશય નથી.

પછી જોશી સવારમાં ઉઠીને પ્રધાનને ઘેર ગયા. પ્રધાને નમસ્કાર કરીને આસન ઉપર બેસાર્યા.

જોશી—મેં તમને કાલે ક્રોધમાં અપમાનના શબ્દો કહ્યા તેની તમારે ક્ષમા કરવી, અમે તમારા બ્રાહ્મણ છેએ.

પ્રધાન—મને રીસ ચડીજ નથી. તમારા ઉપર રીસ હોય નહિ.

જોશી—(પાઘડી ઉતારીને) અન્નદાતા, તમે અમારી આજીવિકા તોડશો નહિ.

જ્યોતિષવિદ્યા સતયુગમાં સાચી હતી, પણ દળિયુગમાં ગ્રંથો સ્થૂળ પડી ગયા, તેથી તે વિદ્યા જૂઠી પડી ગઈ છે, પણ શું કરીએ તે અમારો ધંધો હશે, માટે અમારા જેવા ગરીબ બ્રાહ્મણ ઉપર દયા લાવીને તમારે તેની નિંદા કરવી નહિ.

પ્રધાન—ઠગાઇનો ધંધો કરવો તેમાં પાપ છે, માટે હું તમારા ઉપર દયા લાવીને તમને કહું છું કે તમે ખીજો ધંધો કરો અને લોકોને ધૂતવાનું છોડી દો. હું તમારો દુસ્મન નથી, પણ જૂઠો અને કપટનો શત્રુ છું. હું ન્યાયાધિશ છું, માટે કોઇ ન્યાયાધિશ ચોર ઉપર કે હમ ઉપર દયા લાવે તો તે પાપી કહેવાય.

એક શહેરમાં એક કોળીએ ખાતર પાડીને ચોરી કરી. પછી તે પકડાયો. હવે ત્યાંનો રાજા ભક્ત અને દયાળુ હતો, તેથી પેલા ચોરને કોઈએ એવી સલાહ આપી કે તું ગોપીચંદનનાં ટીલાં અને માળાઓ પહેરી રાજા આગળ જાજે. પછી તેને જ્યારે રાજા આગળ લામ ગયા ત્યારે તણે ટીલાં ટપકાં કરીને કોટમાં પાંચ સાત માળાઓ પહેરી, અને હાથમાં ખેરખો રાખ્યો. પોલીસના લોકે તેના હાથ પાછળ બાંધ્યા હતા એ રીતે રાજા આગળ લામ ગયા, એટલે તેના સાધુનો વેપ જોઈને ભક્ત રાજાએ કહીને તેને દંડવત કર્યો, અને કહ્યું કે અરે અરે આ તો સાધુ છે, એને છોડી મૂકો. પછી પૂછ્યું કે, અરે મહારાજ, તમારે શા વારતે ખાતર પાડવું પડ્યું ?

ચોર—તમારા શહેરની રૈયત બધી દુષ્ટ છે આખા શહેરમાં હું બીજા માગવા કર્યો પણ મને કોઈએ ખાવા આપ્યું નહિ, તેથી મારે ખાતર પાડવું પડ્યું.

રાજા—ખરેખરી અહિંની રૈયત દુષ્ટ છે. સાધુને કોઈએ ખાવા આપ્યું નહિ હોય માટે સાધુને ખાતર પાડવું પડ્યું હશે. એમ કહીને કોઠારી ઉપર દૂકમ કર્યો કે આ સાધુ જેટલા દલાડા આ શહેરમાં રહે તેટલા દલાડા કોઠારમાંથી તેને પાકું સીધું આપવું, એમ કહીને તેને છોડી મૂક્યો.

પછી માલધર્ણીએ કહ્યું કે સાહેબ, મારો માલ ચોરીમાં ગયો છે તે તો મને અપાવો. રાજા બોલ્યો કે—કોઈક કોળીનાળી લામ ગયો હોત તો જાત કે નહિ ? ત્યારે આ તો સાધુ છે, માટે તને ધર્મ થશે એમ કહીને વળી તેને ધમકી દીધી કે, અરે દુષ્ટ તં પણ તે સાધુને ખાવા આપ્યું નહિ હોય માટે તારે ઘેર તેણે ખાતર પાડ્યું હશે. પછી તે બિચારો માલધર્ણી નિરાશ થઈને ચાલ્યો ગયો.

તેમજ ગાયકવાડ સરકારના એક દીવાને મોટો ગુન્હો કર્યો હતો તેથી રાજાએ એવો દૂકમ કર્યો કે તેને પકડી લાગીને ધંસી

દો. એ વાત દીવાને બાજી એટલે તરત એક સંન્યાસીને પોતાને ઘેર બોલાવીને પોતે સંન્યાસ ગ્રહણ લીધું. અને બગવાં લૂગડાં પહેર્યાં પછી તેને બાંધીને સરકાર આગળ લઇ ગયા. મહારાજ સરકારે તરત હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યો, અને કહ્યું કે સંન્યાસીને કાંસી દેવાય નહિ.

હવે એ વાતો ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે, માટે મારા મનમાં એવા ઉપર દયા આવતી નથી. મારો વિચાર એવો છે કે બધી રીયતને સુધારવી અને હરેક પ્રકારના વહેમ કહાડી નાંખવા અને જે સાચી વાત હોય તેને પુષ્ટી આપવી. બાળક કે વૃદ્ધ, શુદ્ધ કે બ્રાહ્મણ, ગરીબ કે શ્રીમંત, ગમે તેવું માણસ હોય, પણ તેનામાં અનીતિ હોય તેતો મટાડવાનોજ ઉપાય કરવો જોઇએ. જેમ ચોરી કરીને ધર્માદા ખાતે વાપરવામાં પુણ્ય નથી, તેમજ કપટ કરીને દેવની કે ગુરૂની માનતા વધારવામાં પુણ્ય નથી.

કેટલાએક દેવના, દેવીના કે પીરના પૂજારીઓ તરફ કરીને તેઓની માનતા વધારે છે, તે કપટ બીજને કોઇ ઉઘાડું પાડે તો તેના ઉપર દેવ રાખે છે, અથવા કહે છે કે એતો નાસ્તિક છે, માટે કોઇને માનતો નથી. કેટલાએક કહે છે કે-ગુરૂ ગમે તેવું પાપ કરે તોપણ તેના ઉપર ભાવ રાખવો પણ એમ કેમ થાય ? પાપીને ગુરૂ કેમ કહેવાય ? જ્યાં તરફટ થતાં હોય તે દેવસ્થાન કે તીર્થ કેમ કહેવાય ? એતો પાપની જગા કહેવાય.

મુસલમાનો શરીરમાં ગરબ મારીને પીરનો મહીમા વધારે છે. વેરાગીઓ જગનાથની હાંડી ફોડીને, કે મૂર્તિને દૂધ પાછને દેવની માનતા વધારે છે. પણ તે બધાં તરફટ ઉઘાડાં કરવાંજ જોઇએ. અને અસત્યનો નાશ કરવો જોઇએ; કેમકે અસત્યનો નાશ કરવો એજ મોટું પવિત્ર કામ છે. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

અથ પુત્રં માધવ ગર્જિતંચ,

સ્ત્રીणां चरित्रं पुरुषस्य भाग्यम् ॥

અવર્ષણંવા પ્રતિ વર્ષણચ, દૈવો ન જાનાતિ કુતો મનુષ્યઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—ધોડાનું કુદવું અથવા ખુંખારવું, વસંત રતુનું અથવા વૈશાખ મહિનાનું ગર્જવું, સ્ત્રીચરિત્ર અને પુરુષનું નશીબ, વર્ષાદત્તું ન વરસવું કે વરસવું, એટલા વિષે દૈવ પણ જાણી શકતો નથી તો મનુષ્ય ક્યાંથી જાણે ? એમ છતાં તમે કહો છો કે અમે દૈવજ એટલે નશીબની વાત જાણનારા છિયે, એ કેવું જૂઠું ? એ કેવો ઢોંગ ? અને કેવું કપટ કહેવાય ?

કોઈ આજ્ઞાણ કે સાધુ કપટથી ગુજરાન ચલાવતો હોય, તે કપટ ઉઘાડું કરવાથી પાપ લાગે નહિ, કેમકે ખીચારા ભોળા લોકોની ખરી મહેનતનો પૈસો ખચે છે. કેટલાએક તો જોશીના ભરોંસા ઉપર વેપાર કરીને ખરાબ થઇ જાય છે, અને ધરખાર ખોઇ બેસે છે એવા ઉપર દયા લાવવી તે મોટું પુણ્યનું કામ છે.

હગાઇથી પેટ ભરે તે તો પાપી કહેવાય. ઇશ્વરનો મહીમા પણ હગાઇથી વધારવો નહિ. ઇશ્વરનો મહીમા અપાર છે, તેમાં અલ્પ પ્રાણી માણસ તે બિચારું શો વધારો કરી શકશે ? બહુચરાજીનું નામ લઇને હગ આજ્ઞણો નાળીએર, ઠંકુ, ચુંદડી, અને નાડાછડી મોઢામાંથી કાઢે છે. તેથી ભોળા માણસો હગાય, પણ સમજી માણસ તો સમજે કે માતા શેરીએ શેરીએ બીખ માગવા ફરે નહિ, અને જો તે પોતેજ બીખ માગવા ફરતી હોય તો બીજાનું બહું તેનાથી શું થઇ શકવાનું ? તેમજ બાળમુકંદજી દૂધ પી જાય કે બાવાની જટામાંથી ગંગાજી નીકળે એ બધી વાતો અસંભવિત છે. એતો હગાઇથી પેટ ભરવાના ઉપાય છે, માટે એવાં કપટ ઉઘાડાં કરવાં તે તો પુણ્યનું કામ છે એમાં પાપ નથી. એવું સાંભળીને જોશીઆવા નિરાશ થઇને પોતાને ઘેર બચા.

અભયકુંવરનું મરણ.

ખીજે દહાડે સોરઠના રાજ તરફથી પત્ર આવ્યો કે અભય-કુંવરને ઘણો મંદવાડ છે. તે પરમેશ્વર ઉગારે તો ઉગરે એવું છે. એ પત્ર વાંચીને દરબારમાં તથા શહેરના લોકોમાં ઘણી દિલગીરી ઉપજી. રાજ્યએ જોશીને બોલાવીને પૂછ્યું કે તમે તેની જન્મોત્તરીમાં એંશી વર્ષની આવરદા લખેલી છે, અને આવો ભારે મંદવાડ આવ્યો તેનું કારણ શું ?

જોશી—તેને હાલ શનિ અને રાહુ કંઠણ છે માટે પીડા કરે છે, પણ ફિકર રાખશો નહિ; કાંઈ ખીલીખટકો થવાનો નથી. પણ પીડા મટાડવા વાસ્તે મૃત્યુંજયના મંત્ર જપાવવા, તથા હોમ કરીને બ્રાહ્મણો જમાડવા જોઈએ.

રાજ્યએ તેના કહ્યા પ્રમાણે મંત્ર જપવા બ્રાહ્મણોને બેસાર્યા, અને સોરઠના રાજાને લખી જણાવ્યું કે જૂઠા જોશી ખાતરીથી કહે છે કે અભયકુંવરની આવરદા જન્મોત્તરીમાં લાંબી છે તેથી તેને હાલ ખીલીખટકો થનાર નથી, માટે તમે બેશિકર રહેજો.

એવો પત્ર વાંચીને સોરઠના રાજાને પણ ખાત્રી થઈ કે જૂઠા જોશી કહે છે તે ખરું હશે; અને તેણે પણ અનુશાન કરવા બ્રાહ્મણોને બેસાર્યા, હવે કરણસિંહ રાજ્યએ રોગશાન્તિને વાસ્તે હોમ કરાવ્યો, અને બ્રાહ્મણો જમાડ્યા, પણ જોગ એવો બન્યો કે જે વખતે બ્રાહ્મણોની પંગત જમવા બેઠી તેજ વખતે અભયકુંવરના મરણનો મેલો આવ્યો અને આખા શહેરમાં રડાકુટ થઈ પડી.

જૂઠા જોશી ઉપર રાજાને અતિશે ક્રોધ ચડ્યો, અને કહ્યું કે તેના ભરોસા ઉપર રહીને ઓણડ કરવામાં અમે તથા તેનાં માથાપે આજસ કરી, જે આવું જણ્યું હોત તો અહિંથી હાંશિયાર ડાકટરને ત્યાં મોકલત.

હવે રાજના મનમાં પક્ષી ખાતરી થઈ કે જન્મોત્તરી, વર્ષ-ફળની વિદ્યા જુદી છે, તેથી પ્રધાન આગળ કહ્યું કે જૂઠો જોશી બડો લુચ્ચો, ને બડો દગ છે. કેમકે તેના મનમાં તો ખાતરી હશે કે ગ્રહકુંડળીની વાત જૂઠી છે, અને જો સાચી હોય તો આ મરણ થવાની તેને ખતર હોવી જોઈએ; તેમ છતાં દરબારને ઠગીને એ ત્રણ હજાર રૂપૈઆનું ખર્ચ કરાવ્યું. હવે તો મારા મનમાં એવું આવે છે કે આ દુગાર્થ બાબત તે જોશી ઉપર વિશ્વાસઘાતનો અને ઠગાઇનો ચારજ મૂકીને ફોજદારી કોર્ટમાં કામ ચલાવવું જોઈએ. એ વાત સાંભળીને પ્રધાન કાંઈ બોલ્યો નહિ, પણ તે વાત આખા શહેરમાં ફેલાઈ.

જોશી ઉપર ચરણો.

એક દહાડો સવારના દસ વાગ્યા પછી રાજાએ જમીને પોતાની હવેલીના ગોખ ચૌટામાં પડતો હતો તે ગોખે જમીને ચૌટામાં જોયું તો લોકોની દોડાદોડ દીડી. દુકાનદારો એક બીજાને બોલાવતા હતા કે ચાલો ચાલો સૈને જોવાની છૂટ છે એમ કહેતા કહેતા શ્વાસભર્યા દરબાર તરફ દોડ્યા જતા હતા, જાણે કે લાડવો લૂટાઈ જતો હોય.

કેટલાએક તો ઉતાવળા ઉતાવળા દુકાન બંધ કરીને દોડવા લાગે, ત્યાં કાંઈ વસ્તુ બહાર રહી જવાથી વળી દુકાન ઉઘાડીને, તે વસ્તુ દુકાનમાં મૂકી બારણાં બંધકાવી તાળું વાશીને દોડવા લાગે, ત્યાં અંગરખાની ચાળ તાળાના પેચમાં ભરાઈ જવાથી ખેંચાઈને ફાટે, એટલે વળી તાળું ફરીથી ઉઘાડી ચાળ કાઢીને તાળું વાસતા હતા. અને કેટલાએક તો ઉતાવળમાં ઉંધાં તાળાં વાશી દેતા હતા. કેટલાએક સાંકળ વાસવી બૂલી જતાં નકુચે તાળું વાશી રહીને દોડતા હતા.

કોઇની તો પાઘડી દુકાનમાં રહી જવાથી ઉઘાડે માથે દોડવા લાગે, ત્યાં તેને ખીજે માણસ કહે કે બાઇ, પાઘડી તો પહેરો, ત્યારે તે પોતાને માથે હાથ ફેરવે, ને માથે પાઘડી ન હોવાથી શરમાઇને પાછો વળી દુકાન ઉઘાડી, પાઘડી પહેરીને પછી દોડતો હતો. એ રીતે “ ઉતાવળીઆ સાત વાર પાછા વળે ” એ કહેવત પ્રમાણે કેટલા-એકને તો વારે વારે પાછા વળીને દુકાન ઉઘાડીને વાસવી પડતી હતી.

દોડતાં દોડતાં કેટલાએકની કાઝડી નીકળી જતી હતી, તે કાઝડી ખોસે ત્યાં પાટલી નીકળી જતી હતી. કોઇના પગમાંથી ખાસકું નીકળી જતું હતું. કોઇને ખભેથી ખેસ પડી જતો હતો, તે બે ત્રણ પગલાં આગળ દોડીને પાછા ફરતા હતા. કેટલાએકની પાઘડીના આંટા છૂટી જતા હતા, તે વીંટતાં વીંટતાં દોડ્યા જતા હતા. કેટલાએકને ઠેશ વાગ્યાથી પડી જતા હતા, તેની પાઘડી વેગળે ઉડી પડતી હતી તે દડાની પેઠે ખીજા લોકોની ઠેશ ચડતી હતી. કોઇના હાથની વીંટી, કે કાનની વાળી નીકળી પડતી હતી તેતો પછી તમાસો જોવા જવાની આશા મૂકીને રસ્તામાં ધૂળ ફેંદવા ખેસતો હતો. કોઈ તો એક ખીજા સાથે અથડાઈ પડતા હતા કોઇના હાથ પગ અગદાતા હતા. એક બ્રાહ્મણ અંગરખું પહેર્યા વિના એક દુકાનને કંઠેરે ઓઢીંગણુ દબને બેઠો હતો, તે ઉતાવળો ઉતાવળો ઉડીને દરબાર તરફ દોડવા લાગ્યો, ત્યાં તેની જનોઇનો એક તાંતણો કંઠેરાની ફાંસમાં બરાઇને તૂટી જવાથી તેતો ખિચારો ત્યાંનોત્યાંજ ઉભો રહ્યો, એક પગલું આણી તરફ કે પેલી તરફ તેનાથી ખસાયજ નહિ. અને અને મોંમાં થુંક આવે તે થુ, થુ કરીને થુંકી નાંખતો હતો, કેમકે ગળામાં થુંક ઉતારે તો જનોઈ જુડી પડે.

અને જનોઇ તૂટી માટે મોઢે બોલાય નહિ, તેથી જ કોઇ તેનો ઓળખીતો બ્રાહ્મણ જતો હોય તેના સામું મુગાની પેઠે ચાળા કરીને સમજાવતો હતો કે તમારી કાઠમાં બે જનોઇઓ હોય તો

તેમાંથી એક મને આપો, અથવા એક જનોઇ મને ક્યાંઈથી લાવી આપો. પણ સૌ તમાસો જોવાના તોરમાં દોડ્યા જતા હતા તેથી તેની સંભાળ લેવા કોઇ ઉભું રહેતું નહોતું.

એવામાં રણીઓગઢવી પોતાના માથા ઉપર લૂગડું વીંઝતો, ખૂમ પાડતો દરબાર તરફ દોડ્યો જતો હતો, અને કહેતો હતો કે ચાલો સૌને સહકુટુંબ નોંતરાં છે. તમાસાનું તેડું ન હોય.

એવું જોઈને રાજાએ વિચાર કર્યો કે કાંતો દરબારમાં ક્યાંઈના નટ રમવા આવ્યા હશે, અથવા રીંછવાળા આવ્યા હશે, તેના તમાસો જોવા લોકો દોડતા હશે. વધારે તપાસ કરી તો ફ્રાંજદારી કોર્ટ તરફ લોકોને દોડતા દીઠા. અને વળી એવું ખોલતા હતા કે કેદીને પકડી ગયા, કેદીને પકડી ગયા.

રાજાએ જાણ્યું કે કાંતો ખૂન થયું છે, અને કાંતો મોટી ચોરી થઇ હોય એવું જણાય છે. હવે ફ્રાંજદારી દિવાની વગેરે કોર્ટોની જગા એવી રીતે ગોઠવેલી હતી કે પોતાના મહેલનાં જાળીયાં દરેક કોર્ટમાં પડતાં હતાં ત્યાંથી રાજા રાજ નજર કરીને કોર્ટમાં કેવી રીતે કામ ચાલે છે તે જોતો હતો. તે જાળીએથી ફ્રાંજદારી કોર્ટમાં જોયું તો-હજારો લોકોના ત્યાં જમાવ થયો હતો, અને એક કેદીના હાથ બાંધીને પાંજરામાં ઉભો કરેલો દીઠો, જેમ ધરના કરા ઉપર મોબનો હુંડો દેખાય, એવો ટીપણનો વીંટલો તેની પાઘડીમાં ખોશેલો દીઠો, પછી તરત ઓળખ્યો કે આતો જૂડો જોશી છે. રાજાએ અચરજ પામીને વિચાર્યું કે આ જોશી ગુનાહ કરે એવું માણસ નથી, કેમકે તેની ઉમરમાં કદી તેણે ગુનાહ કર્યો નથી, તેમ છતાં હાલ તેણે શો અપરાધ કર્યો હશે ? ઘણા લોકોના તેના ઉપર ક્રોધ જણાય છે, માટે કાંતો તેણે ખૂન કર્યું હશે, અથવા ખાતર પાડ્યું હશે, કે વિશ્વાસઘાત કર્યો હશે.

જોશીની આસપાસ ખેલીસના સિપાઇઓ ઉભા હતા, તોપણ

કેટલાએક લોકો તરફથી ગેબી કાંકરા જોશી ઉપર પડતા હતા. કેટલાએક લોકો જોશીને મર્મનાં વચનરૂપી બાણ મારતા હતા કે આજ-સુધી ધણા લોકોને તે ઠગ્યા છે; હવે પાપનો ઘડો ભરાયો.

રળીઓગઢવી બોલ્યો—બધા જોશીઓના આવા હાલ ઠરવા જોઈએ. એવામાં ન્યાયાધીશે વિચાર કર્યો કે, કદાપિ રાજના મનમાં જોશી ઉપર ભાવ હોય, માટે તેમની સમક્ષ આ કામ ચાલે તો સાફ, એમ ધારીને રાજજીને ત્યાં દોરડામાં આવવાની અરજ લખી મોકલી, તેથી રાજજી પણ ફાજદારી દોરડામાં આવીને બેઠા. જોશી ઉપર ઘણી અરજીઓ થઈ હતી તે બધી દેખાડી, પછી શીરસ્તેદારે અકેકી વાંચવા માંડી.

પ્રથમ એક શ્રાવક વાણિયાની અરજ નીકળી, તેની ફરિયાદ એવી હતી કે મારો બાપ દશ હજાર રૂપૈયાની પુંજ મૂકીને ગુજરી ગયા પછી મેં આ જોશીના ભરોંસાથી તેના દલા પ્રમાણે વેપાર કરવા માંડ્યો. કોઈ વખતે તેમાંથી હું કમાતો હતો ત્યારે પેદાશમાંથી દશમેા ભાગ આ જોશીને ભેટ કરતો હતો.

એક સમે જોશીએ મને એવી સલાહ આપી કે સાઠ સંવત્સરનું ૧૭ જોતાં આવતે વર્ષ મોટો દુકાળ પડશે. અગતોતરો મોટો દુકાળ કહેવાયો તે સમે જે સંવત્સર હતો તેજ સંવત્સરનો અમલ આવતા વર્ષમાં છે, માટે અનાજનો સંગ્રહ જોટલો થઈ શકે તેટલો કરજો. કેમકે એ રૂપૈયાનું પાંચ શેર અજ વેચાશે.

એવું સાંભળી મને એટલો વિચાર ન થયો કે જો દુકાળ પડવાની જોશીને ખબર હોત તો તે વાત ખીજ કોઈને કહેત નહિ, અને પોતેજ અજનો સંગ્રહ કરીને મોટો શ્રીમંત થાત.

જોશીના બોલવા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને મારા ઘરની તમામ પુંજ નાખીને, તથા જોટલું નાણું કરજો મળી શક્યું તેટલું કરજો કાઢીને મેં અજનો સંગ્રહ કર્યો. ઉનાળામાં અજનો ભાવ મોંઘો

હતો, તોપણ દુકાળ પડવાની આશાથી મેં દાણા ખરીદ કર્યાં. પછી ચોમાસું ખેડું કે વર્ષાદ તો જોઈએ તેટલો થયો તેથી અન્નનો ભાવ ઉતરી ગયો, ત્યારે મેં જાણ્યું કે શાસ્ત્ર તો જુદું હોય નહિ માટે સુકો નહિ તો લીલો દાળ પડશે. અને પાછેતરો વર્ષાદ બહુ થવાથી અન્ન સડી જશે.

પછી તો તેમ પણ થયું નહિ. અને ઘણા સારો વર્ષાદ થવાથી અન્ન સવાયું દોડું સોંધું થયું. અને જૂના અન્નમાં જીવડાં પડ્યાં તેથી છેક સંસ્તે ભાવે વેચી નાંખવું પડ્યું. પછી હું જોશીને કહેવા ગયો કે મહારાજ, તમે તો મને બીજા માગતો કર્યો. (અરજી વંચાય છે તે વખતે વાણિયો પોક મૂકીને ડોરટમાં શેવા લાગે છે, તેને રાજા છતો રાખે છે.) એવું મેં કહ્યું પણ જોશી તો મને કહે કે તમારા નશીબનો વાંક, વળી એવું પણ કહેવા લાગ્યો કે આજ કળિયુગમાં શાસ્ત્ર સાચાં પડતાં નથી, ત્યારે મેં કહ્યું કે તમે એમ જાણો છો તે છતાં એવો જૂઠ્ઠો ધંધો શા વાસ્તે કરો છો? અને એવાં શાસ્ત્ર શા માટે પાણીમાં બોળતા નથી? તેનો ઉત્તર કાંઈ આપ્યો નહિ. એ જોશીની ઠગાઈથી મારાં ધરખાર વેચાઈ ગયાં અને ધાણું કરજ થવાથી વહેવાર બંધ પડ્યો, માટે આવો વિશ્વાસઘાત તથા કપટ કર્યા બાબત જોશીને શિક્ષા કરનાર સરકાર ધણી છે. અને મારે થયેલું નુકશાન તેની મીલકત જમ કરીને તેમાંથી અપાવવું જોઈએ.

વળી એક બીજા માણસની એવી ફરિયાદ હતી કે મારે કાંઈ પ્રજા નથી, તેથી જોશીએ એક દહાડો મને કહ્યું કે બસેં રૂપૈઆ હું કહું તેવી રીતે વાવરો તો હું અનુષ્ઠાન કરું; તેથી તમારે દીકરો થશે. પછી તેનાં બોલવા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તેના કલ્લા પ્રમાણે મેં રૂપૈઆ ખરચ્યા, તે વાતને એ ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં પણ મારે સંતાન થયું નહિ, માટે તે ઠગાઈ બાબત જોશીને શિક્ષા કરો અને મારા રૂપૈઆ બાજ સુધાં મને તેની મીલકતમાંથી અપાવો.

એજ રીતે કેટલીએક ગરીબ રાંડીરાંડો વગેરેને મંદવાડ મટાડવાના કે બીજા દિલાસા આપીને જોશીએ નાણું ઠગી વિશ્વાસપાત કરેલો તે બાબતની અરજીઓ વંચાઇ. તે સાંભળીને જોશી ઘણો શરમાઇ નીચું જોઇને પસ્તાવો કરતો હતો કે—બળ્યો આ ઠગાઇના ધંધો, આ કરતા મજુરી કરીને પેટ ભર્યું હોય તે સાફ. શું આ થોડી ફજેતી કહેવાય ? બળ્યું આ જીવતર.

રાજા—(જોશીને) હવે તમે શો જવાબ દો છો ?

જોશી—મહારાજ, અમે એવી બાબતના પૈસા સ્વસ્તિ કહીને લઇએ છીએ.

રાજા—સ્વસ્તિ કહેવાની શી મતલબ છે.

જોશી—ખરી મેહેનતનું કે ખરા હકનું લેણું લેતાં અમે સ્વસ્તિ કહેતા નથી. પણ બ્રાહ્મણ જાણીને ધર્માદા ખાતે આવતા ભવને વાયદે અમને આપે, તે લેતાં અમે સ્વસ્તિ કહીએ છિયે, તેમજ જન્મોત્તરી, પ્રજ્ઞોત્તરી, કે પ્રજ્ઞ કુંડળી જેવરાવીને અમને કોઇ કાંઇ આપે તે ધર્મખાતે જાણીને આપે છે, અને અમે સ્વસ્તિ કહીને લઇએ છિયે.

રાજા—ભવિષ્યની વાત કહી આપવાથી સામા માણસને મોટો શાયદો થાય, તથા અનુષ્ઠાનથી રોગ જાય, માટે એ તો તમે તેનું મોટું કામ કર્યું કહેવાય; તેની મેહેનતના પૈસા લેતાં સ્વસ્તિ શા વાસ્તે કહેો છો ?

જોશી—અમે નક્કી જાણીએ છીએ કે જ્યોતિષના ધ્રુગાદેશની વાત ખરી પડતી નથી, માટે સ્વસ્તિ કહ્યા વિના કોઇના પૈસા લઇએ, અને કોઇ પક્ષે માણસ મજે. તો તે રૂપેઆ પાછા માગે, માટે અમે સ્વસ્તિ કહીને લઇએ છિયે; એટલે તે રૂપેઆ ધર્માદા આપ્યા કહેવાય, પક્ષી તેનાથી પાછા માગી શકાયજ નહિ.

આવડે—જુઓ સાહેબ, એ પણ એક ડગાઈની વાત છે. મારે જો ધર્માદાખાતે આપવું હોત તો હું કુતરાંને રેટલા નાંખત અથવા ખોડા ઢોરમાં તે પૈસા નાંખત પણ મેં તો મોટો લાભ મળવાની લાલચથી આ જોશીને અહકુડળી જોવાના પૈસા આપ્યા હતા. અને તેતો સ્વસ્તિ કહીને લેતો હતો, પણ તેની મતલબ મારા સમજવામાં આવી નહોતી, કે આમાં તેની ડગાઈ છે.

એ રીતે બધી અરજીઓ વાંચતાં અને જોશીનો જવાબ લેતાં રાતના નવ કલાક વાગ્યા તોપણ લોકોનો જમાવ વધતો જતો હતો. અને કેટલાએક એવું ધારતા હતા કે જૂઠા જોશીને ગધેડે ખેસાડી શહેરમાં ફેરવીને દેશપાર કરે તો ઠીક. કેટલાએક જાણતા હતા કે તેને જન્મ કેદ કરે તો ઠીક, નહિ તો ખીજ દેશમાં જઈને વળી ત્યાંના લોકોને ડગશે.

હવે અંધારિયું પખવાડિયું હતું તેથી તારામંડળ આકાશમાં ખીલી રહ્યું હતું. તે તરફ એક માણસની નજર ગઈ, તો આકાશમાંથી એક તારો ખરતો દીઠો, તે જેમ જેમ ઢુંકડો આવતો ગયો તેમ તેમ મોટો અને વધારે પ્રકાશિત દેખાવા લાગ્યો. તે એટલો તો વધી ગયો કે જાણે મેરૂ પર્વતનું શિખર સળગતું તૂટી પડતું હોય એવું જણાયું. કચેરીમાં અને બધે ઠેકાણે દહાડાના જેટલો પ્રકાશ પડ્યો તેથી દીવા ઝાંખા થઈ ગયા. રાજ સુધાં તમામ લોકો આશ્ચર્ય પામીને જોવા દોડ્યા અને અહાહાહા એમ કહેવા લાગ્યા. તે શિખર શહેરથી પશ્ચિમમાં પૃથ્વી ઉપર પડ્યું. અને થોડીવાર પછી પાછું ઊંચું ચડી ગયું. આવો બનાવ કોઈએ પોતાની ઉમરમાં કદી દીઠેલો નહિ અને સાંભળેલો પણ નહિ, તેથી સૌ ગભરાટમાં પડીને કહેવા લાગ્યા કે આ તે શું હશે? આખા શહેરમાં પણ ગભરાટ ઉઠ્યો. કેટલાએક ખીકણ લોકોએ એવું ધાર્યું કે આ આજ્ઞા ઉપર સખાઈ કરી તેથી દેવનો કોપ થયો, અને કાંઈક ઉત્પાત થવાનું આ ચિન્હ

જાણ્યું. પછી લોકોએ રાખને કહ્યું કે ગાયે રતન ગળ્યું હોય તેથી હિંદુ લોકો તે રતન વાસ્તે ગાયનું પેટ શહે નહિ માટે સૌ રાજનામાં આપીએ છીએ, એમ કહીને રાજનામાં આપ્યાં.

રાજાએ જોશીના જમાન તથા મુચરકો લખાવી લીધો કે આજ પછી તેણે એવો ઠગાઇનો ધંધો કરવો નહિ. પ્રધાને એવો મત આપ્યો કે તે જોશીનાં કૃણાદેશનાં તમામ પુસ્તકોનો નાશ કરવો જોઈએ. ત્યારે જોશીએ કહ્યું કે પુસ્તકોનો નાશ કરીને તમે સૌ ખસ્તાશો માટે દશ વર્ષ સુધી પુસ્તકો રહેવા દેવા, પછી આપની મરજીમાં આવે તેમ કરજો.

પછી રાજાએ તેનાં પુસ્તકો જપતીમાં રાખ્યાં અને કહ્યું કે આ પુસ્તકો તથા મંત્ર જંત્રનાં પુસ્તકો સંગ્રહસ્થાનમાં રાખ્યા હોય તો આજથી સો વર્ષ પછીના લોકોને જોવા લાયક થઈ પડે, અને હાલ લોકોમાં કેવું ભોળાપણું છે અને કેવી રીતે ઠગાય છે, તે આવતા જમાનાના લોકોની ખાતરી વાસ્તે આ પુસ્તકો કામમાં આવે. પછી જોશીને છોડી મૂક્યો ને સૌ લોકો પોતપોતાને ઘેર ગયા.

ભાગ બીજો.

સાચા જોશી વિષે.

પેલા મોટા ખરતા તારા વિષે કેટલાએકે એવું કહ્યું કે તે તારો આપણા શહેરના પાદરમાં પડ્યો હશે, કોઈએ કહ્યું કે પાંચ ગાઉ વેગળે, કોઈએ દશ ગાઉ ઉપર, અને કોઈએ કહ્યું કે વીશ ગાઉ ઉપર પડ્યો હશે. પછી રાજ્યએ દોડતા સ્વારો મોકલ્યા તે ગામને પાદર તથા એકાદ ગાઉ સુધી જઈને આવ્યા અને જાહેર કર્યું કે એ તો વેગળે પડ્યો હશે એવું જણાય છે.

પછી કેટલાએક સ્વારોને એવું કહીને મોકલ્યા કે જ્યાં પડ્યો હોય ત્યાંસુધી જઈને ખચર લાવો કે તે શું હતું. પછી સ્વારો ગયા, અને આખા શહેરમાં તે રાત્રીએ કોઈને જાંઘ આવી નહિ. અને સ્વારો કેવી ખચર લાવે છે, તે જાણવાની સૈને આતુરતા રહી.

શહેરથી પશ્ચિમમાં વીશ ગાઉ ઉપર એક મોટું ગામ હતું ત્યાં રાજાનો થાણદાર રહેતો હતો, તે ગામને પાદર તે તારો પડ્યો હતો, ત્યાંના લોકોએ પણ એવું જણ્યું કે આકાશમાંથી સૂર્ય પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. પછી આસપાસના ગામના લોકો, તથા તે ગામના લોકો અને થાણદાર પણ ત્યાં જોવા ગયા હતા. ખીજે દહાડે સવારમાં તો ત્યાં હજારો માણસોનો જમાવ થયો. ત્યાં એવું માલુમ પડ્યું કે આકાશમાંથી મહાતેજસ્વી વિમાન પૃથ્વી ઉપર ઉતર્યું. તેમાં એક પુરુષ હતો, તથા તેની સાથે પુસ્તકોનો એક ગાંસડો, મણિત કરવાનો પાટલો, વતરણું, અને દીનમાન માપવાના યંત્રો હતાં. તે માણસને તેના સામાન સુધાં પૃથ્વી ઉપર મૂકીને વિમાન પાછું આકાશમાં મૂકી મૂક્યું. તે માણસને ચાર આંખો હતી.

થાણુદાર જઈને તેને પગે લાગ્યો અને પૂછ્યું કે મહારાજ આપ ક્યાંથી પધાર્યા? અને આપનું નામ શું? તેણે જવાબ દીધો કે માફ નામ સાચો જોશી છે, આ મૃત્યુ લોકમાં તમામ જૂઠ્ઠા જોશીઓ રહે છે, અને તેઓનાં પુસ્તકો પણ જૂઠ્ઠાં છે, માટે આ જગતના લોકોને નશીબની વાત ખરેખરી કહેવા સાફ હું આકાશમાંથી ઉતર્યો છું. માટે તમારે ભુતકાળની, ભવિષ્યકાળની, કે વર્તમાનકાળની જે વાત પૂછવી હોય તે મને પૂછો, હું સાચેસાચી કહી આપીશ. પછી થાણુદારે એક ચીઠીમાં એક વાક્ય લખીને તે ચીઠી મુઠીમાં સંતાડીને જોશીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આમાં શું છે? જોશીએ દીનમાન ભરીને પાટલા ઉપર ગણિત કરીને કહ્યું કે તમારી મુઠીમાં કાગળ છે અને તેમાં ફલાણું વાક્ય લખેલું છે. તે સાંભળીને થાણુદારની ખાત્રી થઈ. પછી સન્માનપૂર્વક તેમને થાણુમાં તેડી ગયા. પછી તેના જન્મનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે નારદે વૈકુંઠમાં આવીને પ્રભુને કહ્યું કે, મૃત્યુલોકમાં હું જોશીઓ છે, તેઓની વાત સાચી પડતી નથી, તેથી ભવિષ્યની ખરી વાત જાણ્યા વિના બિચારા લોકો અચાનક મરી જાય છે, અને દુકાળ વગેરેથી હેરાન થાય છે, માટે એક સાચો જોશી પેદા કરીને મોકલો તો લોકોને ચેતવણી મળે. ત્યારે પ્રભુએ તો કહ્યું કે એથી ઉલટું નુકશાન થશે. પણ નારદે બહુ આગ્રહ કર્યો તેથી મને પેદા કરીને આ પુસ્તકો આપીને અહિં મોકલ્યો છે.

થાણુદારે તે બધી હકીકતનો લાંબો રીપોર્ટ લખીને રાજાની તરફ મોકલવાને તૈયાર કર્યો, એટલામાં રાજાના સ્વારો ત્યાં આવી પહોંચ્યા, તેઓના આગળ પણ લોકોએ બધી વાત જાહેર કરી. પછી થાણુદારે રીપોર્ટનો ખીડો આપીને ખીજ સ્વારોને વિદાય કર્યા. સ્વારોએ દોડતા આવીને રાજાને કાગળ આપ્યો, અને રાજાએ તથા પ્રધાને તે પત્ર વાંચ્યો. પ્રધાને કહ્યું કે આ જગતમાં, અને જોટલાને બંને

આખો છે તેઓમાં તો કોઈ સાચો જોશી નથી, પણ આકાશમાંથી ઉતરે અને ચાર આંખોવાળો હોય, તે સાચો જોશી હોય તો હોય.

પણ જો એમ હોય તો હું જાણું છું કે ઇશ્વરનો મંત્રી બદલાયો હશે.

રાજા—એમ કેમ ?

પ્રધાન—ઇશ્વર કાંઈને ભવિષ્ય જાણવાનો અખતીઆર આપે, તો તે રાજનીતિથી ઉલટું છે. રાજા કાલે શું કરવાનો છે, તે રાજાનો મંત્ર (ગુપ્ત) વિચાર કોઈ જાણી શકે નહિ એમ રાજાએ વસ્તવું, એવું રાજનીતિમાં લખ્યું છે; તેમ છતાં ઇશ્વર કાલે શું કરવાનો છે, તે ભવિષ્યની વાત જાણવાનો અખતીઆર જો ઇશ્વરે સાચા જોશીને આપ્યો હશે, તો હું ખાતરીથી કહું છું કે ઇશ્વરના રાજ્યમાં ખલેલ પહોંચશે.

પછી રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું કે તમે મોટી સ્વારી સાથે લઇને જાઓ અને સાચા જોશીને મોટા આદરમાનથી આપણા શહેરમાં તેડી લાવો. પ્રધાનનું મોં ઝાંખું તો પડ્યું, પણ રાજાનો હુકમ માનવો પડ્યો. અને તે મોટી સ્વારી લઇને સાચા જોશીને તેડવા ગયો. જ્યારે તેને તેડીને આવ્યો ત્યારે એક ગાઉ સુધી રાજા પણ ધામધુમથી સામે ગયો, અને લાવીને મોટી હવેલીમાં ઉતારે આપ્યો, અને પોતાની ચારઠ તથા કેટલાએક નોકર ચાકરો તેના તાબામાં સોંપ્યા.

એવામાં એક સોદાગર કેટલાએક ઉમદા ઘોડા લઇને ત્યાં વેચવા આવ્યો. તેમાં એક ઘોડો દશ હજાર રૂપિયાની કીમતનો હતો. તે ઉપર રાજા બહુ મોહિત થયો, ત્યારે રાજાએ સાચા જોશીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ ઘોડો ખરીદ કરવામાં અમારે લેણું છે કે નહિ.

જોશીએ દિનમાન બરીને પ્રશ્નકુંડળી કરી, અને તેમાંના ગ્રહ તપાસીને કહ્યું કે એ ઘોડાની આવરદા ફક્ત પાંચ દિવસની છે.

રાજાએ સોદાગરને કહ્યું કે પાંચ દિવસ રહો, છઠ્ઠે દહાડે તમે માગશો તેટલું મૂલ આપીને તે ઘોડો અમે લેશું. તેથી સોદાગર ત્યાં રહ્યો, અને પાંચમે દહાડે ઘોડાને સર્પ કરડવાથી તે મરી ગયો. તો-પણ રાજાને તે જોશીનો પક્કો ભરોસો આવ્યો નહિ અને જાણ્યું કે જેમ આપણા જોશીઓની કેટલીએક વાતો દાકતાણીય ન્યાયે કોઈ સમે જડતી આવી જાય છે તેમજ આ પણ થયું હશે.

એવામાં રાજાના કોઠારમાં વજેના દાણા ચણા ભરેલા હતા તે સળી જવા લાગ્યા, તેથી કોઠારીએ આવીને તે દાણા વેચી નાંખવાની પરવાનગી માગી; ત્યારે રાજાએ સાચા જોશીને આવતા મહીનાના ભાવ પૂછ્યા. જોશીએ સંક્રાંતિના ભાવ જોધને કહ્યું કે આવતા મહિનામાં અનાજનો ભાવ મોંઘો થશે માટે થોડા દહાડા પછી વેચશો તો ઘણો લાભ આવશે. રાજાએ દાણા રહેવા દીધા; પછી મહિનો બદલાયો એવામાં અરબસ્તાન તરફના વહીઆતો આવ્યા. તેઓએ હજારો મણ અનાજનો સોદો કર્યો તેથી ભાવ ચડી ગયો, અને પછી રાજાએ કોઠારમાંથી દાણા વેચાવ્યા તેથી હજારો રૂપૈયા આગળના કરતાં વધારે ઉપજ્યા. આથી સાચા જોશી ઉપર રાજાને પકડો ભરોસો બેઠો.

પછી તો હરેક કામ કરવાનું હોય તે સાચા જોશીને પૂછીનેજ રાજા કરવા લાગ્યો, અને સાચો જોશી તેના જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રમાણે હરેક કામ કરવાનું એવું શુભ મુહૂર્ત જોધ આપતો હતો કે તેમાં કોઈ પ્રકારનું વિઘ્ન થાયજ નહિ. તે કામ કરવામાં રાજાને પૂરું લેણું છે કે નહિ, તે જોધ આપતો હતો.

જે કામ કરવામાં રાજાને લેણું ન હોય તે કામ કરવાની ના પાડતો હતો, તે જોશીના ગ્રંથો સાચા હતા માટે કોઈ દિવસે તેનું એકે વચન જૂઠું પડતું નહોતું, તેથી રાજાની પક્કી ખાતરી થઈ કે આ તો ખરેખરો દૈવચ છે.

એવામાં રાણીને ગર્ભ રહ્યો, તેને છ સાત માસ થયા ત્યારે રાજાએ સાચા જોશીને પૂછ્યું કે આ રાણીને કિયે દહાડે, કંઈ વેળાએ, અને શું અવતરશે તે કહેા. જોશીએ બ્રહ્મજોષને કહ્યું કે મહા શુદ્ધ ૭ ને દહાડે, સવા પહોર દહાડેા ચડતાં કુંવર અવતરશે. એ સાંભળીને રાજાને તથા રાણીને અત્યંત આનંદ થયો. અને મારવાડ, મેવાડ, તથા કણ્ઠા-ટક વગેરે દેશોમાં પોતાની ફોધઓ, બહેનો, અને રાણીનું પીયર વગેરે સર્ગા હતાં; તેઓને ઢાગળો લખી જણાવ્યા અને વધામણીઆ મોકલ્યા કે મહા શુદ્ધ ૭ ને રોજ સવા પહોર દહાડેા ચડતાં અમારી રાણીને કુંવર અવતરશે, માટે તેજ દહાડે તમારા દરબારમાં સાકર વહેંચવું, કંસાર કરાવવું અને બધા દેવસ્થાનોમાં દીપમાળા પૂરાવવું; અમારે ખીજે ઢાગળ આવવાની વાટ જોશો નહિ, કેમકે સાચા જોશીએ શાસ્ત્ર પ્રમાણે કહ્યું છે, અને તેનું શાસ્ત્ર પદ જુદું પડતું જ નથી. પછી જ્યારે મહા શુદ્ધ ૭ આવી એટલે જોશીના કહ્યા પ્રમાણેજ બરાબર વખતે કુંવર અવતર્યો. તે રાજાનું રાજ્ય બસેબસે ગાઉ સુધીમાં ફરતું હતું, ત્યાં સુધીના તમામ ગામોમાં તેજ દહાડે સાકર વહેંચાઈ, નોખત વાગી, અને દેવસ્થાનોમાં દીપમાળા પૂરાઈ.

સંકડો ગાઉ સુધીના બ્રાહ્મણ, ભાટ, ચારણ વગેરે તે તિથી ઉપર ત્યાં એટલા થયા હતા, એઓને રાજાએ દાન આપ્યાં. જન્મક્ષર જોશીએ લખી લીધા પણ જન્મોત્તરી કરાવાની જરૂર નહોતી, કેમકે રાજાએ જાણ્યું કે જ્યારે જ્યારે પૂછવાની જરૂર હશે ત્યારે જોશીને પૂછી લેઈશું.

કુંવર જન્મ્યાથી તો સાચા જોશીનું ઘણું માન વધ્યું. પણ તે પ્રધાનને ગમતું નહોતું. તે જોશી સામું કરડી નજરથી જોતો હતો, અને કોઈ વખતે કોઈ આગળ કહેતો હતો કે આમાંથી પરિણામ ખોટું નિષ્પન્નશે.

પછી મોટા મોટા રાજાઓનાં તેડાં સાચા જોશીને આવવા

માંડયાં, ત્યારે જોશીએ બીજા રાજ્યસ્થાનમાં જવાની રજા માગી, તેથી રાજા ધણો દીલગીર થયો, અને આંખમાં આંસુ લાવીને કહેવા લાગ્યો કે તમારે ક્યાંઈ જવું નહિ, અને પરજીલ્લાના લોકોને સોંધા મોંઘા ભાવ થવાનું કાંઈ કહેવું નહિ. રાજાએ બહુ રોવા માંડ્યું, ત્યારે જોશીએ કહ્યું કે તારો પ્રધાન મારા ઉપર અદેખાઈ કરે છે, માટે તેને બરતરફ કરે તો હું અહિં રહું. રાજાએ પ્રધાનને બોલાવીને તરત કહ્યું કે તમારે કદિ દરબારમાં આવવું નહિ; તમે બરતરફ છો. પણ પેનશન દાખલ થેર બેઠાં તમને પગાર મળશે. પ્રધાન સલામ કરીને થેર ગયો, ને જતી વખતે કહ્યું કે સાહેબ, યાદ રાખજો, આ જોશીથી અંતે મોટી ખરાબી થશે. રાજાએ તે વાત કાંઈ મનમાં લીધી નહિ, અને હસી કહાડી, અને પ્રધાન વિનાજ ચલવી લેવાનો દરાવ કર્યો.

જોશી પાસેથી રાજાએ એવો બોલ કાલ લીધો કે બીજા રાજ્યમાં જવું નહિ, અને પરજીલ્લાના લોકોને સોંધા મોંઘા ભાવ કહેવા નહિ. જોશીએ કહ્યું કે જ્યારે તું કહીશ કે હવે તમે મારા રાજ્યમાંથી જાઓ સારેજ હું જમશ.

જોશી એવો તો માનીતો થઈ પડ્યો કે રાજાને હુંકારે હુંકારે બોલાવા લાગ્યો અને રાજા તેને માન દઈને બોલાવતો હતો.

એવામાં એક લખેશ્વરી શાહુકાર નવારસુ મરી ગયો, તેથી તેની મિલકત વાસ્તે તેના સગાંઓમાં મોટો ટંટો થયો, અને તે મરનારના મનની વાત મનમાં રહી ગઈ, તેનાથી કાંઈ બંદોબસ્ત થઈ શક્યો નહોતો; કારણ કે તેની જન્મોત્તરી જૂઠ્ઠા જોશીએ કરેલી હતી, તે કાંઈ બરોસા લાયક નહોતી. આવી અડચણો શરીથી કોઈને પડે નહિ, તે સાંઈ રાજાએ શહેરમાં અને પરગણામાં ઢંઢેરા પીટાબ્બો કે કરેક માણસે સાચા જોશી પાસે જન્મોત્તરી, અથવા પ્રજ્ઞોત્તરી, અને વર્ષદળ કરાવવું. પછી સાચા જોશીના હાથ નીચે બીજા સાતસે

જેશી સોંપ્યા, તેઓ સાચા જેશીની સલાહ પ્રમાણે ગણિત કરીને અહકુંડળીઓ તૈયાર કરતા હતા. ફળાદેશના ગ્રંથ સાચો જેશી બીજા કોઇને શીખવતો નહોતો. તે જન્મોત્તરીઓ વગેરે જેઇને કહેતો હતો કે આવતા અઠવાડીઆમાં આટલાં માણસો મરવાનાં છે. પછી તે માણસોને બોલાવીને ચેતવણી આપતો હતો કે ભાઈ, ફલાણે દહાડે ફલાણી વખતે તમારે મરવાનું છે, માટે જે જે કામ અધુરાં હોય અથવા જે બંદોબસ્ત કરવો હોય તે અગાઉથી કરી લેજો. એવું સાંભળીને તે માણસો તૈયારી કરીને બંદોબસ્ત કરીને, દાન પુણ્ય તથા ઈશ્વરભક્તિ કરવા લાગતાં હતાં, અને તે જેશીના કલા પ્રમાણેજ બધું થતું હતું.

પછી તો ત્યાંના હરેક વેપારી સાચા જેશીને પૂછીનેજ વેપાર કરવા લાગ્યા. તેથી હરેક વેપારીએ કોટિધ્વજની પદ્ધિ મેળવી, અને શહેરમાં નાણાંનો પાર મળે નહિ એટલું થયું. સાત સાત માળની હવેલીઓ સિવાય હલકું ઘર તો મળેજ નહિ. ડાપરા ઉપર ત્રાંખાનાં અને રૂપાનાં નેવાં ચડાવ્યાં.

વરકન્યાનાં વેવીશાળ કરવાં હોય તો સાચા જેશીને પૂછીને કરે એટલે સાચો જેશી વર કન્યાનો આવરદા કહી આપતો હતો, તથા મળતાવશેક જેઈ આપતો હતો, તેથી કોઇ બાળરાંડ વિધવા તો તે શહેરમાં થાયજ નહિ, અને કોઈ ધણી ધણીઆણીને અણબનાવ પણ થાય નહિ.

જેમ અમદાવાદ શહેર જ્યારે વચ્ચું હતું, ત્યારે શહેરના જન્માક્ષર તથા જન્મોત્તરી અમદાવાદના જેશીએ કરી છે, તેમજ કર્ણાવતીની જન્મોત્તરી જૂઝા જેશી પાસે કરાવી હતી, પણ તેમાંનું કંઈ મળતું નહોતું. માટે સાચા જેશી પાસે તે જન્માક્ષર ઉપરથી રાત્રીએ શહેરની જન્મોત્તરી કરાવી, તથા વર્ષાળ કરાવ્યું. તેથી શહેરમાં ક્યાંક આગ લાગવાની હોય તે સાચો જેશી અગાઉથી કહી આપતો

હતો કે ફલાણે દહાડે ફલાણે ઠેકાણે આગ લાગશે. તેથી જ દહાડે જ્યાં આગ લાગવાની હોય ત્યાં અગાઉથી પાણીના બંખા ચલાવીને આગ ઝોલવી નાખતા હતા.

કોઇ સ્ત્રીને ગર્ભ રહે એટલે જોશીને પૂછતા હતા કે આને દીકરો અવતરશે કે દીકરી ? પછી જોશી કહે કે તેને દીકરો અવતરશે, અને ફલાણે દહાડે ફલાણી વેળાએ અવતરશે. પછી ગર્ભ રહે તેજ દહાડે સગાવહાલાઓને વધામણી મોકલતા હતા અને દીકરો અવતર્યા પછી વધામણી મોકલવાનો ચાલ હતો તે બંધ પડ્યો; કેમકે સાચોજોશી કહે તેમજ થતું હતું.

કોઇને મરવાનો વખત આવ્યો હોય તે સાચો જોશી કહી આપતો હતો, તેથી તેઓ પરગામથી સગા વહાલાને છેલ્લી મુલાકાત કરવાને તેડાવતા હતા. તેથી બાઇડીઓ મહો વાળતાં વિલાપ કરે છે કે “ વિન્નેગે વહી ગયારે ” તેમ રોવાનું મટી ગયું. “ જો આપણા દેશના કોઇ જોશીનાં પુસ્તકો સાચાં હોત તો આજ પણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે બધું ચાત પણ અપશીચ છે કે કોઇ સાચો જોશી આજ નથી. ”

દુકાળ પડવાનો હોય તો સાચો જોશી સંવત્સર ફળ જોઇને અગાઉથી કહેતો હતો કે આવતા વર્ષમાં દુકાળ પડવાનો છે. તેથી ત્યાંના લોકો સ્વદેશમાંથી તથા પરદેશમાંથી અન્ન મંગાવીને સંગ્રહ કરતા હતા. કોઇને મંદવાડ આવવાનો હોય તો સાચો જોશી અગાઉથી કહેતો હતો કે તમારે ફલાણા મહિનામાં મંદવાડ આવવાનો છે, તેથી તે માણસ પોતાનું કામ ખીજીને સોંપવા વગેરેના પડકો બંદોબસ્ત અગાઉથી કરતો હતો.

શહેરમાં એક શાહુકારના ઘરમાં ચોરી થઇ, અને કેટલોએક માલ ગયો. તેની ર્યાદ રાજ આગળ થઇ. આગળ આવું કામ જ્યારે થતું હતું ત્યારે જૂઠા જોશીને રાજએ કેટલીએક વાર પૂછેલું,

પણુ તે જૂડો જોશી બરાબર કાંઈ જાણી શકતો નહોતો. ખાલી ઢાંગ કરતો હતો, અને કહેતો હતો કે તે માલ અમુક દિશામાં ગયો છે, પુરૂષ અથવા સ્ત્રી ચોર છે, એવાં ગપ્પાં મારતો હતો; પણ તે ઘણીવાર જૂઠું પડવાથી જોશીને પૂછવાનો ચાલ ધણું કરીને બંધ પડ્યો હતો. પણ સાચો જોશી આવ્યા પછી રાજા તેને પૂછતો, એટલે તે પ્રશ્ન જાંધીને તરત કહી આપતો હતો કે તે માલ ફલાણે લીધો છે, અને ફલાણે દેકાણે મૂક્યો છે. પછી ત્યાંથી તે માલ હાથ આવતો હતો, તેથી ચોરીના કામમાં જુગાનીઓ લેવાની, અને શાહેદીઓ લેવાની જરૂર રહી નહિ. ચોર ચોરી કરીને નાશી ગયો હોય, તો તે પણ સાચો જોશી કહી આપતો હતો કે ચોર ફલાણી દિશા તરફ નાશી ગયો છે. પછી રાજાના સ્વારો ત્યાં જઈને તેને પકડી લાવતા હતા.

એક સમયે ચોમાસામાં સાચા જોશીએ નગર શેઠની જન્મેત્તરી તથા વર્ષદળ તપાસીને શેઠને બોલાવીને કહ્યું કે તમારી ડોશીને આવવતી કાલે કોગળીજી આવશે ને બપોરે મરી જશે. તે વખતે વર્ષદ ધણો વરસવાનો જોગ છે, તે સાંજ સુધી વરસશે. એવું સાંભળીને નગરશેઠે સ્મશાનમાં રાવટી, અને દેરા તાંબુ વગેરે આગલે દહાડે ઊભાં કરાવ્યાં, અને લાકડાં વગેરે બાળવાનો સામાન પણ તૈયાર કરાવી રાખ્યો. પછી ખીજે દહાડે જોશીના કબા પ્રમાણેજ બધું થયું. તે બધી હકીકત જ્યારે રાજાએ જાણી ત્યારે તેણે રાજસભામાં કહ્યું કે સાચો જોશી આવવાથી સોને કેવું સુખ થયું! સભાસદોએ કહ્યું કે જૂઠાજોશીના બોલવા ઉપર કોઈને ભરોસો નહોતો. એવા ઠગ જોશીના કહેવાથી આગલે દહાડે સ્મશાનમાં સામાન કરી રખાયજ નહિ, કેમકે કદાપિ તે વાત જૂઠી પડે તો કેટલી ફજેતી થાય!

એવામાં અર્જસ્તાનના શાહુકારનું વહાણ અહિંથી સીલોન તરફ જવાનું હતું, તેમાં કર્ણાવતીના એક શાહુકારનો દીકરો જવાનો

હતો. તે શાહુકારે સાચા જોશીને પૂછ્યું, ત્યારે જોશીએ કહ્યું કે તે વહાણુ દરીયામાં ડૂબી જવાનું છે, માટે તમારા દીકરાને તેમાં મોકલશો નહિ. તેથી શાહુકારે પોતાના દીકરાને મોકલ્યો નહિ, અને અર્ધસ્તાનના વેપારીને પણ કહ્યું કે તમારું વહાણુ ડૂબવાનું છે, એવું અમારો જોશી કહે છે. તે વેપારીએ કહ્યું કે એવા તો હું જોશી અમે ઘણા જોયા છે. જોશીએનું બોલ્યું સાચું પડતું નથી, એમ કહીને વહાણુ હંકાર્યું તે દરીયામાં જતાં ડૂબી ગયું, અને પેલો શાહુકારનો દીકરો તમાં ગયો નહિ, તેથી તે ખચ્ચો.

ત્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા કે સુરતના શાહુકારના ઘરની જન ભાવનગર પરણવા આવેલી હતી, તે પરણીને પાછી સુરત જતાં વરકન્યા સુપ્તમાં આખી જન દરીયામાં ખૂડી મૂકી હતી, તે સમે જે કાંઈ આવો સાચો જોશી હોત તો, એટલા માણસોના જીવનો ખચાવ થાત.

અર્ધસ્તાનનો સોદાગર.

એક અર્ધસ્તાનનો સોદાગર અર્ધસ્તાનના ઘોડા, અને ઊંટ, તથા સિંહલદ્વીપના હાથીઓનાં ખચ્ચાનું મોટું વહાણુ ભરીને વેચવા આવ્યો, તેને ઠરણાવતીના સોદાગરે કહ્યું કે તે દરેક જનાવરનો આવરદા કેટલો છે, તે વિષે સાચા જોશીને પૂછીને હું તો ખરીદ કરીશ.

તે વાત સાંભળીને પેલો સોદાગર આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે— ઘણી વાર અમે આવે! માલ લઈને અહિં વેચવા આવ્યા હતા, પણ કોઈએ કદિ જોશીને પૂછીને ખરીદ કરવાનું કહ્યું નહોતું અને આજ તમે એવું કહો છો તેનું કારણ શું ?

સોદાગરે કહ્યું કે આગળ તો અહિં હું જોશીઓ જ હતા, તેઓના તથા તેઓના પુસ્તકોના કાષ્ઠને બરોસો નહોતો. પણ થોડાંક વર્ષ થયાં અહિં એક સાચો જોશી આવેલો છે તેનો તથા તેનાં પુસ્તકોનો સૌને નકી બરોસો પડ્યો છે, માટે હવે તો બધા લોકો તે જોશીને પૂછીને જ હરેક કામ કરે છે.

પેલો સોદાગર બોલ્યો કે જૂના જોશીઓ જનાવરોનો આવરદા આંકવાની ના પાડતા હતા ? કરણાવતીને સોદાગર બોલ્યો કે— જૂના જોશીઓ આપણી સુઠીમાં શી ચીજ છે તે કહી આપવાનું પણ ડોળ ધાલતા હતા. અને માણસ, દોર, તથા ઇમારતનો પણ આવરદા આંકવાને તૈયાર થતા હતા. કહે છે કે સિદ્ધરાજ જયસિંહે રૂદ્રમાળ ચણાવ્યો હતો ત્યારે તે રૂદ્રમાળાની જન્મોત્તરી એક જોશીએ કરી હતી. પણ ઘણા લોકોની ખાતરી હતી કે તે જોશી તથા તેનાં પુસ્તકો જૂઠાં છે, માટે તેઓના બોલવા ઉપર લોકોનો બરોસો નહોતો. પછી તે સોદાગરે સાચા જોશીને પૂછીને જે જનાવરોના દુકાં આવરદા હતા, તેટલાં ટાળી કહાડીને બીજાં બધાં ખરીદ કર્યા.

આવાં કારણોથી સર્વે લોકો દહેવા લાગ્યા કે આવો જોશી હોય તેને દર મહિને લાખ રૂપૈયાનો પગાર આપીને રાખ્યો હોય, તોપણ ખટકે નહિ. અને પેલા હું જોશીઓને તો દેશપાર કરવા જોઈએ. અને તેઓનાં જૂઠાં પુસ્તકો ખારા પાણીના સમુદ્રમાં નાંખવાં જોઈએ. કેમકે તેઓએ કદક લોકોનાં ધરબાર બોવરાવીને બીજા માગતા કર્યા છે. તેઓ કશા ઉપયોગના નથી. એતો ગંઠીછોડા છે. કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

ગણિકા ગણકૌ સમાન શીલૌ,
નિજ પંચાંગ નિદર્શકા વુખૌ;
અઘમોત્તમયોઃ પ્રકામ તુષ્ટયૈ-
વિધિનાવિત્તરૌ વિનિર્મિતૌ. ?

અર્થ—વેશ્યા અને જોશી, એ બંને સરખા સ્વભાવના હોય છે; તેઓ બંને પોતાનાં પંચાંગ દેખાડે છે, મતલબ કે વેશ્યા, જે સ્તન, ગુહા, અને બે સાથળ દેખાડે છે; અને જોશી તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને કર્ણ એ પાંચના વર્તારાનું પંચાંગ એટલે ટીપણું દેખાડે છે. પેલી વેશ્યા નરસા માણસોની કામના પુરી કરીને તેમનું ધન ધૂતે છે; અને જોશી સારા માણસોની કામના પૂરી કરીને તેમનું ધન ધૂતે છે; એ બંનેને દૈવે ધન ધૂતવા સરજેલાં છે.

“ જુઓ કે વડોદરામાં ગાયકવાડ સરકારનાં મોટાં મોટા વર્ષા-શન ખાનારા જોશીઓ ધણા છે, પણ ખંડેરાવ મહારાજની જન્મોત્તરી કે વર્ષદળ જોધને કોઈ જોશીએ કહ્યું નહોતું કે ખંડેરાવ મહારાજ અમુક દહાડે દેહ મુકશે. જે એટલું કહેનાર કોઈ સાચો જોશી મળ્યો હોત તો, મહારાજનો દિવાન ભાઉસિંદીઆ અગાઉથી ચેતીને પોતાની માલ મિલકત, તથા કુટુંબ લાઇને વડોદરેથી વટી ગયો હોત, અને પછીથી તેની મિલકત નવા ગાયકવાડના કબજામાં આવત નહિ, તથા જે પકડીને કેદ કર્યો તેમ પણ થાત નહિ. પણ અપ-શોચની વાત છે કે વડોદરામાં કોઈ સાચો જોશી નહોતો. ”

“ વળી સન ૧૮૫૭ માં નાનાસાહેબે બળવો ઉઠાવ્યો ત્યારે કોઈ સાચો જોશી આ દેશમાં હોત તો અહકુંડળી જોધને નાનાસાહેબને કહેત કે તમારું રાજ્ય થવાનું નથી, તો નાનાસાહેબ બળવો ઉઠાવત નહિ. અને તેની તથા તેના કુટુંબની ખરાબી થઈ, તે થાત નહિ. ”

“ અને એવા કોઈ જોશીએ અંગ્રેજોને ચેતાવ્યા હોત કે અમુક દહાડે બળવો ઉઠવાનો છે, તો અંગ્રેજો સાવચેત રહેત, તેથી કેટલી-એક મદદો, અને મદદોનાં નિરપરાધી બાળકોનો નાશ થયો તે થાત નહિ અને જોશીને લાખ રૂપીઆની પેદાશની જગીર મળત. ”

સાચા જોશીથી થતા ફાયદા.

જ્યારે સાચો જોશી નહોતો, ત્યારે કેટલાંએક માણસને અતિશે મંદવાડ થતો તેને ભોંય નાંખતા હતા; અને વળી જો તેને સાવચેતી આવે તો પાછો ખાટલામાં સુવાડતા હતા. એમ ઘણીવાર ખાટલેથી ભોંય અને ભોંયથી ખાટલે લેવા પડતા હતા, અને કેટલાંએક તો ખાટલામાંજ મરી જતા હતા તેથી અવગતીઆ થતા હતા.

પણ જ્યારથી સાચો જોશી આવ્યો ત્યારથી, તેને પૂછીને માંદા માણસનો આવરદા નક્કી કરતા હતા, એટલે પછી તે ગમે તેવો માદો કે બેહોશ થઈ જાય તોપણ તેનો આવરદા ખૂટ્યો નહોતો તેને ભોંય નાંખતા નહોતા.

કોઈને કાશીમાં કે ગયાઓમાં જઈને મરવાની ઇચ્છા હોય, તેઓ સાચા જોશીને પૂછીને પોતાના મરવાના દહાડા ઉપર તીર્થમાં જઈને રહેતા હતા. નાતમાં જમવાના લાલચુ લોકો, નાતમાં કોઈ મરે ત્યારથી દહાડા ગણુતા હતા, કે ફલાણુ દહાડે તેનું ખારમું તેરમું આવશે, માટે તે દહાડે આપણે જમવાનું દરશે. પણ સાચા જોશીએ તો એક બે વર્ષમાં જેટલા મરવાના હોય, તેટલાનાં મોત કહી આપવા માંડ્યાં તેથી લોકો છ છ મહિના અગાઉથી ગણુતા હતા, કે ફલાણુનું ખારમું ફલાણુ દહાડે, અને દીંકણુનું દીંકણુ દહાડે આવશે, અને આવરસમાં આપણે આટલા દહાડા જમવાનું દરશે.

આગળ તો માણસો ઓચિંતા મરી જતાં હતાં, તેથી તેના મડદાને ઊચકનારા વખતે ઘેર હોય નહોતો તેથી અડચણ પડતી હતી, અને કોઈ વખતે ઊચકનારા ગિચારા કામ ધંધો મૂકીને પેલાના મરવાની વાટ જોઈને ઊચકવા તૈયાર થઈને બેસી રહેતા હતા, અને પેલો તો સાવચેત થતો હતો એટલે પેલા પાછા ઘેર જતા હતા.

પણ હવે તો બધા સગાવહાલા અગાઉથી ચેતીને મરણની વખતેજ મહું ઉચકવાને તૈયાર થઈને જવા લાગ્યા, અને તેનો દહાડો પાણી કરવાને સામાન પણ સસ્તો મળે ત્યારે અગાઉથી પોતે પોતાની મેળે લઈ મૂકવા લાગ્યા.

કોના નશીબમાં કેટલા દિવસની પીડા લખેલી છે, તે પૂછીને નક્કી કરતા હતા, તેથી વૈદનો કોઈ ભાવ પૂછતું નહોતું તેથી વૈદનો ધંધો બંધ થયો, કારણ કે આરામ થવાનું જ્યારે નશીબમાં લખ્યું હોય ત્યારે ઓસડ કર્યા વગર પણ આરામ થતો હતો, વૈદ તો મરતો જશ અને નાણું લઈ જાય છે એવી સૌની ખાતરી થઈ, અને વૈદો બિચારા વૈદકનો ધંધો છોડીને બીજે ધંધે વળગ્યા. ઓસડીઆં ન અપવાથી ગાંધીઓને પણ ઘણું તુકસાન થવા લાગ્યું. અસલ ત્રણ ત્રણ વર્ષે વસ્તીપત્રક કરતા હતા, અને કેટલી મુદતમાં કેટલાં મુઆં અને કેટલાં અવતર્યાં, તેનાં પત્રકો કરતા હતા, તે હવે સાચા જ્ઞેશીને પૂછીને બે બે વર્ષનાં અગાઉથી વસ્તીપત્રક કરવા માંડ્યાં. અને અગાઉથી ખાત્રી કરી કે આ બે વર્ષમાં આટલાં મરશે, અને આટલાં જન્મશે.

સાચા જ્ઞેશીથી ઉઠેલો ગભરાટ.

સાચા જ્ઞેશી આવ્યાથી લોકોમાં લીલાલેહેર થઈ રહી હતી. એવામાં એક નામાંકિત મોટા કુટુંબવાળા શાહુકારનો એકાએક દીકરો પંદર વર્ષની ઉંમરનો હતો, તેને સાચા જ્ઞેશી આવ્યા પહેલાં બે વર્ષ ઉપર પરણાવ્યો હતો; તે છોકરો હવે એક મહિના પછી મરવાનો હતો. તે પહેલાં સાચાજ્ઞેશીએ તે શાહુકારને બોલાવીને કહ્યું કે શેઠ, આપનો પુત્ર એક માસ પછી ફલાણે દહાડે અને ફલાણી વખતે

ગુજરી જવાનો છે, કેમકે તેના વર્ષદળમાં ચારે પાચે રિષ્ટ ઉપજી ચૂક્યું છે.

એવું સાંભળીને તે શાહુકારના તો ટાંટીઆ ભાગી ગયા કેમકે તેની છેક વૃદ્ધાવસ્થા હતી. તેથી તેને બીજી પ્રજા થવાની આશા નહોતી અને ઘરમાં કોડ રૂપૈઆની દોલત હતી.

એ વાત આખા શહેરમાં ફેલાઈ, અને શેઠને તો અન કે જળ ભાવે નહિ, જાંઘ આવે નહિ રોજગાર ધંધો સહે નહિ, અને રાત દહાડો રૂદન કર્યા કરે; તેથી તેના કુટુંબમાં પણ મોટો ગભરાટ ઉઠ્યો. તે છોકરાનાં સાસરીઆં જમાઈની છેલ્લી મુલાકાત કરવા આવ્યાં.

શેઠ પોતાની તમામ દુકાનેનો વહિવટ બંધ કર્યો, તેથી ધણી ગરીબોની રોજી તૂટી ગઈ. અને નામીયા મુનમો શેઠને ધીરજ આપવા આવ્યા.

શેઠ પોતાના છોકરાને બોળામાં બેસાડીને છાતીમાં બીટે, ચુંબન કરે, અને પોતાની આંખોમાંથી આંસુ પાડે, તે જોઈને, તથા પોતાને મરવાનું છે એવું સાંભળીને તે છોકરો સાંજે તાંજે હતો પણ ગભરાઈ ગયો.

શેઠ જઈને સાચા જોશીને પૂછ્યું કે આ છોકરાને જીવાડવાનો એકે ઉપાય હોય તો બતાવો. કહોતો મારો, તથા અમારા કુટુંબીઓનો આવરદા તેને આપીએ. કહોતો મારી તમામ દોલત તેને વાસ્તે તમે કહો તે રસ્તે હું ખરચી નાખું જોશીએ કહ્યું કે હું કાંઈ જૂઠું જોશી નથી કે મૃત્યુજયના મંત્ર જપવાને બહાને તમારા પૈસા ખાઈ જાઉં અને જૂઠું પડું તો તમારા નશીબને માથે નાંખું. આવરદા તૂટી તે કોઈથી સંધાય નહિ, જે સંધાતી હોત તો મોટા ચક્રવર્તિ રાજના એકાએક કુંવરો મરી ગયા, અને તેઓની રાજગાદીઓ સૂતી પડી તે પડતજ નહિ.

શેઠ તો એવું સાંભળતાંજ મૂર્છા ખાઈને પડ્યો. અને જાણે કે

આજળ તેનો દીકરો મરણ પામ્યો હોય એટલું તેને લાગ્યું. શેઠના કુટુંબના પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ સાચા જોશી સામું ખુનસની નજરે એવી રીતે જોતાં હતાં, કે જાણે એજ જોશી કાળનો અવતાર છે, અથવા એજ જન્મનો દૂત છે. એમ જાણીને તેને પોતાના મનમાં સૌ ગાળો દેતાં હતાં. તોપણ રૂંચતમાં એવો પવન વાયો કે, સર્વે લોકોની એવી મરણ થઈ જે પોતાની આવરદા કેટલી છે? તે વિષે સાચા જોશીને પૂછીને નક્કી કરવું, તેથી સર્વે લોકો જોશીને પૂછવાને ઉલટયા.

વર્ષ દહાડે દર સેંકડે ત્રણ માણસો મરતાં હતાં, અને એ સહે-રમાં વીસ લાખ માણસોની વસ્તી હતી, તેથી સરાસરી ગણતાં હમેશાં આશરે દરરોજ ૧૬૭ માણસો મરતાં હતાં, તે બધાને વર્ષકળ ઉપ-રથી મરવાનો દહાડો સાચો જોશી એક વર્ષ અગાઉથી કહી આપતો હતો.

એક જાગીરદારના છોકરાને સાચા જોશીએ બોલાવીને કહ્યું કે તું કાલ બપોરે મરવાનો છે, તેથી તેના કુટુંબમાં પણ એવોજ ગભ-રાટ ઉઠ્યો. અને બીજે દહાડે બપોરે જોશીના કલા પ્રમાણેજ મરણ પામ્યો; તેમાં એક પળનો પણ ફેર પડ્યો નહિ.

તે સાંભળીને પેલા શેઠને પોતાના છોકરાના મોતની પક્કી ખા-તરી થઈ. અને તેણે જાણ્યું કે છોકરા પહેલો હું મરું તો સાંઝ કેમકે પુત્ર મરણનું સંકટ મારી નજરે મારે જોવું પડે નહિ. એવા ગભરા-ટથી તે ગાંડો થઈ ગયો. તેથી તેના પગમાં બેડીઓ નાંખીને એક ચાંબલા સાથે તેને બાંધી રાખવો પડ્યો. અને તેનો છોકરો જોશીના કલા પ્રમાણેજ મરી ગયો.

સાચા જોશીએ કેટલીએક કન્યાઓ વિષે એવું કહ્યું કે તે હવે છ મહિના જીવવાની છે. કોઈને એક, બે, કે ચાર વર્ષ જીવવાનું કહ્યું; પછી એવી કન્યાઓને કોઈ પરણતું નહોતું, તેથી તે બિચા-રીઓ કુંવારી રહી.

તેમજ કેટલાએક છોકરાની કુંડી આવરદા કહી, તેવા છોકરાને કોઈ-કન્યા દેતું નહોતું. અને થોડા વર્ષના જીવતર સાર ખાલી પરણાવવાનું ખર્ચ કોણ કરે? એવા છોકરાઓને વિદ્યાભ્યાસ કરવાનું પણ તેમનાં માબાપોએ બંધ કર્યું. એટલુંજ નહિ પણ જે કોઈ ઘરડા ગૃહસ્થને એવો એકજ દીકરો હતો, અને બીજી પ્રજા નહોતી તેવા-ઓએ પોતાના રોજગાર બંધ કર્યા. કારણ કે દીકરાના દીકરા મારી દોલત ભોગવશે એવી ઉમેદથી સૌ ધંધો રોજગાર કરે છે; પણ જ્યારે નકી થયું કે હવે મારો વંશ રહેવાનો નથી, અને મારી મિલકત સરકારમાં કે પારકા લોકોના હાથમાં જવાની છે, ત્યારે લાંબો ધંધો રોજગાર કોણ કરે? પોતાની ઉમરમાં ખાવા જેટલું હોય એટલે બસ.

કોઇનો જમાઇ, અને કોઇનો દીકરો, કોઇનો બનેલી અને કોઇનો બાપ, એક વર્ષમાં હવે મરી જવાનો છે એવું જન્મોતરી જ્ઞેષ્ઠને સાચા જ્ઞેશીએ કહેવાથી અગાઉથી સોના બાણુવામાં આવ્યું, અને દરેક કુટુંબમાં એકાદ તો મરવાનું હોયજ, તેથી દરેક કુટુંબમાં ગભરાટ ઉઠ્યો. અને જેમ પ્રલયકાળ થવાનો હોય, અથવા જે વખતે ભારે ધરતીકંપ થવા લાગે, તે વખતે માણસોમાં જેવો ગભરાટ ઉઠે, “અથવા સંવત ૧૯૨૪ ની સાલમાં જૂલમી વર્ષાદ થયો હતો તે વખતે તમામ રૈયતના લોકો મુઆ કે મરશું; એવા બયબીત થયા હતા,” તેવીજ રીતે બધી રૈયત બયબીત થઈ.

ચૌટામાં હડતાળ પડી. ખેડુતોએ ખેતીનું કામ બંધ કર્યું, અને બળદોને જંગલમાં કાઢી મૂક્યા. દરજી, સોની, સુતાર, અને લૂહાર, એ સર્વે લોકોએ ધંધો છોડી દીધા. અને પોતાના કુટુંબમાંનું જે માણસ ભરજીવાનીમાં એકાદ વર્ષમાં મરવાનું હતું તેના સામું જ્ઞેષ્ઠને સૌ બેઠા, અને કહે કે અરે, આ બિચારો આ વર્ષમાં શ્લાણે દહાડે મરી જવાનો છે. કેટલીએક વિધવા ડોશીઓને પણ પોતાનો એકા-એક દિકરો મરવાનો હતો તેનો ગભરાટ ઉપજ્યો.

રાજની ફાજમાં એક લાખ માણસો તો પરદેશી પુરવીઆ, આરબો, અને મદ્રાસી લોકો હતા. તેઓને પણ કોઇના કુટુંબમાં દીકરો જન્માઇ, અનેવી, કે પોતે એક વરસમાં મરી જશે એવું સાચા જ્ઞેશીએ કહેવાથી ફાજના તમામ લોકો નોકરી છોડીને, પોતાના કુટુંબીઓની છેલ્લી મુલાકાત કરવા સાર પોતપોતાના દેશમાં જતા રહ્યા.

કરણાવતીમાં પરદેશીઓની મોટી મોટી પેઢીઓ હતી, તે પેઢીઓના મુનીમો, તથા હજારો વહીઆત રહેતા હતા તેઓ પણ પોતપોતાના દેશમાં જતા રહ્યા, તેથી વેપાર રોજગાર બંધ પડ્યો.

આગળ તો કોઇ માંડું પડે તો તેના મોત સુધી સૌને એવી આશા રહેતી હતી કે ઇશ્વર કરશે તો તે હજી સાંજે થશે; અને જન્મોત્તરીમાં ચારે પાંચે રિષ્ટ ઉપજ્યું હોય, તોપણ જન્મોત્તરીના ભરોસે રાખતા નહોતા. અને તે માણસ મરી જાય ત્યાર પછીજ સૌ રોતાં કુટતાં, તથા શોક પાળતાં હતાં. પણ હવે તો મરવા પહેલાં એક વર્ષ અગાઉથી, સવારે અને સાંજે બાયડીઓએ મોં વાળવા અને કુટવા માંડ્યું, અને વર્ષદહાડા અગાઉથી *સગાંવહાલાંઓએ પણ શોક પાળવા માંડ્યો. સાચા જ્ઞેશીનું માણસ કોઇના ઘર તરફ જતું હોય, તો તેને જોઇને લોકો કહે કે, આ કોઇને ઘેર કાળોતરીઓ (મેલો) ચાલ્યો.

એક સમયે પટ્ટરાણીએ સાચા જ્ઞેશીને બોલાવીને પોતાની મહદશાની વાત પૂછી, ત્યારે જ્ઞેશીએ કહ્યું કે છ મહિના પછી અમુક દહાડે તમારો કુંવર મરી જશે, એવું સાંભળતાંજ રાણીની આંખો-માંથી ચોધારાં આંસુ ચાલ્યાં; અને તે વાતની રાજને ખબર પડી.

* અમદાવાદના એક શાહુકારના છોકરા “મગન”ને ફાંસી દેવાનું ન્યારે મુંબઈથી મંત્રુર થઇ આવ્યું, ત્યારથી તેનાં સગાંવહાલાંને તથા માબાપને આવેળ ગલશટ લગ્યો હતો.

તથા સર્વે કચેરી મંડળને ખબર પડી. તેથી સર્વે લોકો અતિશે ગભ-
રાટમાં પડ્યા. રાજાએ કહ્યું કે હવે રાજાને પાટ મારે કાંઈ કામનું
નથી. કેરોટા ઉઠાડી મૂકી, કેદખાનાના કેદીઓને છોડી મૂક્યા, અને
દક્ષતરોના ગાંસડા બાંધીને ઓરડામાં બરી મૂક્યા, અને આખા શહે-
રમાં રોળકોળ થઈ રહી; કોઈનું હસતું મોઢું જોવામાં આવે નહિ,
કેમકે હરેક કુટુંબમાંનું જોખમભરેલું એકાદ માણસ તો વર્ષ છ
મહિનામાં મરવાનું હતુંજ. તેથી આખા પરગણામાં, અને આખા દેશમાં
સરખોજ ગમરાટ ઉઠ્યો.

કોઈએ ખેતી કરી નહિ તેથી અન્ન ધણું મોંઘું થયું, અને
એવી ધાસ્તી પેઠી કે જે આવી રીતે ચાર પાંચ વર્ષ ચાલશે તો બધાં
માણસો ખોરાક વિના મરી જશે. અથવા ઈરાનમાંથી કે અર્ધસ્તાન-
માંથી શત્રુ રાજાની ફાજ આવશે તો બધો દેશ લૂંટી લેશે, અને
રાજ્ય લાંબ લેશે. પણ હવે શો ઉપાય કરવો ? તેની કોઈને સુજ
પડી નહિ.

જૂના પ્રધાનને બોલાવે છે.

રાજા માંદો હોય તેમ થઈને પલંગમાં સુતો, જમવાની વખત
થઈ પણ જમવા ઉઠે નહિ, પાણી પીએ નહિ, અને તેની આંખ-
માંથી આંસુ ચાલ્યાં જતાં હતાં. રાણીએ ઘણી વિનંતિ કરી, પણ
તે કાંઈ સાંભળી નહિ. ઘણાએક સરદારો, તથા રાજાના મિત્રોએ
આવીને હિમત આપવા માંડી પણ કાંઈ વળ્યું નહિ.

ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે સાહેબ, આપનો જૂનો પ્રધાન ઘણો
ડાહ્યો છે માટે તેને બોલાવીને આ દુઃખની વાત કહો તો હું જાણું છું
કે તે કાંઈક ઉપાય બતાવશે. બીજા સરદારોએ પણ એજ સલાહ
આપી, અને રાજાના મનમાં પણ એ વાત ઉતરી.

પછી રાજ્યએ સારા સારા માણસોને પેલા જૂના પ્રધાનને તેડવા મોકલ્યા. પ્રધાને આવીને રાજ્યને સલામ કરી, અને બેઠો. ત્યારે રાજ્યએ તથા રાણીએ ઘણી નમ્રતાથી પ્રધાનને કહ્યું કે હવે તો તમારે ખોળે માથું છે, તમે અક્કલના દરીઆવ છો, માટે આ મહાભારત દિલગીરીમાંથી છૂટવાનો ઉપાય ખતાવશે એવો તમારો અમને ભરોસો છે. અમે તમારું કહ્યું માન્યું નહિ, અને આ કાળમુખા સાચા જોશીને અહિં રાખ્યો તેથી રાજ્યની ખરાબી થઈ.

પ્રધાને કહ્યું કે સાહેબ, હું જેમ કહું તેમ જો કરો તો તમારી દિલગીરી હું મટાડું. રામચંદ્રજી જેવા પણ પ્રધાનની સલાહથી કામ કરતા હતા. રાજનીતિમાં કહ્યું છે કે સમગ્ર પાંચ માણસની સલાહ લઈ રાજ્યએ હરેક કામ કરવું. તેમ છતાં જો રાજ પોતાની અક્કલથી રાજ્ય ચલાવે તે રાજ્યની ખરાબી થાય.

પછી રાજ્યએ અને રાણીએ સોગન ખાધને કહ્યું કે હવેથી તમારી સલાહ પ્રમાણે જ કરીશું. પછી પ્રધાને સાચા જોશીને બોલાવવા જામ્નસને મોકલ્યો. રાજ્ય તો ઘડી ઘડીમાં ગભરાઈ જઈને હાથ કુંવરજી, એમ કહીને છાતી કૂટતો હતો.

રાજ્યને વાસ્તે રસોઈ કરવાને રામભટ, બીમભટ, અને કાશીનાથ, એ ત્રણ બ્રાહ્મણો રસોઈઆ હતા. તેમાંના રામભટ આવીને પ્રધાનના કાનમાં કહ્યું કે પહોર દહાડો ચઢતાં રસોઈ તૈયાર કરી મૂકેલી છે, અને ત્રીજો પહોર થયો પણ રાજ્યજી જાગવા ઉઠતા નથી. દાતણ કંઈ નથી અને નહાતા પણ નથી અને રસોઈ દરી ગઈ છે.

પ્રધાને કહ્યું કે ખવાસને કહો કે નહાવા પાણી ઊંનું તૈયાર કરે, એટલામાં તમે થોડોક કંસાર, પૂરી, એક બે શાક વગેરે ઉની રસોઈ ફરીથી તૈયાર કરો. હમણાં હું રાજ્યને હસતા રમતા કરીને જાગવા તેડી લાવું છું.

રામભટ્ટ—(ભીમભટ્ટને કહે છે) પ્રધાને કહ્યું છે કે થોડીક ઉની રસોઇ કંસાર વગેરે તૈયાર કરો, રાજાજી હમણાં જન્મવા પધારશે.

ભીમભટ્ટ—પ્રધાનનો આપ સ્વર્ગમાંથી જન્મવા આવે તો કોણ જાણે? પણ રાજાજી તો હવે તેમની ઉમરમાં કદી કંસાર જમે એવું મને લાગતું નથી. કાંતો ઝેર ખાધને મરશે, કાંતો કટાર પેટમાં મારીને મરશે, અને કાંતો સાતમે માળથી પડતું મૂકીને મરશે, પણ કુંવરનું મોત જોવા પોતે રહેનાર નથી. જો રાજા આપઘાત કરીને મરે નહિ તો હું ખાહણ મરું.

રામભટ્ટ—પ્રધાને કહ્યું છે કે હમણાં હું હસતા રમતા કરીને જન્મવા તેડી લાવું છું.

ભીમભટ્ટ—શી રીતે હસતા રમતા કરશે? શું કુંવરનું મોત તે મટાડી શકશે? ખીજા સરદારોએ તે વાત વિસારે પડાવવા સાર થોડા ઉપાય કર્યા નથી. ગવૈયાને બોલાવ્યા હતા, વાજાં બળવનારાઓને, નાટક કરનારાઓને, નટને, જાડુના બેલ કરનારાઓને, વારાંગનાઓને, મસ્તકોને, મસ્કરાઓને અને ભાંડને બોલાવ્યા હતા, તેઓએ રાજાને ખુશી કરવા સાર પોતપોતાનું ડહાપણ ચલાવવામાં કસર રાખી નથી; પણ રાજાએ તે બધાઓનો તિરસ્કાર કરીને કહાડી મૂક્યા. ગમે તેવી દિલગીરીમાં હોય, પણ કવિતા સાંભળે ત્યારે બધું ભૂલી જતા હતા, એટલો કવિતાનો શોખ હતો, પણ આજ તો મોટા મોટા કવિયો પણ નિરૂપાય થઇને પાછા ગયા. કોઇનું મોં ગમતું નથી. કોઇનું બોલ્યું ગમતું નથી, હવે એવી દિલગીરી સાથી મટે ?

રામભટ્ટ—આ શહેરમાં વીશ લાખ માણસોની વસ્તી છે તેમાં પ્રધાનના જેટલી અક્કલ કોઇનામાં નથી, તેથીજ તે દર મહીને લાખ રૂપિયાનો પગાર ખાય છે, માટે ગમે તે ઉપાય કરીને રાજાને હસતા રમતા કરીને હમણાં જન્મવા તેડી લાવશે.

ભીમભટ્ટ—પ્રધાન તે કાંઈ દૈવનો દીકરો છે કે શું? આપણેજ

ત્રણ જણા વિચાર કરે કે હવે શો ઉપાય કરવાથી રાજની દિલગીરી મટે.

રામભટ—એટલી અક્ષય આપણામાં હોત, તો આપણે પાંચ પાંચ રૂપિયાનોજ પગાર શા વાસ્તે ખાત ? આપણે પણ મહિને લાખ રૂપિયાનો પગાર લેત નહિ ? માટે મારી તો ખાતરી છે કે પ્રધાન હમણાં રાજજીને હસતા રમતા કરીને ઠંસાર જમવા તેડી આવશે; માટે ઉની રસોઇ તૈયાર કરો.

લીમભટ—મારે તો ઠાંઈ રસોઇ કરતાં આજસ નથી. લોને આ કરવા માંડું, પણ અમસ્તી રસોઇ બગડશે. રાજજી જમનાર નથી, એમ કહીને નવી રસોઇ કરવા માંડે છે.

સાચા જોશી આવ્યા એટલે તેને આસન આપીને બેસાયા; રાજને અને રાણીને તો તે જોશીનું મોં જોવું ગમતું નહોતું. હવે પ્રધાને વિચાર કર્યો કે માણસને સુખને અંતે દુઃખ, અને દુઃખને અંતે સુખ આવે છે, હમેશાં સુખ કે દુઃખ રહેતું નથી. આ રાજને પ્રથમ કુંવરી રાંડી, વળી આ કુંવર પણ મરવાનો છે, રાજ્યની ખરાબી થઇ છે, તો હવે તેના દુઃખની હદ આવી હોય એમ જણાય છે, અને હવે સુખ પણ થવું જોઈએ. હમેશાં આવા દહાડા રહે નહિ, માટે તેના સુખ વિષે જોશીને પૂછું, કદાપિ તે ઉપાયથી ટીકી નહિ લાગે તો પછી ખીજો ઉપાય કરવો.

એવું ધારીને પ્રધાને જોશીને પૂછ્યું કે રાજજીના નશીબમાં કુંવરના કુંવરને રમાડવાનું લખેલું છે કે નહિ ? જોશીએ વર્ષદળ તથા જન્મેતરી જોઈને કહ્યું કે આજથી એક માસ પછી ફલાણે દહાડે રાણીને ગર્ભ રહેશે, અને નવ માસ પૂરા થયા પછી ફલાણે દહાડે ફલાણી વેળાએ મોતીઝ્રો કુંવર અવતરશે, તે ચક્રવર્તી થશે, અને તેના કુંવરને રાજજી રમાડશે.

રાજ—(સંભ્યામાંથી બેઠો થઈને) હેં હેં મોતીઝ્રો એટલે કેવો ?

જેશી—જ્યારે તે બોલવા શીખશે ત્યારે તેના મોંમાંથી પ્રત્યેક અક્ષર ઉચ્ચારતાં એકેકું મોતી લાખ લાખ રૂપિઆની કીમતનું ઝરશે.

પ્રધાન—(રાજાને) સાહેબ, આપ નહાઈને બોજન કરી લો, રસોઈ કરી જાય છે; જમ્યા પછી મારે આપની સાથે કેટલીએક વાત કરવી છે. પછી રાજાજી નહાવા ઉઠ્યા, અને જેશીને ઉતારે જવાની રજા આપી.

રાજા દાતણ કરવા તથા નહાવા બેઠા, ત્યાં પ્રધાન તેની સાથે વાતો કરતો હતો.

પ્રધાન—સાહેબ, અસલ તો કુંવર જન્મ્યા પછી વધામણી મોકલવાનો ચાલ હતો, પણ હમણાં તો કુંવર જન્મવાના દિવસની ખબર પડે તેજ દહાડે વધામણી મોકલવામાં આવે છે. માટે મોતીઝરા કુંવરના જન્મની વધામણીના શુભ પત્રો આજજી અધે ઠેકાણે લખવા જોઈએ.

રાજા—ઠીક છે આજજી લખો.

પ્રધાન—ગર્ભાધાનને દહાડે મોટો ઉછવ કર્યો હોય, અને તમામ સગાંવહાલાંને તથા માંગણ લોકોને તેડાવ્યાં હોય તો ઠીક.

રાજા—ઠીક છે તેમ કરો.

પ્રધાન—જ્યારે તે કુંવર બોલવા શીખશે ત્યારે દર અક્ષરે લાખ લાખ રૂપિઆની કીમતનું મોતી ઝરશે, ત્યારે દર એક ધડીમાં આછામાં આછી કરોડ રૂપિઆની પેદાશ તો થશેજ. માટે ગર્ભાધાનના ઉચ્છવને દહાડે સહેર શણગાર્યું હોય, અને એક કરોડ રૂપિઆનું ખર્ચ કર્યું હોય તો કાંઈ અડચણ જોવું અને લાગવું નથી.

રાજા—ઠીક છે તે દહાડા ઉપર કરોડ રૂપિઆનું ખર્ચ કરવું.

એ રીતે મોતીઝરા કુંવરને પરણાવ્યાની વાતો, મોટી ફાજ રાખીને પારકો મુલક દબાવ્યાની વાતો, અને આગમગીઆ, હાથી ઘોડા ખરીદ કરવાની વાતો કરીને રાજાની દિલગીરી ખૂબી વીસરાવી દીધી,

અને રાજ રાજ જન્મતો હતો તે કરતાં હરખમાં વધારે જન્મ્યો. પછી કચેરીમાં આવીને બેઠો. ત્યાં ગવૈઆને ગાવા અને વારાંગનાઓને નાચવા બોલાવી અને ગાનતાન નાટારંભ થવા લાગ્યો.

પ્રધાને જાળને રાણીને કહ્યું કે આ કુંવરને તમે કે રાજજી નજરે દેખશો ત્યારે તમને દિલગીરી ઉપજશે, માટે તેને મોસાળમાં મોકલી દો; અને જાણે કે તે કુંવર છેજ નહિ એવી રીતે તેની વિસ્મૃતિ કરાવી દેવી. રાણીએ તે વાત કયુલ કરીને કુંવરને મોસાળ મોકલી દીધો.

પ્રધાને વિચાર કર્યો કે હવે સાચા જોશીને અહિંથી કાઢવો જોઈએ, પણ જો હુંજ તેને કઢાવું, અને રૈયતની મરજી ન હોય, તો મને લોકોમાં શિટકાર લાગે, માટે એક મોટી જાહેર સભા બરીને લોકોના અભિપ્રાય લેવા, એવું ધારીને રાજને કહ્યું કે સાહેબ હવે રૈયતને ધીરજ તથા દીલાસો આપવા સાર મોટી સભા બરવી જોઈએ. રાજએ તે વાત મંજુર કરી. પછી આખા જાહેરમાં જાહેરનામાં ચોડયાં કે રૈયતના સુખને વાસ્તે કાંઈ વિચાર કરવા સાર રાજના મોટા દિવાનખાનામાં કાલે બપોરે જાહેર સભા બરાશે, તે વખતે સૌ પુરષો તથા સ્ત્રીઓએ પધારવું.

પછી ઘણા પુરષો અને સ્ત્રીઓ તે સભામાં આવ્યાં, સભાપતિની ખુરશીએ રાજજી ખીરાજ્યા, અને પ્રધાને બાપણુ કરવા માંડ્યું.

પ્રધાનનું બાપણુ.

સલામતો સાંભળી—આ જન્મત છે તે પરમેશ્વરનો ખાજ છે, તેની શોખા જોઈને પોતે પરમેશ્વર રાજી થાય છે; તે ખાજમાં સ્થાવર અને જંગમ એ બે જાતના અનેક પ્રકારના છોક છે, તેમાં જન્મ જાતિના

છોડને ઇશ્વરે ઉદ્યોગ કરવાને સરજેલા છે; તેમજ હરેક જડ પદાર્થને પણ નિયમ બાંધી આપેલા છે, તે નિયમ પ્રમાણે તેઓ વર્તે છે.

માણસ જાતિ છે તે બાગના મજૂરો દાખલ ઇશ્વરે રચી છે. જેમ એક રાજાના તાબામાં ધણા મજૂરો હોય, તેમાંથી રાજા પોતાની મરજી પ્રમાણે જેટલા મજૂરોને જે કામ સોંપવું હોય તે સોંપે અને મરજીમાં આવે ત્યારે એક બાગમાંથી બીજા બાગમાં મોકલે. તેથી જો તે મજૂર દિલગીર થાય, કે કામ કરવામાં આગસ કે દિલગીરી જણાવે, તો તે રાજાને લૂણહરામી કહેવાય. માટે આપણને ઇશ્વરે આ બાગમાં જેટલી મુદત સુધી નિમ્યા હોય, તેટલી મુદતની છેલ્લી ઘડી સુધી આપણે ઇશ્વરની મરજી પ્રમાણે તેનો બાગ શોભાવવા સારૂ ખૂબ ઉદ્યોગ કરવો, કે જેથી ઇશ્વર આપણા ઉપર પ્રસન્ન થઇને આપણી મહેનતનું ફળ પરભોક્તામાં આપે.

જ્યારે આપણે દિલગીર થઇને ઉદ્યોગ કરવામાં કસુર કરીએ ત્યારે ઇશ્વરના બાગની શોભામાં ઘટાડો થાય, અને તેની મરજીથી ઉલટું થાય, તેથી ઇશ્વર આપણા ઉપર કેટલો ગુસ્સો થાય ? કોઈ રાજાના બાગના મજૂરો રાજાનું અનુપાણી બાંધને, એવી કસુર કરે, તો રાજાને કેવું લાગે ? તેનો વિચાર કરો.

હવે મારે કહેવાનું એટલું છે કે—આવી રીતનું હું ગમે તેટલું આપણુ કઈ, તોપણ કાચી છાતીવાળાને, અને અજ્ઞાનીઓને તે બધું બ્યર્થ છે. કેમકે હું મારા વિષેજ વિચાર કઈ છું તો મને પણ એમ લાગે છે કે, સાચા જોશીએ મારા નહાનાબાઈનું વર્ષણ જોઈને તેને છઠ્ઠા મહિનામાં ચારે પાંચે રિંક ઉપજે છે માટે તે મરી જશે એવું કહ્યું છે, તેથી હું ગમે તેટલી જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી વિચાર કઈ છું તોપણ જ્યારે મારા બાઈને દેખું છું અથવા જ્યારે મારો બાઈ મને સાંભરે છે, ત્યારે તેનું મોત થવાની વાત યાદ આવે છે, અને તેથી મારાં હરેક ગાત્ર નરમ થઈ જાય છે, આંખોમાંથી આંસુ પડે છે, અને હાથમાંથી ઉદો-

ગનું હથિયાર પડી જાય છે, તો ખીજની વાત શી કહેવી ? જો આપણા દેશના જૂઠ્ઠા જોશીઓ બવિધ્યની વાત અગાઉથી જાણી શકતા હોત, તો તેઓના પંડની પણ આવી હાલત ચાત.

બવિધ્યકાળે શું થવાનું છે તે જાણવાની શક્તિ તો પોતે ધન-રેજ પોતાની પાસે રાખવી જોઈએ. પણ જન્મોત્તરી, વર્ષક્રાંતિ કે અહ-દશા વગેરે ઉપરથી બવિધ્ય જાણવાની શક્તિ ખીજ કાઢને આપવી જોઈએ નહિ, અને ધનરેજ એવી શક્તિ કદી કાઢને આપેજ નહિ; તેમ છતાં આ શેતાનનો ભાઈ, પરમેશ્વરનો પિત્રાઈ સાચો જોશી, કાણ જાણે કંઈ દુનિયામાંથી આપણા દેશમાં આવ્યો, અને તેણે લોકોમાં આટલો બધો ગભરાટ ઉપજાવ્યો.

પરમેશ્વરનું કાંઈ અજ્ઞાનું નહિ હોય કે, જો કાંઈ માણસને અહદશા ઉપરથી બવિધ્ય જાણવાની શક્તિ આપી હોય, તો આવી રીતે જગતમાં ગભરાટ ઉઠે, અને સર્વે લોકો આવી દીલગીરીમાં પડીને ધંધો રાજગાર છોડી દે, તેથી માણસની વસ્તી જગતમાંથી નાશ પામે; તેમ છતાં આ કાળમુખા સાચા જોશીને કાણ જોણે કાણે પેદા કર્યો હશે.

એવું સાંભળીને એક વિધવા ડોશી બોલી ઉઠી કે હા સાહેબ, ખરૂં કહો છો. જ્યારે એ કાળમુખાએ મારા દીકરાને મરવાનું કહ્યું, ત્યારે મને એના ઉપર એટલી તો રીસ ચડી કે, જાણે માંડ ચાલતું હોય તો એની જીભ કપાવી નાખું. એ રીતે ઉપરાઉપરી એક પછી એક સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો સાચા જોશીને ધિક્કાર કરીને બોલવા લા-ગ્યા. એવી ગરબડ અરધા કલાક સુધી ચાલી.

વળી પ્રધાન બોલ્યો કે—જેમ કાપડ વણવાના સાંચા વગેરે યંત્રો ઈંજનથી ચાલે છે તેમજ આ જગતરૂપી કારખાનાનો યંત્ર આશ્ચર્યથી ઈંજનથી ચાલે છે. કાલે શું થવાનું છે તેની માણસને ખબર ન હોય, તેથી મુખ્યાની ઉલ્લી પડી સુધી માણસની આશા લાંબી હોય છે, તેથી તે ખરા મનથી ઉલ્લાગ કરવાની આશા રાખે છે.

પણ જો જન્મેતરી, વર્ષશળ વગેરે સાચાં હોય, અને તેથી માણસને પોતાના મોતના દહાડાની અગાઉથી ખબર પડતી હોય, તો માણસની આશા ટૂંકી થઇ જાય, અને કોઇ ઉદ્યોગ કરે નહિ.

ભવિષ્યની ખબર ન હોય તેથીજ માણસ છેલ્લી ધડી સુધી આનંદમાં રહે છે, પણ મરવાની ખબર અગાઉથી પડે તો તેને તથા તેનાં સગાંવહાલાંને અગાઉથી ગભરાટ ઊઠે, અને જગત ખડું દિલ્લગીરીમાં ડૂબી જાય, અને ધરોધર માણસોને રોતાં કંકળતાં દેખીએ.

કોઇ માણસ મરણપથારીમાં સૂતું હોય, અને તેણે જીવવાની આશા છોડી હોય, તોપણ તેને એવી આશા રહે છે કે મારા દીકરાના દીકરા મારી મિલકત ભોગવશે, તેથી ગુમાસ્તાઓ વગેરેને મરતી વખતે બલામણુ કરે છે કે મારી મિલકતનું તમે સારી પેઠે રક્ષણ કરજો, અને દુકાનોનો વહિવટ સારી રીતે ચલાવજો.

પણ જો તેને એવી ખબર પડે કે તેનો દીકરો પણ જાતું જીવનાર નથી અને તેનો વંશ રહેવાનો નથી, તોપણી તે નિરાશ થાય, અને તમામ વહિવટ બંધ કરે, તેથી ઘણાખરા લોકોની રોજ તૂટી જાય. માટે અહંદશા ઉપરથી ભવિષ્યની વાત કહી આપનાર મૃત્યુલોકમાં જોઇએજ નહિ.

હવે જો આપણે આપણા મરતખંડનું બહું ધ્યાનતા હોઇએ તો આપણે એટલું કરવું જોઇએ કે, આ સાચા જોશીને તથા તેનાં પુસ્તકોને આપણા દેશથી દૂર કરીને અર્ધસ્તાનમાં કે બીજા દેશમાં પહોંચાડવાં જોઇએ. ત્યાં એક મુસલમાન બોલ્યો કે તમારો હિંદુઓનો એવો ખરાબ ચાલ છે કે પોતાના ધરમાંથી સાપને પકડીને પાડોશીના ધરમાં છૂપી રીતે મૂકી આવે છે. પણ એટલો વિચાર કરતા નથી કે બિચારા પાડોશીને કરડી ખાશે કે નહિ ? તેમજ આ કાળ-મુખાને આ દેશમાંથી કાઢીને બીજા દેશમાં પહોંચાડવાનું કહ્યો છો તે દીક નથી; એવાનો તો કાળનાગની પેઠે નાશ કરવો જોઇએ.

પછી કેટલાએકે કહ્યું કે એની જીભ કાપીને કાઢી મૂકવો. જોધએ કોમએ કહ્યું કે એનાં નાક કાન કાપીને અવળે મ્હોંડે ગધાડા ઉપર બેસાડીને આખા શહેરમાં ફેરવીને કાઢી મૂકવો જોધએ.

પછી એ વિષે સૌના અભિપ્રાય લીધા તો પ્રધાનના મતને મળતાં ધણા મત પડ્યાં; તેથી એવો ઠરાવ થયો કે સાચા જોશીને તેનાં પુસ્તકો સુદ્ધાં દેશપાર કરવો, ખીજું કાંઈ કરવું નહિ.

સાચા જોશી ઉપર બધી રૈયત દાઝે બાળી રહી હતી, તેથી કેટલાએક લોકોએ જોધને તેને પકડીને પાછોવાડીઆં હાથ બાંધ્યા, અને પરદેશમાં પહોંચાડવા સારૂ ચોવટા વચ્ચે થઇને શહેર બહાર લઇ ચાલ્યા. તે વખતે લોકોનાં ટોળે ટોળાં તેની પાછળ તાળીઓ પાડીને, મહુડી, મહુડી, હુરે હુરે, કરતાં હતાં અને કેટલાએક જીવાન છોકરા તેના ઉપર ધુળ અને કાંકરા નાંખતા હતા. તેનાં પુસ્તકોનેા ગાંસડો બાંધીને તેનેજ માથે મૂક્યો હતો. કેટલાએક લોકો એવું કહેતા હતા કે તે પુસ્તકો બાળી નાંખવાં જોધએ.

શેરીએ શેરીએ બાઇડીઓ મળીને તેના સામા કાટકા મોળીને ગાળો દેતી હતી, અને કહેતી હતી કે અરે કાળવેલિયા, તારૂં મેં અદીઠ થજે.

તેને દરિયા કિનારા સુધી પહોંચાડવા રાજના સિપાઇઓ ગયા, અને પકડે બદોબસ્ત કર્યો કે તેને અર્જસ્તાનના વહાણમાં બેસાડીને કહાડી મૂકવો, અને ફરીથી આ દેશમાં ઉતરવા દેવો નહિ. જોશીને શહેર બહાર લઇ ગયા તે વખતે રાજ પોતાના દરબારમાં બેઠો હતો, તેના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે, સાચા જોશી પાસે મેં વચન માગી લીધું હતું કે તમારે અમારા શહેરમાંજ રહેવું, ખીજે ક્યાંઈ જવું નહિ, તેમ છતાં તેનું અપમાન કરીને કાઢવાથી જગતમાં મારી અપકીર્તિ થશે, અને અસહ્ય એક કહેવત ચાલી આવે છે કે “રાજ કોઇનો મિત્ર ન હોય” એ કહેવત મને પણ લાગુ પડશે.

પછી પ્રધાનને બોલાવીને કહ્યું કે મને ધણો પસ્તાવો થાય છે. માટે તમે કહો તો હું પાદર જઈને જોશીને વિનયનાં વચન કહું, એટલે તેને કાઢી મૂકવાનો અપજ્ઞ મારે માથે આવે નહિ. પ્રધાને કહ્યું કે આપની મરજી હોય તેમ કરો.

પછી છડીસ્વારીએ થોડાંક માણસો સાથે લઈને રાજા ગામને પાદર જોશી પાસે ગયો, અને રણીઓ ગઢવી પણ સાથે હતો. રાજા જોશીને પગે લાગીને બોલ્યો કે મહારાજ, મેં તમને જાકારો દીધો નથી, રૈયતે જાકારો દીધો છે, માટે તમે પાછા મારા દરબારમાં પધારો. એક હવેલીમાં એકાંતે તમારે ખાધપીને બેસી રહેવું. તમારે જે જોઈશે તે હું આપીશ, અને તમારી સેવામાં કેટલાંએક માણસો સોંપીશ. વળી કહ્યો તો મારો પ્રધાન આવીને તમને પગે લાગે.

આવું સાંભળીને ત્યાં જોવા મળેલા ભોંકો દિલગીર થવા લાગ્યા, અને જાણ્યું કે એને પાછો વાળશે તો ધણું ખોટું થશે. એવામાં રણીઓ ગઢવી બોલ્યો કે રાજા સાહેબ હુકમ આપો તો હું એક ગીત ગાઉં.

રાજા—ઠીક છે, પણ સૌની દીલગીરી મટે, અને જોશીખાવો પણ રાજી થાય એવું ગીત ગા. રણીઓ ગઢવી ગાય છે.

ગીત.

રાંદલ રહો રહો રે, તમને રાજાજી મનાવે;
રાંદલ રહો રહો રે, તમને પ્રધાન પાયે લાગે;
રાંદલ રહો રહો રે, તમને ચીરના ચંદરવા,
રાંદલ રહો રહો રે, તમને જાદરના જાહેવા,
રાંદલ રહો રહો રે, તમને મોતીનાં અપ્પાણાં.

એ ગીત સાંભળીને બધા ભોંકો ખુબ દુઃખી પડ્યા, અને હસી હસીને કેટલાંએકને તો પેટમાં દુખવા આવ્યું !

રાજા—(ગુસ્સે થઇને) ચુપ રહે, ચુપ રહે, લુચ્ચા, તું અમારી મસ્કરી કરે છે ?

રણીઓ—સાહેબ, એમાં શેની મસ્કરી. આખા શહેરમાં બાઈડીઓ આ ગીત ટાણાસર ગાય છે, તે શું તમારી મસ્કરી કરે છે ? હવેથી એ ગીત કોઇને નહિ ગાવા દો ?

રાજા—પણ આ ટાણે એ ગીત તને કેમ યાદ આવ્યું.

રણીઓ—એક દહાડો આ ઠેકાણે એ ગીત બાઈડીઓ ગાતી ગાતી જતી હતી, માટે આ ઠેકાણું જોઇને એ ગીત મને યાદ આવ્યું.

રાજા—પણ જોશીના મનમાં એવું આવે કે નહિ, જે આ મારી મસ્કરી કરે છે ?

રણીઓ—એ તો વલામણાનું ગીત કહેવાય છે, અને રાંદલ માતાને વળાવા જતાં બાઈડીઓ ગાય છે, તેથી શું રાંદલ માતા એમ જાણતાં હશે કે આ બાઈડીઓ મારી મસ્કરી કરે છે. પછી રાજા મૌન રહ્યો. હવે રાજાની વિનંતિ સાંભળીને જોશીનું મન ઢ્યુપડ્યું થયું હતું, પણ રણીઓગઢવીનું ગીત સાંભળીને જોશીની ખાતરી થઇ કે રાજાજી મેં ઉપલાં વચન મને કહે છે. કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

રહો રહો મુખથી કહે, જય જય ચિત ચહાય;

માથે લઇ મુકવા જતાં, રહો રનાદે ગાય. ૧

જોશી—રાજાસાહેબ, આપને મેં વચન આપ્યું હતું કે તમે જાઓ કહેશો ત્યારેજ હું તમારા શહેરમાંથી જઇશ, માટે કાલે સભામાં જે દરાવ થયો તે હકીકત મેં જાણી છે, અને તમે પણ તે દરાવ કરવામાં હતા, માટે હવે મને જવા દો; જ્યાંસુધી માફ અન-જળ હતું ત્યાંસુધી હું રહ્યો, એમ કહીને જોશી ચાલતો થયો. તેને પહોંચાડવા સ્વારો ગયા, અને રાજા પાછો દરબારમાં ગયો.

યમરાજ વિગેરેની કૃતિયાદ.

યમરાજના કારકુનો ચિત્ર અને વિચિત્ર એ બે ભરતખંડનો વાર્ષિક હિસાબ દેખાડવા સાર યમપુરીમાં ગયા, અને યમરાજની આગળ નમસ્કાર કરીને બેઠા. ત્યારે યમરાજે ભરતખંડના સમાચાર પૂછ્યા, એટલે તે કારકુનો બોલ્યા કે, મહારાજ, થોડીક મુદત થઇ આપણા અમલને નુકશાન કરે એવો એક માણસ પેદા થયો છે, તે શેતાનનોજ અવતાર હશે એમ લાગે છે.

યમરાજ બોલ્યો કે—તે શું કરે છે. ?

ચિત્ર—મહારાજ, મૃત્યુલોકનું તળાટું હવે ખીળ કાઢને સોંપો; કેમકે આપના હુકમો હવે ત્યાં અમારાથી બરાબર અમલમાં લાવી શકાતા નથી તેથી અમને હપકો મળે એવું છે.

યમરાજ—આમ થવાનું કારણ શું ?

વિચિત્ર—આપના ઉપર ઇશ્વરની કમ મહેરબાની હોય એમ જણાય છે.

યમરાજ—તે તમે શા ઉપરથી કહો છો ?

ચિત્ર—ભવિષ્ય કાળે શું થશે તે જાણવાનો અધિકાર ઇશ્વરે આપને આપેલો નથી. દમયંતી કોને પરણશે તે વાત અગાઉથી આપ જાણી શક્યા નહોતા. તેથી દમયંતીના સ્વયંવરમાં તેને પરણવાની લાલચથી આપ તથા વરુણદેવ, અગ્નિદેવ, અને ઇંદ્રદેવ ગયા હતા. જો યમલોકમાં અગ્નિલોકમાં, વરુણલોકમાં કે ઇંદ્રપુરીમાં પ્રશ્ન

*યમરાજ—એટલે મોતરાજ. જેમ નદીદેવી, સમુદ્રદેવ, પર્વતદેવ, તેમજ વરુણદેવ એટલે જળદેવ, ઇંદ્રદેવ એટલે સ્વર્ગનો રાજ કલ્પેલો છે. અનેક પ્રકારના રોગ છે તે યમના દૂત કલ્પેલા છે, એક અંગેજી બુકમાં પણ મોતની મૂર્તિ ચિત્રેલી મેં દીઠી છે.

કુંડળી જોધને ભવિષ્યની વાત કહી આપે એવો કોઇ જોશી હોત, તો તમે તેને પૂછીને દમયંતીને પરણવા જાત, અને એટલી બધી ફજેતી થાત નહિ. પણ ભવિષ્ય જાણવાનો અધિકાર તો પરમેશ્વરે કોઇને આપ્યો નથી; પોતેજ રાખ્યો છે, તેથી એમ થયું હતું.

પણ હાલમાં સાચા જોશી નામે એક માણસ ભરતખંડમાં પેદા થયો છે. તે ત્યાંના લોકોની જન્મોત્તરી, વર્ષફળ અને પ્રશ્નકુંડળી વગેરે જોધને ભવિષ્ય કાળે થવાની વાતો અગાઉથી કહી આપે છે, તેથી આપનો દૂકમ એવો હોય કે અમુક માણસનો જીવ રણવગડામાં લેવો, તો તે દૂકમ આપના દૂતો અમલમાં લાવી શકતા નથી; કેમકે સાચો જોશી પેલા માણસને અગાઉથી ચેતાવે છે કે શલાણે દહાડે ફલાણી વેળાએ તમારે મરવાનું છે, એટલે તે માણસ તે દહાડે જંગલમાં જાયજ શું કરવા ?

જે માણસે જેવાં પાપ કે પુણ્ય કર્યાં હોય તે પ્રમાણે તેને શિક્ષા કરવાનો ઈશ્વરનો કાયદો છે, તેથી કોઇને પાણીમાં ખૂડાડીને, કે ઈમારત પાડીને તેમાં ચગદી મારીને તેના જીવને લઈ આવવો હોય; કોઇને સગાંવહાલાંનો વિજોગ પડાવીને તેના જીવ લેવાનો આપનો દૂકમ હોય; પણ તે જન્મોત્તરી ઉપરથી આગળથી ચેતે છે, એટલે કાયદા પ્રમાણે કાંઈ થતું નથી. જો કોઇને કહીએ કે આ ઘર આજ તૂટી પડશે અને તેમાં તું ચગદાઈ મરવાનો છે, તે વાતની તેને પક્કી ખાતરી થાય તો પછી એવો કોઈ ગાંડો હોય કે તે ઘરમાં રાતે સૂઈ રહે ?

એવામાં જાસુસે આવીને જાહેર કર્યું કે મહારાજ, ઈંદ્ર, વરુણ, અને અગ્નિદેવ પધાર્યા છે, તેઓ હજુરમાં આવવાની પરવાનગી માગે છે.

યમરાજ—આવવા દો.

પછી તે ત્રણે દેવો આવીને યમરાજને નમસ્કાર કરીને આસનો ઉપર બેઠા.

ચમરાજ—આજ ધણે વખે અહિં આપનું પધારવું શા કારણથી થયું ?

ઈંદ્રદેવ—મૃત્યુલોકમાં એક શેતાન જાગ્યો છે, તે વાત આપના જાણવામાં આવી હશે.

ચમ—હા, આ કારકુનોએ તે વાત મને કહી.

ઈંદ્ર—રાજ કોઇના ઉપર પ્રસન્ન થાય તો ખીજી બધી વિભૂતિઓ તેને આપે, પણ પોતાની રાજગાદી કોઇને બક્ષીશ આપે નહિ; અને કોઈ ધરધણી પણ કોઇને ધનમાલ વગેરે બક્ષીશ આપે, પણ પોતાની સ્ત્રી કોઇને આપી દે નહિ. તેમજ ઇશ્વર અનેક પ્રકારની વિભૂતિઓ આપે, પણ ભવિષ્ય જાણવાની શક્તિ તો કોઇને બક્ષીશ આપેજ નહિ, તેમ છતાં આ સાચા જોશીને કેમ આપી હશે, તે સમજાવું નથી ! હવે ઇશ્વરી કાયદા પ્રમાણે ભરતખંડમાં દુકાળ પાડીને, ત્યાંના લોકોને તેઓના ગુનાની શિક્ષા કરવી હોય, તો તે બની શકતું નથી. કેમકે અમારા દુત બાર મેઘ છે, તેઓને હું દુકમ કહું કે તમે ભરતખંડમાં આ સાલમાં વૃષ્ટિ કરશો નહિ, કેમકે ત્યાં દુકાળ પાડીને ત્યાંના લોકોને ઇશ્વરી કાયદા પ્રમાણે શિક્ષા કરવી છે. તો મેઘ વૃષ્ટિ નહિ કરે, પણ સાચા જોશીના ચેતાવ્યાથી ત્યાંના લોકો અજનો સંપ્રહ પુષ્કળ કરે છે, એટલે દુકાળથી શિક્ષા થઈ શકતી નથી. પછી જેની આવરદા ખૂટી હોય, તેને ખીજા હરકોઇ પ્રકારથી તમારા દૂતો ચમપુરીમાં પકડી લાવે છે.

વરૂણદેવ—ઇશ્વરી કાયદા પ્રમાણે જે કામ અમારી કોરટમાં ચાલવું જોઇએ તે અમે પણ ચલાવી શકતા નથી.

અગ્નિદેવ—અમારી કોરટનું પણ એમજ થયું છે; કોઈ માણસનો જીવ લેવાની શિક્ષા કરવાનો અધિકાર કાયદા પ્રમાણે તો અમારો હોય છે, પણ સાચો જોશી લોકોને ચેતાવે છે એટલે તે માણસ એવી સાવચેતીમાં રહે છે કે અમારાથી તેને કાંઇ થઈ શકતું નથી.

વરુણદેવ—જેમ કોઇ કપડી માણસ “ધણીને કહેશે ધા અને ચોરને કહેશે નાથ”; મતલબ કે કોઇ ચોર ચોરી કરીને જતો હોય, તે ચોરને કહેશે કે તું માલ લેઈને આ રસ્તે ચાલે નાશી જા, અને પછી માલધણીને પણ સલાહ આપે કે આ રસ્તે ચોર ગમે છે તેની પાછળ તું દોડ. એવું કામ કપડી માણસ કરે, પણ પરમેશ્વર એવું કદી કરે નહિ. આપણને હકમ કરે કે તમારે અમુક માણસને આવા પ્રકારની શિક્ષા કરવી, અને તે માણસને ચેતાવવા સાર જન્મકુંડળી, અને પશ્ચકુંડળીઓ જોનાર જોશી જગતમાં પેદા કરે, એવું કરવું ઇશ્વરને ધટે નહિ.

ચમ—ચાલો આપણે સહ વૈકુંઠમાં જઈને પ્રભુને આ વાત પૂછી જોઈએ.

પછી તે ચારે અમલદારો ઇશ્વરની હજીરમાં ગયા. ઇશ્વરે સન્માન કરીને બેસાર્યા, અને તેઓને આવવાનું કારણ પૂછ્યું.

ચમરાજ—માહારાજ, હાલ મૃત્યુલોકમાં એક સાચોજોશી પેદા થયો છે તે ભવિષ્યની વાત કહીને લોકોને અગાઉથી ચેતાવે છે, તેથી ઇશ્વરી કાયદા પ્રમાણે જે માણસને જેવી શિક્ષા કરવાની હોય તેવી અમે કરી શકતા નથી. માટે આપની મરજી હોય તો સૃષ્ટિના કાયદાની કલમો ફેરવીને નવા કાયદા બાંધો. પણ જ્યારે કાયદા પ્રમાણે અમે અમલ કરી શકીએ નહિ, ત્યારે અમને આપની તરફથી ઇપકો મળે તે ઠીક નહિ. સાચાજોશીથી ભરતખંડના લોકોમાં પણ મોટો ગભરાટ ઉઠ્યો છે, અને લોકોએ પોતપોતાના ઉદ્યોગ છોડી દીધા છે, તેથી માણસ જાતિનો નાશ થશે એવું લાગે છે.

ભરતખંડમાં જન્મ ધરેલા રામ, કૃષ્ણાદિક ઇશ્વરી અવતાર કહેવાયા તેઓ પણ ભવિષ્યની વાત જાણવાનો અધિકાર વૈકુંઠમાં મૂકીને આવતા હતા, પણ તેઓ માણસનો અવતાર ધરીને ભવિષ્ય જાણવાનો અધિકાર ધરાવતા નહોતા. સીતાને રાવણ હરી ગયો તેની

ખજર રામને પડી નહોતી, તેથી વનમાં રાતા ર્યા, અને માણસને, પશુને, અને પક્ષીઓને પૂછતા ર્યા.

તેમ છતાં આ જોશી જન્મોત્તરી, વર્ષરણ, અને પ્રજાકુંડળી જોધને ભવિષ્યની વાત કહી આપે છે, એતો મોટા આશ્ચર્યની વાત છે, કેમકે ભવિષ્ય જાણવાની શક્તિ અમને પણ આપે આપી નથી.

યમરાજ—મહારાજ, રાજનીતિમાં પણ કહ્યું છે કે રાજના મનની વાત કોઈ જાણી શકે નહિ, એમ રાજને વરતવું જોઈએ, તો આપ અનંત કોટી બ્રહ્માંડોના રાજ છો, આપના મનની ધમ્મ પ્રમાણે જગતમાં બધું થાય છે, તે છતાં આપના મનની વાત અલ્પ આયુષ્યવાળું માણસ પણ કળી શકશે, ત્યારે આપના રાજ્યનો વહિવટ શી રીતે ચાલી શકશે ? આ એક બ્રહ્માંડ તો ઉજડ થવા બેઠું છે, અને વળી બીજા બ્રહ્માંડમાં પણ ભવિષ્ય જાણવાની શક્તિ કોઈને આપશે તો તે પણ ઉજડ થશે.

વરુણદેવ—આપનો દુકમ હું અમલમાં લાવી શકતો નથી, માટે મારી નોકરીનું હું રાજનામું આપું છું, આપ ફરમાવો તેને હું મારી જગાનો ચાર્જ આપું.

યમરાજ—અમારો પણ સડનો એજ વિચાર છે; અમે પણ રાજનામાં આપવા આવ્યા છેએ.

એવામાં ત્યાં નારદજી પધાર્યા. ઇશ્વરે નારદને મૃત્યુ લોકના સમાચાર પૂછ્યા.

નારદ—મહારાજ, પેલા સાચાજોશીથી તો મૃત્યુલોકમાં મોટો ગભરાટ ઉઠ્યો છે.

પ્રભુ—મેં તમને અગાઉથી કહ્યું હતું કે ભવિષ્યની વાત જાણે એવો કોઈ મૃત્યુલોકમાં જોઈએજ નહિ, પણ તમે ઘણો આશ્ચર્ય કર્યો તેથી સાચાજોશીને પેલા કરાને અમે ત્યાં મોકલ્યો. હવે તમારી ખાત્રી થઈ?

નારદ—હા મહારાજ, હવે મારી પક્ષી ખાતરી થઈ કે જન્મોત્તરી, વર્ષફળ વગેરે કળાદેશના સાચા અંથો મૃત્યુલોકમાં હોય તો ઉલટી ઘણી ખરાબી થાય, માટે જ્યોતિષના રજાદેશના અંથો છેક નિરપયોગી છે એમાં શક નથી.

હવે સાચાજ્ઞેશીને તેનાં પુસ્તકો સુદ્ધાં ત્યાંથી તેડાવી લો, નહિ તો મૃત્યુલોક ઉજડ થશે.

પરમેશ્વર—(યમને) જાઓ, તે સાચાજ્ઞેશીને ભરતખંડમાંથી તમારા યમપુરમાં લઈ જાઓ. યમરાજ દહે કે યમપુરીમાં તેને રાખીએ તો યમપુરી પણ ઉજડ કરે, માટે અમારે ત્યાં એવો જ્ઞેશી જોઈતો નથી.

ઇશ્વર—ત્યારે મહાસાગરમાં ઉજડ ખેટ હોય ત્યાં કાળાપાણીએ તેને પહોંચાડો, અને તેનાં પુસ્તકો ખારા સમુદ્રમાં નાંખી દો. આજ પછી ભવિષ્યની વાત જાણવાનો અધિકાર હું કોઈને નહિ આપું, અને જન્મોત્તરી, વર્ષફળ કે ચંદ્રકુંડળી ઉપરથી ભવિષ્યની વાત કળા શકશે નહિ, એવો બંદોબસ્ત હું કરીશ. ભરતખંડના ઘણાખરા લોકો ઠગ હોવાથી તેઓને લાયક ઠગજ્ઞેશીઓ થોડીક મુદત સુધી રહેશે, તેઓ જ્યોતિષને બહાને ગપ્પો મારીને લોકોને ઠગશે.

અને જે રીતે દોરા ચીડીઓ કરનારાનું, કીમીઆગરનું, અને ભુવા વગેરે ઠગલોકનું ઠગાઈથી ગુજરાન ચાલે છે, તેમજ ભરતખંડમાં જ્યાંસુધી લોકો ભોળા હશે, ત્યાંસુધી તે ઠગ જ્ઞેશીઓનું પણ ગુજરાન ચાલશે, એમ કહીને તે દેવોને વિદાય કર્યા.

યમરાજએ પોતાના દૂતોને આજ્ઞા કરી કે મૃત્યુલોકમાંથી સાચાજ્ઞેશીને પકડી લાવીને મહાસાગરના ઉજડ ખેટમાં પહોંચાડો, અને તેનાં પુસ્તકો ખારા સમુદ્રમાં નાંખી દો. પછી દૂતોએ જમ્મને તેમ કહ્યું.

સાચાજ્ઞેશીએ એ વર્ષ સુધીમાં જે લોકો મરવાના હતા, તેઓની મરણતિથિઓ કહી હતી, તેથી એ વર્ષ સુધી ઘણાં કુટુંબોમાં મોટી ઉદાસી અને ગમરાટ ચાલુ રહ્યો. એટલી મુદતમાં ખેતીવાડીના કામમાં અને વેપાર વગેરેમાં મોટી ખલેલ પહોંચી. પણ તે એ વર્ષ વીતી ગયા પછી લોકોની સ્થિતિ પાછી સુધરવા લાગી, અને હા જ્ઞેશીઓનો ધંધો પાછો થોડો થોડો ચાલતો થયો. કેટલાએક લોકો એમ કહેવા લાગ્યા કે પેલા સાચાજ્ઞેશી કરતાં આ હા જ્ઞેશીઓ સારા, કેમકે તેમની ગપો ઉપરથી લોકોમાં એવો ગમરાટ ઉપજતો નથી. જો તેઓનાં પુસ્તકો સાચાં હોત તો સાચાજ્ઞેશીના પુસ્તકોની જેવી વક્ષે થઈ, તેવી વક્ષે તેમનાં પુસ્તકોની પણ થાત.

જે ખરા સમજુ લોક હતા તેઓ તો જૂઠ્ઠા જ્ઞેશીના પુસ્તક ઉપર લગારે ભરોસો રાખતા નહોતા. રાજ્યએ જૂઠ્ઠા જ્ઞેશીનાં પુસ્તકો જમીમાં રાખ્યાં હતાં તે તેને પાછાં સોંપ્યાં, અને તેની વિદ્યા માટે નહિ, પણ બ્રાહ્મણ જાણીને અથવા રોજ ખુશામત કરે તેથી પોતાના ઘરનો આશ્રિત જાણીને જ્યોતિષને બહાને થોડું ઘણું રાજ તથા શ્રીમંતો તેઓને દાન દક્ષણા દાખલ આપતા હતા. અને કેટલાએક ભોળા લોકો તેની વિદ્યાને સાચી માનતા હતા, તેથી તેઓને કોઈ વખતે તુકસાન થતું હતું. તેઓની ઘણાં લોકો મસ્કરી કરતા હતા કે જુઓ. કેવો મૂર્ખો કે જ્ઞેશીના કહેવા ઉપર ભરૂંસો રાખીને ભાઈએ વેપાર કર્યો !! આજ કળિજુગમાં જ્ઞેશીની વાત સાચી ન હોય, એટલી પણ અફલ પહોંચી નહિ.

કરણાવતીની ચઢતી દશા.

સાચાજેશીએ કહેલું હતું તેજ દહાડે રાણીને ગર્ભ રહ્યો. રાજાએ અગાઉથી કંકોતરીએ લખીને તે દિવસના ઉત્સવ ઉપર સગા-વહાલાએને તેડાવ્યા હતા, અને માગણુ લોકોનો પણ મોટો મેળો થયો હતો. રાજાએ ઘણા રૂપૈયા ખર્ચીને આખું શહેર શણગાર્યું હતું. ઘેર ઘેર તોરણ બંધાવ્યાં હતાં, અને કોઇને શોક પાળવા દીધો નહોતો. દરબારમાં મોટો મંડપ રચ્યો હતો અને આખા પરગણામાં અગાઉથી લખી જણાવ્યું હતું કે ફલાણે દહાડે રાણીને ગર્ભ રહેવાનો છે, અને મોતીઝરો કુંવર તેના ગર્ભમાં આવશે, માટે તે દહાડે હરેક ગામમાં સાકર વહેંચવી. તે પ્રમાણે બધે ડંકાણે થયું હતું.

નવ માસ પૂરા થતાં જેશીએ કહેલે દહાડેજ કુંવર અવતર્યો. તે જ્યારે બોલવા શીખ્યો, ત્યારે ઉચ્ચાર કરતાં પ્રત્યેક અક્ષરે લાખ લાખ રૂપૈયાની કીમતનું મોતી તેના મ્હોંમાંથી ઝરતું હતું, તેથી રાજાને દોલતનો પાર રહ્યો નહિ. આ પુસ્તકમાં લખેલા દાખલા બન્યાથી, તથા પ્રધાનની શીખામણથી રાજાની ખાતરી થઇ કે જ્યોતિષના કળાદેશના ગ્રંથો જૂઠા છે અને તે નિરૂપયોગી છે, તેથી જેશીએને કહ્યું કે તમારા દીકરાએને ખરી જ્યોતિષ વિદ્યા (ખગોળ વિદ્યા) બણવા પરદેશમાં મોકલો, નહિ તો તમારાં વર્ષાશન બંધ કરીને જે ખરી વિદ્યા બહુ આવશે તેઓને આપીશું, એ રીતે ખરી જ્યોતિષવિદ્યાને ઉત્તેજન આપ્યું.

પરદેશી ભાષાઓના ખરા જ્યોતિષના ગ્રંથોના તરજુમા દેશી ભાષામાં કરાવ્યા, અને તેથી ચીન, વિલાયત, અને અમેરિકા વગેરેમાં ગ્રહણ અને ગ્રહોના તારા ક્યારે દેખાશે ? તેના પણ વરતારો થઈ શકે, તથા નવા ગ્રહો શોધી કહાડે, અને પૃથ્વીઆ તારાની ગતિ પણ વરતી શકે એવા જેશીઓ તેના દેશમાં થયા.

પછી એવું સાચું જ્યોતિષ બણવાની એક શાળા સ્થાપી. અહવેધશાળા, નળિકાયત્રો, તથા અહયત્રો કે જેથી દિવસે તારા દેખી શકાય, તથા અહો કેવી રીતે શરૂ છે તે સમજી શકાય, એવા યંત્રો ઠરાવ્યા. અને બરાબર અહોની શોધ કરાવીને જૂના ગ્રંથોના ગણિતમાં તફાવત પડી ગયો હતો તે ગ્રંથો સુધરાવ્યા અને દ્વિગદેશના વહેમ-ખંડનના ગ્રંથો રચાવીને પ્રજાને વહેમ મટાડ્યો, અને દ્વિગદેશના ગ્રંથો એક સંગ્રહસ્થાનમાં મૂક્યા.

પછી છેલ્લી વારે એવો કાયદો કર્યો કે કોઈ માણસ જન્મોત્તરી, વર્ષશળ, આદિકને બહાને કોઈને ઠગીને કાંઈ લેશે, તો તેને શિક્ષા કરવામાં આવશે. અને બાળકનાં નામ પાડવાની રીત એવી ઠરાવી કે નામના એક અક્ષર ઉપરથી જન્મનો સંવત્ જણાય, બીજા અક્ષર ઉપરથી માસ અને ત્રીજા અક્ષર ઉપરથી જન્મની તિથિ જણાઈ આવે એવું નામ પાડ્યું.

મોતીઝરા કુંવરની ઉંમર મોટી થઈ, એટલે તેને સારી પેઠે વિદ્યાઓ બણાવીને મોટા રાજાની કુંવરી જે તેના લાયક હતી તેની સાથે પરણાવ્યો. પછી તેને કુંવર અવતર્યો તેને રાજા રાજ બોળામાં બેસારીને રખાડતો હતો. રાજા વૃદ્ધ થયો, એટલે મોતીઝરા કુંવરને ગાદીએ બેસાર્યો, તેણે મોટી ફ્રાજ રાખીને બધા દેશ તાબામાં લીધા, અને ચક્રવર્તી કહેવાયો.

પરમેશ્વર આવો દેખાવ, આપણા દેશનો હવે ક્યારે દેખાડશે.

અંથકર્તાનો અભિપ્રાય.

ફળાદેશના અંથોમાં મુખ્ય વાત એ છે કે માણસને તનની કે મનની જે પીડા થાય છે તે અહપીડાથીજ થાય છે, અને વૃદ્ધિ કે હાનિ થાય છે તે પણ શુભાશુભ અહથીજ થાય છે. બીજી બાબત એ છે કે ભવિષ્યકાળે જે થવાનું હોય તે જ્યોતિષ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

હવે એ વિષે મારો વિચાર એવો છે કે કુંભારનાં ઘડેલાં વાસ-જોને અને ઇશ્વરનાં ઘડેલાં પ્રાણીઓને હાનિ, વૃદ્ધિ, સુસ્થિતિ કે કુ-સ્થિતિ વગેરે જે કાંઈ થાય છે તે સૃષ્ટિના નિયમથી થાય છે. તે નિય-મનું નામજ ઇશ્વર—ઇચ્છા, અથવા નશીબ છે, માટે અહપીડાથીજ મુખ્ય કે દુઃખ થાય એ વાત ખોટી છે. આ નીચે લખેલા છપ્પાથી તેની ખાતરી થશે. અને ભવિષ્યની વાત કોઈ જાણી શકતું નથી એ વિષે નીચે લખેલી એક કવિતાથી ખાતરી થશે.

છપ્પો.

રવિને શિર રિપુ રાહુ, ચંદ્ર, ક્ષયરોગી આપ,
મંગળ છે અંગાર,* ખૂધ શિર કલંક છાપ,
ગુરુએ ગુમાવિ નારી, શુક્ર આંખે છે કાંણો,
શનિ લૂકો સર્વદા, રાહુ ધડ વિના ગણાણો;
વળિ કેતૂને માથું નથી, એમ નવે દુખિયા થયા,
અહ નડવાયિજ દુખ થાય તો, અહને અહો નજા ક્રિયા ? ૧

* મંગળ ક્ષિપ્તા અંગારા જેવો છે, માટે તેનું નામ અંગારક પણ છે.

ભવિષ્ય વિષે કવિતા.

સીતાપતિએ ન જાણ્યું સીતાનું હરણ થશે,
સીતાએ ન જાણ્યું જે સન્યાસી ક્રિપ્તિકૂળ છે.
દેવપતિએ ન જાણ્યું દમયંતી નહિ પામું,
નારદે ન જાણ્યું મોહિની તો માયા મૂળ છે;
ગૌતમે ન જાણ્યું જે આ કુકડામાં કપટ છે,
શુક્રે ન જાણ્યું જે ઝારીમાં સંકટ શૂળ છે;
કહે દક્ષપતરામ—આજ કળિકાળ મધ્ય,
જોશીઓ ભવિષ્ય જાણે ધારવું તે ધૂળ છે.

શુકન, મુહૂર્ત વિષે કહ્યું છે કે—

પદ—

શુકન મુહૂર્ત સાચાં નથી, એ તો ભ્રમણા છે ભાઈ;
જન્મોત્તરી પણ જાણુજો, ઠાલી ઠગની ઠગાઈ. શુકન૦ ૧
સારા શુકન જોઈ સાંચરે, આવે જો ખત્તા ખાઈ;
તોપણ વહેમ ટળે નહીં, મોટી એ મૂરખાઈ. શુકન૦ ૨
શેઠી મુહુરત નાનાસાહેબે, ખંડ કારમુ કીધું;
વણુ મુહુરતે “વિલાયતી લોકે” લડી રાજ્ય લીધું. શુકન૦ ૩
શુકન જોતાં સામો જાય છે, જાય હાથથી બાણ,
કાંતો હિંમત હડી જાય છે, તત્કાળની તાણ. શુકન૦ ૪
અડચણો આડી હોય જે, એજ છે અવજોગ,
વાર ક્યાર ન—વાંચશો, આપે કરતાં ઉદ્યોગ. શુકન૦ ૫
આ કહ્યું અનુભવશક્તી, નહિ મિથ્યા મમતથી;
વહેમ તજો મારા વહાલાઓ, કરો કામ હિંમતથી. શુ. ૬

કેશવણ સંન્યાસીનું રૂપ ધરીને સીતાનું હરણ કરવા આવ્યો હતો તે.

કોઈ કહે ટાળ્યા નવ ટળે, લખ્યા છડીના લેખ;
 તો પણ તે શોધે શુકનને, પૂછે છે મીન મેખ. શુકન૦ ૭
 શોધે સરોદો શિખીને, ચંદ્ર સરજ નાડી;
 સત્ય અસત્ય શોધ્યા વિના, દંબ રાખે છે દહાડી. શુકન૦ ૮
 રોગીને રોગ મટાડવા, શોધો વૈદક સાચું;
 જાંતર મંત્ર જુઠા ગણી, ડાટો દંભીનું ડાચું. શુકન૦ ૯
 મૂર્ખ લોકો કરે માનતા, જાણે રોગ ધટાડે;
 દેવી દેવો નથી લાંચિયાં, લાંચ લઇને મટાડે. શુકન૦ ૧૦
 માનતાથી જો મટે સહી, જરવાળાજ જીવે;
 પૂરી રચાવે પાંચસેં, દીપમાળાઓ દીવે. શુકન૦ ૧૧
 ભ્રમણા ભાગો બાઈ બાઈઓ, ઉરમાં સમજીને આમ;
 ભાવ ભક્ષે પ્રજુને ભજો, દાખે દલપતરામ, શુકન૦ ૧૨

કવિત.

સાઈ કામ સાધવાને શરૂને શુકન કર્યા,
 ચંદ્ર ને આનંદયોગ કંદ કાવે કૌશીને.
 ધર ચલાવામાં ધરધણી ધણો ધેલો હોય,
 પળ પળ પ્રતિ જાય પુછવા પાડોશીને;
 ક્યારે નહીં, ક્યારે ખાજી, ક્યારે સેજે સુષ જાજી,
 ક્યારે જાજી કચેરી કલમ કાને ખોશીને.
 જાણે તેતો સઘ કામ સાધે દલપતરામ,
 જાણે નહિ તેતો જાજી પુછે જાણા જોશીને. ૧

